

Vapaan leikin arviointi varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa

LAB-ammattikorkeakoulu

Sosionomi YAMK, Lapsi- ja perhepalvelujen kehittäminen

2022

Terhi Björkman

Tiivistelmä

Tekijä(t) Björkman, Terhi	Julkaisun laji Opinnäytetyö, YAMK	Valmistumisaika Talvi 2022
	Sivumäärä 67 sivua, 5 liitesivua	
Työn nimi Vapaan leikin arviointi varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa		
Tutkinto Sosionomi (YAMK) Lapsi- ja perhepalvelujen kehittäminen		
Toimeksiantajan nimi, titteli ja organisaatio Nurmijärven kunta, varhaiskasvatus		
Tiivistelmä <p>Tämän tutkimuksellisen kehittämishankkeen kohdeorganisaationa oli Nurmijärven kunnan varhaiskasvatus. Tavoitteena oli luoda vapaan leikin arviointilomake. Kehittämishankkeen tarkoituksena oli edistää vapaan leikin arviointia varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa. Lisäksi kehittämishankkeella oli tarkoituksena lisätä lapsien ja huoltajien osallisuutta vapaan leikin suunnittelussa ja arvioinnissa.</p> <p>Toimintatutkimuksellinen kehittämishanke toteutui vuoden 2021 aikana. Aineisto kerättiin yhden varhaiskasvatusyksikön kasvattajilta ryhmähaastattelujen avulla. Tämän lisäksi varhaiskasvatuksen opettajat ja viransijaisena toimiva päiväkodin johtaja osallistuivat SWOT-analyysiin sekä dialogiseen keskusteluun. Aineistot analysoitiin sisällön analyysin avulla.</p> <p>Tuloksista nousi esille arviointityötä edistävinä sekä lasten ja huoltajien osallisuutta lisäävinä asioina yhteisen keskustelun tärkeys vapaasta leikistä, kasvattajan roolin merkitys ja pedagoginen dokumentointi. Sekä suunnittelu että arviointityö edistyvät, kun kaikki osapuolet käyvät avointa keskustelua. Kasvattajalla on tärkeä rooli arviointityön arvostuksen kannattelijana ja arviointityön mahdollistajana. Pedagogisen dokumentoinnin monipuolista käyttöönottoa ja kehittämistä kaivattiin suunnittelu- ja arviointityöhön. Lasten ja huoltajien osallisuus vapaan leikin suunnittelussa ja arvioinnissa koettiin haastavana. Lasten ja huoltajien osallisuutta voidaan lisätä selkeän suunnitelman ja eri menetelmien avulla. Vapaan leikin arviointilomakkeen avulla arvioinnista saadaan konkreettista ja systemaattista. Lomake sitouttaa kaikki kasvattajat tekemään arviointityötä.</p>		
Asiasanat vapaa leikki, varhaiskasvatus, esiopetus, arviointi, pedagoginen dokumentointi		

Abstract

Author(s) Björkman, Terhi	Type of Publication Master's thesis	Published Winter 2022
	Number of Pages 67 pages, 5 appendices	
Title of Publication Evaluation of free play in early childhood education and pre-primary education		
Name of Degree Master of Social Services, Development of Child and Family Services		
Name, title and organization of the client Nurmijärvi, Early Childhood Education		
Abstract <p>The target organization of this development project was early childhood education in the municipality of Nurmijärvi. The goal was to create an evaluation form for free play. The purpose of the development project was to promote the evaluation of free play in early childhood education and pre-primary education. In addition, the development project aimed to increase the involvement of children and guardians in the planning and evaluation of free play.</p> <p>The development project was conducted during 2021. The material was collected from educators of an early childhood education unit through group interviews. Also, early childhood education teachers and the deputy head of the kindergarten participated in the SWOT analysis as well as in the dialogue discussion. The collected data was analyzed using content analysis.</p> <p>The importance of a joint discussion on free play, the importance of the role of the educator and pedagogical documentation emerged from the results as issues that promote assessment work and increase the involvement of children and guardians. Both planning and evaluation work will progress as all parties engage in an open discussion. The educator has an important role to play in supporting and enabling the valuation of assessment work. The versatile introduction and development of pedagogical documentation was missing for the planning and evaluation work. The involvement of children and guardians in the planning and evaluation of free play was seen as a challenge. The involvement of children and guardians can be increased through a clear plan and with different methods. With the help of the free play evaluation form, the evaluation becomes concrete and systematic. The form commits all stakeholders to do the evaluation work.</p>		
Keywords free play, early childhood education, pre-primary education, evaluation, pedagogical dokumentation		

Sisällys

1	Johdanto.....	1
2	Kehittämishanke varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa.....	3
2.1	Kehittämishankkeen lähtökohdat	3
2.2	Kehittämishankkeen tavoite ja tarkoitus	6
3	Pedagoginen arviointi	8
3.1	Arviointityö varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa	8
3.2	Pedagoginen dokumentointi	11
3.3	Lasten ja huoltajien osallisuus	12
4	Leikki varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa.....	15
4.1	Näkökulmia leikistä	15
4.2	Vapaa leikki	16
4.3	Tuettu leikki	19
5	Tutkimus- ja kehittämismenetelmät.....	22
5.1	Toimintatutkimus lähestymistapana	22
5.2	Aineiston keruumenetelmät	23
5.3	Aineiston analysointi	26
6	Kehittämishankkeen toteutus	28
6.1	Kehittämishankkeen lähtökohdat ja aikataulu	28
6.2	Ryhmähaastattelut.....	30
6.3	Dialoginen keskustelu ja SWOT-analyysi.....	33
7	Kehittämishankkeen tulokset	37
7.1	Ryhmähaastatteluiden tulokset.....	37
7.2	Dialoginen keskustelu ja SWOT-analyysi.....	47
7.3	Vapaan leikin arviointilomake	50
8	Johtopäätökset	52
9	Pohdinta	56
9.1	Kehittämishankkeen arviointia	56
9.2	Kehittämishankkeen eettisyys ja luotettavuus	58
9.3	Kehittämishankkeen hyödynnettävyys ja jatkotutkimusehdotukset.....	61
	Lähteet	62

Liitteet

Liite 1. Ryhmähaastattelukysymykset

Liite 2. SWOT-analyysin kysymykset

Liite 3. Vapaan leikin arviointilomake

1 Johdanto

Varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa toiminnan arviointi tukee varhaiskasvatus- ja perusopetuslain ja varhaiskasvatus- ja esiopetussuunnitelmien toteuttamista sekä näiden kehittämistä. Toiminnan arvioinnin tulee olla suunnitelmallista ja säännöllistä. Tällä tavoin voidaan edistää laatua, tunnistaa toiminnan vahvuuksia ja nostaa esiin kehittämiskohteita. Henkilöstön tavoitteellisella ja suunnitelmallisella itsearvioinnilla on tärkeä merkitys varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen laadun ylläpitämisessä ja kehittämisessä. (Opetushallitus 2016, 29; Opetushallitus 2018, 61–62.) Lapsilla ja huoltajilla tulee olla mahdollisuus osallistua varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen suunnitteluun ja arviointiin (Opetushallitus 2016, 10; Varhaiskasvatuslaki 540/2018, 20 §). Irtamo (2013, 65) on pro gradu -tutkielmassaan tarkastellut lasten osallisuutta, lasten kuulemista ja vaikutusmahdollisuuksia päiväkodin toiminnassa. Kehittämishankkeessa selvisi, että lapset kokivat mahdollisuutensa vaikuttaa päiväkodin toimintaan ja arkeen hyvin vähän.

Kansallinen koulutuskeskuksen arviointikeskus Karvi vastaa varhaiskasvatuksen laadun arvioinnin perusteiden ja suositusten laatimisesta. Laatuindikaattorit kuvaavat laadukasta ja tavoiteltavaa varhaiskasvatusta ja niitä voi soveltuvin osin hyödyntää myös esiopetuksessa. Nämä antavat suuntaviivoja yhtenäiselle arvioinnille Suomessa. (Vlasov ym. 2018, 14–15.) Varhaiskasvatuksessa arviointia tehdään jatkuvana arjen arviointina sekä systemaattisesti valikoitujen kohteiden arviointina. Henkilöstön kanssa on syytä sopia konkreettisesti arviointikäytännöistä. (Parrila & Fonsén 2016, 97.)

Varhaiskasvatuksessa leikki on keskeinen toimintatapa. Se on motivoivaa ja iloa antavaa toimintaa, jossa opitaan erilaisia taitoja ja omaksutaan tietoa. Leikissä edistyy lapsen kehitys, oppiminen ja hyvinvointi. (Opetushallitus 2018, 22, 38.) Vapaassa leikissä lapset saavat itse valita leikin, leikkikaverit ja paikan missä leikkiä. Lapset ideoivat omaa toimintaansa ja valitsevat vaihtoehtoja. (Repo 2015, 182; Helenius & Lummelahti 2018, 59.) Leikin kautta vahvistuu lapsen luovuus, kuvittelu, neuvottelutaidot ja ymmärrys toisia ihmisiä kohtaan. Leikin avulla rakentuu lapsen minäkuva ja käsitys ympäröivästä maailmasta. Vapaassa leikissä lapset toteuttavat tavoitteitaan ja suunnittelevat leikin itse. (Vehkalahti & Urho 2013, 9; Helenius & Korhonen, 2020, 71.)

Aikuisen tulee toimia leikissä mahdollistajana, havainnoijana sekä osallistujana. Eri painotukset ovat sidoksissa lapsen yksilöllisiin ominaisuuksiin, ikään ja leikkitaitoihin. Leikkiin osallistuvalla aikuisella vaaditaan herkkyyttä tunnistaa lasten luovia leikkiajatuksia sekä auttaa lasta kehittämään leikkiä eteenpäin. (Kalliala 2012, 206–207.) Aikuisen osallistumista ja roolia lasten leikeissä on tutkittu varsin vähän. Saatujen tulosten perusteella

voidaan osoittaa, että lasten leikit sujuvat paremmin ja lapset oppivat enemmän aikuisen osallistuessa ja tukiessa leikkiä. (Lehtinen & Koivula 2017, 178.)

Keskusteluissa päiväkodin johtajan ja varhaiskasvatuksen palvelupäällikön kanssa opinnäytetyön aiheeksi muodostui pedagoginen arviointi. Pedagogisen toiminnan systemaattisen arvioinnin on huomattu olevan haasteellista Nurmijärven kunnan varhaiskasvatuksessa. Erityisesti lasten ja huoltajien osallisuus toiminnan suunnittelussa ja arvioinnissa on nähty haastavana. Tässä opinnäytetyössäni käsittelen vapaan leikin arviointia varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa.

Tämän opinnäytetyön tarkoituksena on edistää vapaan leikin arviointia. Lisäksi opinnäytetyön tarkoituksena on lisätä lapsien ja huoltajien osallisuutta vapaan leikin suunnittelussa ja arvioinnissa. Tavoitteena on luoda vapaan leikin arviointilomake varhaiskasvattajille Nurmijärven kuntaan. Lomakkeen avulla vapaan leikin arvioinnista saadaan konkreettista ja systemaattista.

2 Kehittämishanke varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa

2.1 Kehittämishankkeen lähtökohdat

Varhaiskasvatus ja esiopetus

Varhaiskasvatuslaki (540/2018) on suomalaisen varhaiskasvatuksen perusta. Siinä määritellään muun muassa varhaiskasvatuksen tavoitteista, järjestämisestä, toimintatavoista, oppimisympäristöstä ja lapsen oikeudesta varhaiskasvatukseen sekä kasvatushenkilöstön ja lasten välisistä suhdeluista.

Suomessa kunnallinen päivähoitojärjestelmä koostuu päiväkodeista, perhepäivähoidosta ja erilaisista avoimista päivähoitopalveluista. Tämän järjestelmän sisällä toteutuu varhaiskasvatus pedagogisena toimintana. Pedagogiikka on monitieteiseen tietoon perustuvaa ammattilaisten suunnitelmallista ja tavoitteellista toteuttamaa toimintaa lasten oppimisen ja hyvinvoinnin toteutumiseksi. (Roos 2016, 52; Opetushallitus 2018, 22).

Varhaiskasvatuksessa kasvatus, opetus ja hoito muodostavat eheän kokonaisuuden henkilöstön, lasten ja ympäristön vuorovaikutuksessa. Nämä painottuvat eri tavalla eri-ikäisten lasten toiminnassa sekä toimintamuodoissa. Kasvatuksen avulla lapsia ohjataan omien mielipiteiden ilmaisuun ja arvioimaan vallitsevia ajattelu- ja toimintatapoja. Opetuksen tarkoituksena on edistää oppimista ja auttaa luomaan merkityksiä itsestä, toisista ja ympäröivästä maailmasta. Vastavuoroinen ja kunnioittava vuorovaikutussuhde muodostavat perustan hyvälle hoidolle ja huolenpidolle. (Opetushallitus 2018, 22–23).

Varhaiskasvatussuunnitelman kokonaisuuteen kuuluu valtakunnallisen varhaiskasvatussuunnitelman perusteet, paikallinen varhaiskasvatussuunnitelma ja lasten yksilöllinen varhaiskasvatussuunnitelma. Varhaiskasvatus on yhteiskunnallinen palvelu, jonka tehtävänä on edistää lasten kokonaisvaltaista kasvua, kehitystä ja oppimista yhteistyössä huoltajien kanssa. Ensisijainen vastuu lapsen kasvatuksesta on huoltajilla. Varhaiskasvatuksen tehtävänä on tukea ja vahvistaa kotien kasvatustyötä. Varhaiskasvatuksessa saaduilla tiedoilla ja taidoilla vahvistetaan lasten osallisuutta ja toimijuutta yhteiskunnassa. (Opetushallitus 2018, 7, 14.)

Opetushallitus on antanut määräyksen perustuslain (Perusopetuslaki 628/1998 14 § 2 mom.) mukaisesti esiopetuksen opetussuunnitelman perusteista. Tämän pohjalta laaditaan paikallinen esiopetuksen opetussuunnitelma, jonka mukaan esiopetusta järjestetään. Esiopetuksessa toteutuvat opetus ja kasvatus, joissa eri kokonaisuuksien tavoitteet muodostavat yhtenäisen toimintakulttuurin. Jokaiselle lapselle laaditaan yksilöllinen

opetussuunnitelma sekä varhaiskasvatuksessa että esiopetuksessa. (Opetushallitus 2016, 8–9; Opetushallitus 2018, 9.)

Varhaiskasvatuksessa ja siihen kuuluvassa esiopetuksessa sekä perusopetuksessa muodostuu lapsen kasvulle ja elinikäiselle oppimiselle johdonmukainen kokonaisuus. Esiopetuksessa eri oppimisympäristöissä leikkiessään ja toimiessaan lapsilla on mahdollisuus kokeilla ja oppia uusia asioita. Lasten vuorovaikutus- ja sosiaaliset taidot saavat mahdollisuuden vahvistua. Esiopetuksen merkittävänä tehtävänä on lisätä edellytyksiä lapsen kasvulle, kehitykselle ja oppimiselle. (Opetushallitus 2016, 12.) Perusopetuslain (628/1998, 2 §) mukaan esiopetus osaltaan tukee lasten kasvua ja antaa tietoa ja taitoa elämää varten. Esiopetuksen tavoitteena on parantaa osana varhaiskasvatusta lasten oppimisen edellytyksiä.

Opetuksen järjestäjän tehtävänä on huolehtia, että henkilöstöllä, huoltajilla ja lapsilla on mahdollisuus osallistua opetussuunnitelman laadintaan ja kehittämiseen. Erityistä huomiota kiinnitetään huoltajille ja lapsille mielekkäiden osallistumis- ja vaikuttamistapojen löytymiseen. (Opetushallitus 2016, 9.) Esiopetuksessa hyödynnetään varhaiskasvatukseen sopivaa pedagogiikkaa ja huomioidaan lasten mielenkiinnon kohteet. Toiminnassa huomioidaan vahvasti leikin eri muodot. Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet ja sen pohjalta laadittu paikallinen opetussuunnitelma määrittävät opetuksen tavoitteet. (Opetushallitus 2016, 14.) Lapsella tulee olla esiopetuksen lisäksi mahdollisuus osallistua varhaiskasvatukseen (Varhaiskasvatuslaki 540/2018, 1 §, 12 §).

Laatuindikaattorit

Suomessa varhaiskasvatuksen laadun arvioinnista ja suositusten laatimisesta vastaa Kansallinen koulutuskeskuksen arviointikeskus Karvi. Karvi sai opetus- ja kulttuuriministeriöltä tehtäväksi laatia varhaiskasvatuksen arviointisuunnitelman sekä kansallisen varhaiskasvatuksen arvioinnin kehittämisen. (Vlasov ym. 2018, 14.) Arvioinnista tuli lakisääteinen tehtävä varhaiskasvatuksen järjestäjille vuonna 2015 (Hujala ym. 2020, 321). Karvi tekee varhaiskasvatuksen arvioinnissa ulkopuoliset arvioinnit, kehittää arviointia ja menetelmiä sekä tukee järjestäjiä laadunhallintaan liittyvissä asioissa (Hujala ym. 2020, 321). Varhaiskasvatukseen laaditut laatuindikaattorit antavat pohjan sille, mihin asioihin arviointia tulisi kohdistaa. Varhaiskasvatuksen järjestäjien tulee laatia indikaattorin pohjalta kriteerejä, joiden avulla toimintaa voi arvioida. (Vlasov ym. 2018, 3–4.)

Henkilöstö vastaa opetussuunnitelman mukaisen toiminnan suunnittelusta, dokumentoinnista, arvioinnista ja kehittämisestä lapsen oppimista ja kehitystä tukevalla tavalla.

Henkilöstö havainnoi ja dokumentoi lasten arkea varhaiskasvatuksessa säännöllisesti ja systemaattisesti ymmärtääkseen lapsen kokemusmaailmaa. Yhdessä lasten

kanssa monipuolisin menetelmin tuotettua tietoa hyödynnetään toiminnan suunnittelussa, toteuttamisessa, arvioinnissa ja kehittämisessä.

Varhaiskasvatuksen opettajan vastuulla on lapsiryhmän toiminnan suunnittelu, toiminnan tavoitteiden toteutuminen sekä toiminnan arviointi ja kehittäminen. Koko henkilöstö yhdessä suunnittelee, toteuttaa, arvioi ja kehittää pedagogista toimintaa.

Huoltajien osallisuus varhaiskasvatuksen suunnitteluun, toimintaan ja arviointiin mahdollistetaan. Erilaisia kasvatusyhteistyön muotoja ja toimintatapoja suunnitellaan yhdessä huoltajien kanssa. (Vlasov ym. 2018, 74–75.)

Paikallinen varhaiskasvatussuunnitelma, lasten varhaiskasvatussuunnitelmat ja Karvin laatuindikaattorit muodostavat lähtökohdat pedagogisen toiminnan suunnittelulle, toteutukselle, dokumentoinnille, arvioinnille ja kehittämiselle. Kuviossa 1 kuvataan esimerkin avulla varhaiskasvatuksen arviointiprosessia. Tavoitetila nousee varhaiskasvatussuunnitelman perusteista. Kuviossa havainnollistuu eri osatekijöiden erot ja mallinnetaan yksi tapa tehdä arviointia. (Vlasov ym. 2018, 24, 28–29.)

Kuvio 1. Esimerkki systemaattisesta arviointiprosessista (mukailtu Vlasov ym. 2018)

Karvin suosittelimilla laatuindikaattoreilla kuvataan varhaiskasvatuksen olennaisia ja tavoiteltavia ominaisuuksia. Nämä tavoitteet nousevat varhaiskasvatuslaista, varhaiskasvatussuunnitelman perusteista ja tutkimustiedosta. Indikaattorin avulla tieto on tiivistetty helposti hallittavaksi ja ymmärrettäväksi. Laatuindikaattorit luovat pohjan varhaiskasvatuksen arvioinnille ja kehittämiselle. Indikaattoreissa varhaiskasvatuksen tavoitteet on kuvattu yleisellä tasolla. Tämän vuoksi arviointia tulee toteuttaa monilla eri menetelmillä. Laatuindikaattorit ovat indikaattoreita tarkemmin määrittäviä ominaisuuksia, joiden kautta itse arviointi tehdään. Näiden selkeiden väittämien tai kysymysten avulla voidaan arvioida indikaattorien toteutusta. (Vlasov ym. 2018, 12, 67.)

Kohdeorganisaatio

Tämän opinnäytetyön kohdeorganisaationa on Nurmijärven kunnan sivistys- ja hyvinvointitoimialan varhaiskasvatuspalvelut. Nurmijärven kunnassa on tällä hetkellä 27 päiväkotia ja kaksi avointa päiväkotia, yksi leikkipuisto sekä perhepäivähoitajia. Varhaiskasvatusta, esiopetusta ja kerhotoimintaa tarjotaan Nurmijärvellä, Klaukkalassa ja Rajamäellä. Näiden lisäksi varhaiskasvatusta ja esiopetusta on saatavilla isoimmilla kylillä. Varhaiskasvatuksessa lapsiryhmien kokoon vaikuttavat lasten ikä ja erityistarpeet. Toiminnan suunnittelusta ja toteutuksesta vastaavat kasvattajat. Hallinnollinen vastuu päiväkotien ja perhepäivähoidon toiminnasta kuuluu päiväkodin johtajille ja perhepäivähoidon ohjaajalle. (Nurmijärven kunta). Opinnäytetyö toteutetaan erääseen kunnan päiväkotiin. Päiväkodissa on kolme ryhmää: alle 3-vuotiaat, 3–4-vuotiaat ja 5–6-vuotiaat. Päiväkodissa on 51 lasta, 11 kasvattajaa, kaksi laitosapulaista, päiväkodin johtaja ja päiväkodin varajohtaja, joka on yksi kasvattajista.

2.2 Kehittämishankkeen tavoite ja tarkoitus

Päiväkodin johtajan ja varhaiskasvatuksen palvelupäällikön kanssa keskusteltaessa opinnäytetyön aihe tarkentui pedagogiseen arviointiin. Pedagogisen toiminnan systemaattisen arvioinnin on huomattu olevan haasteellista Nurmijärven kunnan varhaiskasvatuksessa. Erityisesti lasten ja huoltajien osallisuus toiminnan suunnittelussa ja arvioinnissa on nähty haastavana. Tässä opinnäytetyössäni käsittelen vapaan leikin arviointia varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa.

Karvin (Vlasov 2018, 74–75) laatuindikaattoreista on otettu muutama arviointiin ja kehittämiseen liittyvä indikaattori, jotka antavat pohjaa tälle kehittämishankkeelle. Arviointi tarkentui vielä vapaaseen leikkiin, koska se on tärkeä osa lapsen päivää varhaiskasvatuksessa. Vapaata leikkiä on arvioitu vähemmän verrattuna ohjattuun toimintaan varhaiskasvatuksessa. Tämän kehittämishankkeen tarkoituksena on edistää vapaan leikin arviointia varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa. Lisäksi kehittämishankkeella on tarkoituksena lisätä lapsien ja huoltajien osallisuutta vapaan leikin suunnittelussa ja arvioinnissa. Tavoitteena on luoda vapaan leikin arviointilomake kasvattajille Nurmijärven kunnan varhaiskasvatukseen ja esiopetukseen. Lomakkeen avulla arvioinnista saadaan konkreettista ja systemaattista sekä se sitouttaa kasvattajia tekemään arviointia. Saatuja arviointitietoja pystytään hyödyntämään toiminnan suunnittelussa ja kehittämisessä. Lomakkeen avulla kasvattajien on helpompi jakaa ajatuksiaan ja havaintojaan leikeistä sekä pohtia kehittämisideoita. Lasten ja huoltajien osallisuutta vapaan leikin suunnitteluun ja arviointiin lisätään kirjaamalla sovitut menetelmät lomakkeeseen. Lomakkeeseen kirjattuna asiat konkretisoituvat eivätkä jää puhetasolle. Lomake toimii kasvattajille välineenä tuottaa arviointitietoa. Arvioinnin jälkeen kehittämisideat otetaan käytäntöön ja uusi arviointi tehdään jälleen myöhemmin.

Varhaiskasvatukseen on tärkeää saada entistä laadukkaampaa vapaata leikkiä, jossa on huomioitu lasten, huoltajien ja kasvattajien näkemykset. Toimintatutkimuksen tehtävänä on lisätä arviointi- ja kehittämismyönteistä kulttuuria, joka on systemaattista ja osana laadukasta varhaiskasvatusta. Arviointilomake tulee ensin kokeiluun kehittämishankepäiväkotiin ja tämän jälkeen se on tarkoitus saada kunnan kaikkien varhaiskasvattajien käyttöön vapaan leikin arviointiin.

3 Pedagoginen arviointi

3.1 Arviointityö varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa

Erilaiset toimintamuodot haastavat laadun arvioinnin varhaiskasvatuksessa. Ongelmallisenä koetaan, kuinka varhaiskasvatuslain tavoitteet voidaan yhtäläisesti saavuttaa erilaisissa toimintamuuodoissa. Varhaiskasvatuksen järjestäjän tulee paikallisella tasolla ratkaista millä tavoin arviointia toteutetaan eri toimintamuuodoissa. Tätä ei olla toistaiseksi kyetty ratkaisemaan. (Vlasov ym. 2018, 14.)

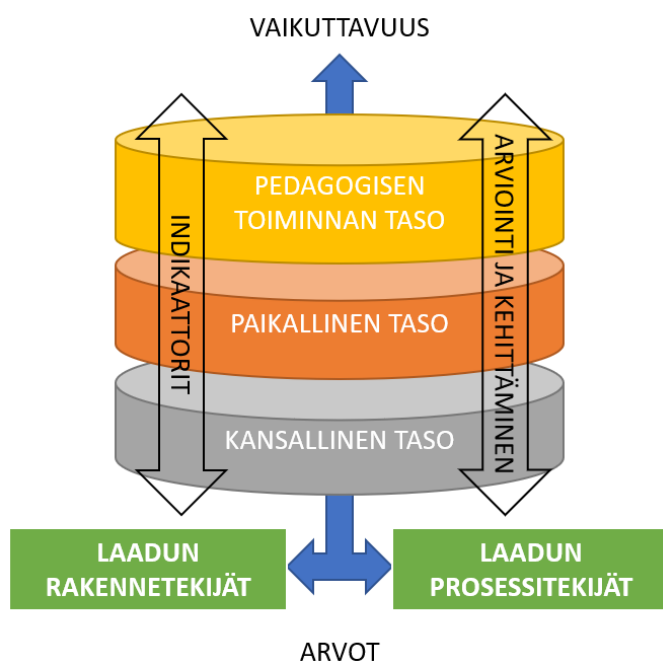
Varhaiskasvatuksen laatua kehitetään tekemällä monipuolista arviointia. Arvioinnilla saadaan systemaattista tietoa varhaiskasvatuksen kehittämistarpeista ja vahvuuksista, joita pedagoginen toiminta pitää sisällään. Laadun arvioinnilla saadaan ajankohtaista tietoa pedagogiikan johtamisen tueksi. Näin päästään keskittymään tekijöihin, jotka vaativat kehittämistä. Arvioinnin avulla saadaan tietoa varhaiskasvatusyksikön tai -ryhmän kehittämiskohteista. Kehittämiskohteen selventyessä, voidaan rakentaa välineitä, joiden avulla saadaan tuotettua toivottua laatua. Useiden eri arvioitsijoiden tieto antaa monipuolista kuvaa varhaiskasvatuksen laadusta. Siksi on tärkeää esimerkiksi verrata huoltajien ja kasvattajien näkemyksiä. (Hujala ym. 2020, 321, 334–335.)

Varhaiskasvatuksen järjestäjät määrittävät tavat ja käytännöt, joilla arviointia tullaan toteuttamaan. Arviointia tulee toteuttaa eri menetelmiä käyttäen. Arviointivälineiden tulee sopia arvioinnin kohteisiin. Varhaiskasvatuksen järjestäjän tulee tehdä arviointia suunnitelmallisesti ja säännöllisesti toiminnastaan ja kehittämistarpeistaan. (Ahonen 2017, 290–291; Vlasov ym. 2018, 18).

Varhaiskasvatuksen arviointi ja kehittäminen tukevat varhaiskasvatuslain tarkoituksen toteuttamista. Samalla edistetään lapsen kehitystä, oppimista ja hyvinvointia. Varhaiskasvatuksen järjestäjä arvioi toimintaansa ja osallistuu ulkopuoliseen arviointiin. (Varhaiskasvatuslaki 540/2018, 24 §.) Varhaiskasvatustoiminnan suunnitelmallisuus ja tavoitteellisuus varmistavat, että pedagoginen toiminta on tarkoituksenmukaista ja perusteltua. Arvioinnin keskeisenä tehtävänä on konkretisoida ja havainnollistaa pedagogista toimintaa. (Ahonen & Roos 2019, 49, 51.)

Esiopetuksessa arvioinnin avulla suunnitellaan ja kehitetään toimintaa. Arviointia tapahtuu havainnoinnin, dokumentoinnin, päätelmien ja palautteen avulla. Tähän osallistuvat henkilöstön ohella sekä lapset että huoltajat. Lapset osallistuvat oppimisympäristöjen rakentamiseen sekä toiminnan suunnitteluun ja arviointiin. (Opetushallitus 2016, 15, 29.)

Kuviossa 2 on kuvattu miten laatuajattelussa varhaiskasvatuksen arvot luovat pohjan laatumäärittelylle. Arvot luovat pohjan sille mitä pidetään tärkeänä ja tavoiteltavana asiana varhaiskasvatuksessa. Varhaiskasvatukseen liittyvät laadun rakennetekijät, joita määrittävät lait, asetukset ja muut asiakirjat. Ne ovat pedagogisen toiminnan reunaehtoja. Laadun prosessitekijät kuvaavat varhaiskasvatuksen tavoitteiden ja sisältöjen käytännön toteutusta. Tämä tarkoittaa varhaiskasvatusyksikön toimintakulttuuria. Prosessitekijät muodostuvat toiminnoista ja periaatteista, jotka toteutuvat yksilöiden ja kontekstien vuorovaikutuksessa. Näillä laatutekijöillä ja kansallisen, paikallisen sekä pedagogisen toiminnan tasolla on yhteys siihen, minkälaista varhaiskasvatus on ja miten sitä toteutetaan. Laadunhallinnassa korostuu toiminnan arvioinnin, parantamisen ja kehittämisen näkökohdat. Toiminnassa korostuu arvioinnin ja kehittämisen prosessimainen luonne. Indikaattoreissa kuvataan varhaiskasvatuksen tavoitteita, jotka nousevat varhaiskasvatuslaista, varhaiskasvatussuunnitelman perusteista ja tutkimustiedosta. (Vlasov ym. 2018, 39–40, 67.)

Kuvio 2. Malli varhaiskasvatuksen laadun arvioinnista ja kehittämisestä (mukailtu Vlasov ym. 2018)

Pitkänen (2019, 36, 49–51) teki opinnäytetyön erään kunnan päiväkodin johtajille. Opinnäytetyön tarkoituksena oli selvittää päiväkodin johtajien näkemyksiä arvioinnin merkityksestä varhaiskasvatuksessa. Tavoitteena oli tuottaa tietoa, miten päiväkodin johtajat arvioivat varhaiskasvatussuunnitelman toteutuvan päiväkodissa ja miten varhaiskasvatuksen arviointia

heidän mielestään tulisi kehittää. Tulokset herättivät pohtimaan jo olemassa olevien arviointiin liittyvien menetelmien ja materiaalien käyttöönottoa. Arviointiin kaivattiin yhtenäisiä sopimuksia, pedagogista keskustelua, menetelmiä arviointiin, laatumittareita sekä konkreettisia arvioinnin välineitä.

Kehittämistyöllä haetaan muutosta aiempaan. Oman työn kehittäminen vaatii olemassa olevien toimintatapojen kyseenalaistamista ja kriittistä reflektointia. Muutoksen tarpeellisuus tulee todentaa kasvattajille. (Soukainen 2016, 175–176.) Arvioinnin kohde tulee rajata järkevästi. Toimintaa kehitetään varhaiskasvatuslain (540/2018) ja valtakunnallisen varhaiskasvatussuunnitelman (2018) mukaisesti. Arviointiin osallistuvilta pyydetään tietoa vain niistä asioista, jotka koetaan tärkeiksi. Tämä tuo arviointiin osallistujalle tunteen, että hänen tiedollaan on merkitystä. Arvioinnin suunnittelua ja arviointikohteiden valintaa on hyvä tehdä yhteistyössä lasten, huoltajan ja eri yhteistyötahojen kanssa. (Parrila & Fonsén 2016, 93.)

Varhaiskasvatuksen laadun ylläpitämisessä ja kehittämisessä henkilöstön tavoitteellinen ja suunnitelmallinen itsearviointi on keskeisessä asemassa. Arvioinnin kohteena voi olla muun muassa henkilöstön vuorovaikutus lasten kanssa, ilmapiiri, pedagogiset työtavat, toiminnan sisältö tai oppimisympäristö. (Opetushallitus 2018, 61.) Varhaiskasvatusyksikön esihenkilö vastaa yksikötason arvioinnista, mutta sen toteuttamiseen osallistuu koko henkilökunta. Tavoitteena on saada huoltajat osallistumaan yksikön pedagogiikan ja palveluiden kehittämiseen. Toimintakulttuuria kehitetään niin, että lapset osallistuvat toiminnan suunnitteluun ja toteutukseen. Heidän ajatuksiaan ja aloitteitaan kuullaan ja niistä keskustellaan. (Nurmijärven kunta 2019, 63–64.)

Kaikkia varhaiskasvatuksen järjestäjiä ja toimintamuotoja koskee itsearviointivelvoite, jolla tarkoitetaan järjestäjän tekemää suunnitelmallista ja säännöllistä arviointia omasta toiminnastaan, sen vahvuuksista ja kehittämistarpeista. Pedagogista toimintaa arvioidaan pääosin itsearviointina. Sen tarkoituksena on auttaa kasvattajia kiinnittämään huomiotaan omaan pedagogiseen toimintaansa. (Vlasov ym. 2018, 13, 24.) Suunnitelmallisuuden ja tavoitteellisuuden toteutuminen pedagogisessa toiminnassa, arvioinnissa ja kehittämisessä edellyttää selkeitä rakenteita ja prosesseja. Näitä rakenteita luodaan tällä hetkellä kansallisella ja paikallisella tasolla. (Ahonen & Roos 2019, 63.)

Parkkonen (2019, 26, 29, 43, 45) tutki Järvenpään kaupungin varhaiskasvatuksen arvioinnin nykytilannetta. Järvenpään kaupungin varhaiskasvatuksen johtoryhmällä oli epätarkka kuva käytössä olevista itsearvioinnin malleista. Heillä oli myös tarve saada aikaan yhtenäiset arviointitavat kaupungin varhaiskasvatukseen. Opinnäytetyön tehtävänä oli kartoittaa arvioinnin tilanne ja menetelmät kunnallisessa päivähoidossa. Vastauksista nousi esille, että yleisimmin käytetty arvioinnin väline oli havainnointi. Keskeisiksi tuloksiksi saatiin, että

varhaiskasvatuksen arviointia tulisi kehittää systemaattisemmaksi ja arviointia toivottiin selkeämmäksi toteuttaa. Lisäksi kaivattiin yhteisten toimintakäytänteiden sopimista, selkeitä ohjeita ja aikataulua toimintakaudelle.

Arvioinnissa toimintaa peilataan asetettuihin tavoitteisiin. Toiminnasta kerätään systemaattisesti tietoa, jota analysoidaan ja tulkitaan. Arvioinnin selvitetään, onko tavoitteisiin päästy ja onko toimintaa kehitetty eteenpäin. Itsearviointissa tuotetaan tietoa varhaiskasvatusorganisaation sisäiseen käyttöön. Tällaisella arvioinnilla pystytään tunnistamaan kehittämiskohteita ja hyödyntämään jo olemassa olevia asioita. Kehittävä arviointi ohjaa varhaiskasvatuksen arviointia kansallisen paikallisen ja pedagogisen toiminnan tasolla yksiköissä. Kehittävässä arvioinnissa on tarkoituksena kehittää omaa toimintaa eteenpäin. Varhaiskasvatuksen laadunhallinnan tarkoituksena on ohjata organisaation laatutyötä. Laatutavoitteiden saavuttamiseksi tarvitaan sekä arviointia että toiminnan kehittämistä. (Vlasov ym. 2018, 12.)

Kehittävässä arvioinnissa huomioidaan arvioinnin toteutus eri näkökulmista ja useita menetelmiä käyttäen. Lapsen kokemus tilanteesta tulee huomioida ensisijaisesti. Laaja toiminnan arviointi antaa käsityksen toiminnan sen hetkisestä tilasta. Säännöllinen arviointi koostuu tiedon kokoamisesta, analysoinnista ja siitä tehdyistä johtopäätöksistä. Arvioinnilla tuotetaan uusia näkökulmia arkeen. Vanhoja tapoja ja käytänteitä arvioidaan kriittisesti ja kehittämistä kohdennetaan asioihin, joita koetaan tarpeelliseksi parantaa. (Vlasov ym. 2018, 31, 33, 37.)

3.2 Pedagoginen dokumentointi

Pedagogista dokumentointia käytetään varhaiskasvatuksen suunnittelussa, toteutuksessa, arvioinnissa ja kehittämisessä. Havaintojen, dokumenttien ja niiden vuorovaikutuksellisen tulkinnan avulla muodostuu käsitys pedagogisesta prosessista. Pedagogisen dokumentoinnin avulla mahdollistuu lasten ja huoltajien osallisuus arviointi-, suunnittelu ja kehittämistyöhön. Dokumentoinnin kautta saadaan konkreettista tietoa lapsiryhmän elämästä, mielenkiinnonkohteista, kehityksestä ja oppimisesta. Tavoitteena on oppia tuntemaan lapsia, ymmärtämään heidän vuorovaikutussuhteitaan sekä oppia myös tuntemaan lasten ja kasvattajien vuorovaikutuksen suhdetta. Dokumentoinnin kautta saatua tietoa käytetään työmenetelmien, oppimisympäristöjen ja toiminnan muuttamisessa. (Opetushallitus 2018, 37.)

Pedagogisen dokumentoinnin avulla tehdään näkyväksi lasten toiminta niin aikuisille kuin lapsille. Kasvattajien arvoilla, uskomuksilla ja toimintatavoilla on vaikutusta, kuinka arkea taltioidaan. Dokumentoitavat ja sille asetetut tavoitteet ovat varhaiskasvatuksessa vaihtelevia. Dokumentoinnin onnistuminen edellyttää henkilökunnalta työmenetelmään sitoutumista ja kehitysmuotoisyyttä. Parhaimmillaan pedagoginen dokumentointi tukee

kasvattajien kehittymistä työssään sekä antaa mahdollisuuden lasten ja huoltajien osallisuudelle. (Ahonen 2017, 141–143.) Dokumentoinnista saatua arviointitietoa hyödynnetään pedagogisessa suunnittelussa (Opetushallitus 2016, 30).

Pedagogisella dokumentoinnilla pyritään vaikuttamaan lasten kanssa tehtävään toimintaan, oppimisympäristöön ja käsitykseen oppimisesta. Toimintaa rakennetaan yhdessä ja etsitään yhdessä merkityksiä. Se on arjen tutkimustyötä, jonka avulla selvitetään oppijalle mieleisiä asioita sekä miten erilaiset asiat tulevat esille muille ihmisille. Dokumentteja tulkitaan yhdessä henkilöstön, lasten ja huoltajien kanssa. Tämä antaa suuntaa kasvatukselle ja tavoitteita oppimiselle sekä opetukselle. Rakennetaan yhteistä ymmärrystä asioille. Lasten kanssa keskustellen, leikkien, havainnoiden ja dokumentoiden heidän toimintaansa, saadaan käsityksiä lasten toiveista, ajattelusta ja tarpeista. Dokumentointivälineinä voidaan käyttää muistiinpanoja, valokuvia, haastatteluja, lasten tarinoita, piirroksia ja videoita toiminnasta. Näiden avulla kasvattajat pystyvät tekemään pedagogisia päätelmiä tavoitteista ja menetelmien käyttämisestä. Lähtökohta pedagogiseen dokumentointiin löytyy eri näkökulmien ja merkitysten hakemisesta. (Rintakorpi 2016, 153; 2019, 27–28.)

Lasten tuotoksista saadaan tietoa heidän taidoistaan ja tukitoimien tarpeellisuudesta. Pitkän aikavälin tuotoksista saadaan käsitystä lasten taitojen edistymisestä tai haasteiden jatkumisesta, hetkellisyydestä tai laajuudesta. Havainnointilomakkeiden monimutkaisuus saattaa estää kasvattajia tekemästä dokumentointia. Dokumentointivälineet tulee miettiä käyttötarkoitukseen sopiviksi. (Koivunen & Lehtinen 2015, 79–81.)

Pedagogisen dokumentoinnin kautta vaikutetaan fyysisen, psyykkisen ja sosiaalisen oppimisympäristön muotoon ja varhaiskasvatuksen sekä esiopetuksen menetelmiin. Laadukas dokumentointi vaatii perehtymistä, uusien asioiden opettelua, laitteita ja aikaa. Työyhteisön tulee sitoutua jatkuvan pedagogien keskustelun ylläpitämiselle ja avoimelle ajatustenvaihdolle. (Rintakorpi 2016, 154–155.)

3.3 Lasten ja huoltajien osallisuus

Suomalaisen varhaiskasvatuksen pedagoginen ajattelu on saanut vaikutuksen 1800-luvun Fröbelin kasvatustavasta. Siinä lapsen rooli aktiivisena toimijana korostui ja leikin merkitys lapsen kehitykselle nähtiin merkittävänä. Samoja vaikutteita on edelleen havaittavissa suomalaisessa varhaiskasvatuksessa. Yksi tämän päivän tärkeimmistä laatuksista on lapsilähtöinen pedagogiikka. Varhaiskasvatuksessa tulee olla sijaa lasten kuulemiselle ja ideoiden sekä tarpeiden huomioimiselle. (Roos 2016, 52.)

Osallisuus määritellään kuulumisesta joukkoon sekä kokemukseksi siitä, että on mahdollisuuksia vaikuttaa itselleen merkityksellisiin asioihin. Lasten osallisuus on sidoksissa siihen, miten aikuiset suhtautuvat lasten mukanaoloon ja haluun vaikuttaa. Aikuiset voivat joko vahvistaa tai heikentää lasten osallisuuden mahdollisuuksia ja kokemuksia. (Stenvall 2020, 20–22.) Leinosen ym. (2014) tutkimuksesta kävi ilmi, että esiopetuksessa lasten osallisuus nähdään kapea-alaisesti ja siten lasten osallisuuden mahdollisuudet ovat rajalliset.

Yhdistyneiden kansakuntien sopimusvaltiot takaavat lapselle oikeuden ilmaista näkemyksensä häntä koskevissa asioissa. Näkemyksissä on otettava huomioon ikä ja kehitystaso. Lapsella on oikeus ilmaista ajatuksiaan suullisesti, kirjallisesti taiteessa tai missä tahansa muussa muodossa. (Yleissopimus lapsen oikeuksista 60/1991, artikla 12, 13.) Varhaiskasvatuksessa rohkaistaan kasvattajia ja lapsia jakamaan mielipiteitään sekä kokeilemaan uusia tapoja toimia. Lasten, henkilöstön ja huoltajien mielipiteitä arvostetaan kehittämällä osallisuutta edistäviä toimintatapoja varhaiskasvatuksessa. Lasten osallisuutta vahvistetaan sensitiivisellä huomioimisella, kuulluksi ja nähdyksi tulemisella. Osallisuutta edistää lasten ja huoltajien osallistuminen toiminnan suunnitteluun, toteutukseen ja arviointiin. (Opetushallitus 2018, 29, 30.)

Osallisuuden pedagogiikassa kasvatusta on tietoisista ja tavoitteellista toimintaa. Osallisuuspedagogiikan ytimessä lasten kuulemisen, vaikuttamisen ja ideoimisen mahdollisuudet korostuvat. Kasvattajalla tulee olla kyky antaa lasten kokea ja kokeilla. Tavoitteena on kasvattaa lapsia, jotka oppivat kuuntelemaan ja tulemaan kuulluksi. Lapsilla tulee olla mahdollisuus mielipiteen ilmaisuun, päätöksentekoon ja muutoksen aikaan saamiseen. Kasvattajan toiminnassa keskeistä on aktiivisesti huomioida lasten aloitteet. Tämä vaatii kasvattajalta kykyä sensitiivisyyteen, läsnäoloon, tavoitteellisuuteen ja havainnointiin. (Kataja 2014, 56–57, 72.) Kasvattajien yhteinen ymmärrys aktiivisesta ja osallistuvasta lapsesta lisää osallisuuden toimintakulttuuria päiväkodissa eikä ainoastaan yksittäisen varhaiskasvatuksen opettajan tai lastenhoitajan toteuttamana toimintana (Weckström ym. 2020).

Lapsille tulisi mahdollistaa enemmän erilaisia osallistumisen, kuulemisen ja vaikuttamisen paikkoja sekä heidän omia näkökulmiaan tulisi ymmärtää paremmin (Stenvall 2020, 24). Lasten näkemysten ja tulkintojen vaikutus yhteisessä toiminnassa lisää heidän osallisuuttaan (Ahonen 2017, 141). Kasvattajien tulee luottaa lapseen toimijoina sekä myös omaan selviytymiseensä tilanteissa, joissa he kasvattajina ovat valmiita luopumaan tai joustamaan omista ennakkosuunnitelmistaan ja suunnittelemaan toimintaa yhdessä lasten kanssa. Arjen vuorovaikutustilanteissa olisi tärkeää olla valmis ottamaan huomioon lasten näkökulmat. Tämän lisäksi tarvitaan erilaisia osallisuutta tukevia toimintamuotoja, joilla

turvataan lasten pääsy toiminnan suunnitteluun, toteutukseen ja arviointiin. Varhaiskasvatuksessa tarjoutuu monenlaisia mahdollisuuksia lasten sekä spontaanille että suunnitellulle osallisuudelle. Osallisuus voi näkyä toiminnassa monin eri tavoin. Lasten osallisuus näkyy toiminnassa ja osallisuuden tunteessa. Näitä asioita tulisi tutkia jäsentyneesti, kun osallisuuden pedagogiikkaa kehitetään ja arvioidaan. (Turja 2020, 47, 49–50, 54.)

Irtamo (2013, 65) on pro gradu -tutkielmassaan tarkastellut lasten osallisuutta, lasten kuulemista ja vaikutusmahdollisuuksia päiväkodin toiminnassa. Tutkimuksesta selvisi, että lapset kokivat mahdollisuutensa vaikuttaa päiväkodin toimintaan ja arkeen hyvin vähän. Lapsilla oli kokemus siitä, että aikuiset päättävät lähes kaikista päiväkodin toiminnoista leikkiä ja vapaata puuhasteluaikaa lukuun ottamatta. Nääppä-Rantasen (2018, 38, 41) tutkimuksesta oli havaittavissa, että lasten osallisuutta leikeissä näkyi monissa muodoissa. Lapset saivat valita pääosin itse leikkinsä ja käyttää erilaisia leikkivälineitä sekä materiaaleja. Kasvattajat vastasivat lasten aloitteisiin. Kasvattajan rooli leikeissä vaihteli passiivisesta aktiiviseen.

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2018) korostuu toimiminen oppivana yhteisönä, jossa korostuu lapsen osallisuus. Tämäkin näkökulma antaa perusteen kehittää toimintaa yksittäisen lapsen ja koko ryhmän toiminnan tarpeisiin. Tällöin arvioinnissa tulee keskittyä aikuisten vuorovaikutuksellisuuteen ja pedagogiseen toimintaan. (Ahonen 2017, 291.) Varhaiskasvatusyksikössä esihenkilö ja henkilöstö vaikuttavat siihen, miten huoltajat saadaan aidosti osallisiksi suunnitteluun, toimintaan ja arviointiin. Huoltajien osallisuus arvioinnissa voi olla päivittäistä arviointia, joka on pääosin suullista palautetta ja systemaattista arviointia, joka viittaa suunnitelmalliseen laajaan arviointiin, kuten esimerkiksi kohdennetut kyselyt. Osallisuus pohjautuu jokaisen äänen kuulemiseen, avoimeen keskusteluun ja demokraattiseen päätöksentekoon. Huoltajien kuulemiseen liittyvät käytänteet on hyvä suunnitella yhdessä heidän kanssaan, jolloin ne saadaan parhaiten vastaamaan yksikön tai ryhmän huoltajien tarpeisiin. (Parrila & Fonsén 2016, 108–110.)

Varhaiskasvatuksessa käydään keskustelua yhdessä huoltajien ja soveltuvin määrin myös lasten kanssa arviointikohteista, miten saatua tietoa tulkitaan ja tulkinnan kautta tehtävistä toimenpide-ehdotusten laatimisesta. Osallisuus vaihtelee arvioinnin tehtävistä ja tavoitteista riippuen. Yhteissuunnittelu lisää osallistuvien henkilöiden tunnetta osallisuudesta ja vahvistaa kehittämismyönteisyyttä. (Vlasov ym. 2018, 35–36.)

4 Leikki varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa

4.1 Näkökulmia leikistä

Yhdistyneiden kansakuntien sopimusvaltiot ovat laatineet sopimuksen lapsen oikeudesta leikkiin. (Yleissopimus lapsen oikeuksista 60/1991, artikla 31). Varhaiskasvatuksessa leikki on keskeinen toimintatapa. Se on motivoivaa ja iloa antavaa toimintaa, jossa opitaan erilaisia taitoja ja omaksutaan tietoa. Leikissä edistyy lapsen kehitys, oppiminen ja hyvinvointi. (Opetushallitus 2018, 22, 38.) Leikkiessä kehittyvät lapsen taidot säädellä omia tunteitaan ja käyttäytymistään. Näillä taidoilla on yhteys vuorovaikutustaitoihin ja mahdollisuuteen toimia yhteisössä. (Ahonen 2017, 91.) Lapset ja henkilöstö voivat kokea yhdessä tekemisen ja leikin iloa. Kaikkia kannustetaan mielikuvituksen käyttöön, kekseliäisyyteen, itseilmaisun ja luovuuteen. Erilaisille leikeille annetaan tilaa, aikaa ja rauhaa. (Opetushallitus 2018, 30, 38.)

Pienten lasten leikki toteutuu yhteistoimintana häntä vanhemman seurassa. Aikuinen luo leikkiin kielen ja toiminnan kautta kuvitteelliset olosuhteet. Leikit osoittavat lapselle aikuisen kiinnostusta häntä kohtaan. Tällaisia leikkejä ovat esimerkiksi erilaiset laulu- ja sormileikit. Toisen vuoden loppupuolella lapsi kykenee kielellisesti ilmentämään leikkiaikeitaan. Tällöin tarvitaan aikuisen kannattelua leikki-idean eteenpäin viemiseksi. (Helenius & Lummelahti 2013, 61, 63, 78.) Leikki on keskeisessä roolissa lapsen persoonallisuuden muodostumisessa. Kolme-neljä-vuotiaana lapsi alkaa kiinnostua leikkimisestä toisten kanssa. Mukaan tulevat yhteiset kuvitteluleikit. (Jantunen 2019, 65.) Lasten yhteisleikeissä rooleissa tapahtuva vuorovaikutus alkaa iän myötä lisääntymään. Roolileikki monipuolistuu ja muuttuu pitkäkestoiseksi. Kuusi-vuotiaat lapset kykenevät kehittämään yhdessä korkeatasoisen roolileikin. (Helenius & Lummelahti 2013, 88.) Pienten lasten rinnakkaisleikeissä kehon kieli ja liike korvaavat sanallisen kuvaamisen. Ymmärrys kaverin erilaisista mielikuvista ja ajatuksista vahvistuvat 4–5-vuotiaiden leikeissä. Tällöin tarvitaan jo enemmän neuvottelu- ja sovitteletaitoja. Mielikuvitus on rikasta 5–8-vuotiaiden lasten leikeissä. Tällöin lapset kykenevät neuvottelemaan ja vuorottelemaan sekä kehittelevät leikkiä itsenäisesti. (Järvinen & Mikkola 2015, 51.)

Esiopetuksen toiminnan lähtökohtina ovat leikki sekä lapselle muut luontaiset tavat oppia asioita. Suunnittelussa ja toteutuksessa huomioidaan lasten mahdollisuus innostumiseen, kokeiluun ja uuden oppimiseen. Eri oppimisympäristöissä leikkiessä ja toimiessa lasten osaaminen kasvaa. Esiopetuksen tilat, välineet, yhteisöt ja käytänteet tukevat lasten mahdollisuuksia kasvuun, oppimiseen ja vuorovaikutukseen. Oppimisympäristöt antavat tilaisuuden leikkiin ja luoviin ratkaisuihin lapsia innostavilla tavoilla. Esiopetuksessa lapsille

mahdollistetaan omaehtoinen leikki sekä mahdollisuus uusiin leikkeihin ja peleihin. (Opetushallitus 2016, 12, 23, 30.) Leikeissä lapset oppivat uutta ja samalla kehittyvät edellytykset kouluun siirtymiselle. Hyvät leikkitaidot voivat olla ennuste koulumenestyksestä. (Helenius & Lummelahhti 2018, 59.)

Johan Huizingan (1984) mukaan leikeissä leikkijältä unohtuu aika, todellisuus ja hän kokee vahvaa osallisuutta leikin kulkuun. Leikkijä on mukana leikkimaailmassa. Leikkiminen kuuluu ihmisen perusominaisuuksiin ja ihminen kokee tarvetta uppoutua todellisuuden ulkopuoliseen maailmaan. (Vehkalahti & Urho 2013, 18–19.) Viimeisten vuosikymmenien aikana leikillinen oppiminen on tuonut uusia näkökulmia oppimiseen. Pelkän tiedon vastaanottamisen ja omaksumisen sijaan merkittävimmäksi ovat nousseet oppimisen kokonaisvaltaisuus, vuorovaikutuksellisuus ja toiminnallisuus. Oppimisessa keskeinen merkitys on lapsen kiinnostuksella, myönteisellä mielentilalla ja asenteella. (Järvinen & Mikkola 2015, 48.)

4.2 Vapaa leikki

Vapaata leikkiä arvostetaan suomalaisessa varhaiskasvatuksessa. Suomessa vapaan leikin ohella käytetään myös nimitystä omaehtoinen leikki. Vapaassa leikissä lapset saavat itse valita leikin, leikkikaverit ja paikan missä leikkiä. (Repo 2015, 182, 184.) Lapset ideoivat omaa toimintaansa ja valitsevat vaihtoehdoista (Helenius & Lummelahhti 2018, 59). Omaehtoinen leikki antaa lapselle kokemuksia ja oivalluksia. Leikin kautta vahvistuu lapsen luovuus, kuvittelu, neuvottelutaidot ja ymmärrys toisia ihmisiä kohtaan. Leikin avulla rakentuu lapsen minäkuva ja käsitys ympäröivästä maailmasta. (Vehkalahti & Urho 2013, 9.) Oma-toimisessa vapaassa leikissä lapset toteuttavat tavoitteitaan ja suunnittelevat leikin itse. Vapaalle leikille on olemassa myös reunaehdot, kuten ohjauksen taso, ikä ja varhaiskasvatuksen pedagogiset säännöt. Vapaassa leikissä lapset kehittävät keskinäisiä suhteitaan ja vuorovaikutustaitojaan. Aikuisen osallisuus leikkitilanteissa vaihtelee lasten kehitystason mukaan. (Helenius & Korhonen, 2020, 71.) Havainnoinnin avulla lisääntyy leikin ymmärrys, arvostus ja rikastuttaminen. Vapaan leikin aikana kasvattajan on mahdollista havainnoida lapsia ja kasvatustavoitteiden saavuttamista. (Kalliala 2012, 206; Helenius & Lummelahhti 2018, 57). Päiväkodin liian tiukaksi suunniteltu arki saattaa jättää liian vähän aikaa lasten vapaalle, tutkivalle ja kokeilevalle leikille. Varhaiskasvatuksessa vapaaksi leikiksi kutsuttu leikki voi olla tiukkaan kontrolloitua ja rajattua. (Järvinen & Mikkola 2015, 48.)

Vapaassa toiminnassa lapset hakeutuvat leikkimään oman mielenkiintonsa mukaan. Varhaispedagogiikka koostuu innostavasta leikki- ja oppimisympäristöstä, jota ylläpidetään ja uudistetaan säännöllisesti. (Kalliala 2012, 216.) Oppimisympäristöjen tulee olla kehittäviä, oppimista edistäviä, terveellisiä ja turvallisia sekä esteettömiä (Varhaiskasvatuslaki 540/2018, 10 §). Lasten kanssa asioita voi oppia leikillisesti, mutta oikeanlainen leikin

oppimisympäristö antaa lapsille pitkäkestoisen leikin mahdollisuuden. Lapset ovat mukana rakentamassa leikin oppimisympäristöä, jolloin siitä tulee heille ominainen. (Nurmijärven kunta 2016, 18.) Tilat, paikat, käytänteet, välineet ja tarvikkeet ovat osa oppimisympäristöä. Myös metsät, piha-alueet, leikki puistot ovat osa oppimisympäristöä. Lasten leikki- ja toimintavälineiden tulee olla turvallisia ja monipuolisia. Niissä tulee tarpeen mukaan huomioida lapsen yksilöllinen tuen tarve. Oppimisympäristöjä suunnitellaan ja rakennetaan lasten kanssa niin, että ne tukevat lasten tervettä itsetuntoa, sosiaalisia taitoja ja oppimisen taitoja. Varhaiskasvatuksen oppimisympäristöissä lapset saavat kokea mieluista tekemistä, vauhdikasta liikkumista, leikkejä, pelejä sekä rauhallista oleilua. Oppimisympäristöissä on havaittavissa lasten omia ideoita, leikkejä ja heidän tekemiään töitä. (Opetushallitus 2018, 32–33.)

Vygotskyn (1978) mukaan leikki luo lapselle lähikehityksen vyöhykkeen, jossa kulttuuriseen ja sosiaaliseen maailmaan leikki ja kehitys kytkeytyvät. Leikkiessä lapsi saa ajattelu- ja toimintatapoja sekä toisilta lapsilta, mutta erityisesti aikuisilta ja aikuisen ohjauksesta. Tällöin lapselle mahdollistuu erilaisten taitojen oppiminen ja lapsi pystyy ylittämään yksilölliset rajoitteensa ja oppimaan uusia asioita. Vapaassa leikissä lapsi joutuu kohtaamaan sekä omat spontaanit halunsa leikkiin sekä leikin säännöt. Roolileikissä yhteistoiminnan harjoittelu mahdollistuu. Vygotskyn teoriassa kasvatuksessa ei riitä lapsen kehitystasolla toimiminen, vaan toimiminen tapahtuu astetta ylemmällä tasolla. Lapselle tulee tarjota sopivan tasoista haastetta oppimisen edistämiseksi. Lapsen kehitystä pyritään ulkopäin nopeuttamaan ja leikki antaa tähän mahdollisuuden. (Lehtinen & Koivula 2017, 178–179; Jantunen ym. 2019, 31–32, 227.)

Helsingin yliopiston Orientaatioprojektissa tutkittiin varhaiskasvatuksen arkea. Tutkimukseen osallistui 47 päiväkotia kahdeksasta kunnasta. Mukana tutkimuksessa oli eri pedagogisia suuntauksia toteuttavia päiväkoteja ja koko- ja puolipäiväryhmiä sekä vuoropäiväkoteja. Tutkimuksessa päiväkotien ryhmäkoot vaihtelivat. Tuloksista nousi esille, että suomalaisessa päiväkodissa on vapaata leikkiä 23 prosenttia sisällä ja 18 prosenttia ulkona. (Reunamo 2014, 9, 13; Reunamo & Käyhkö 2014, 67). Sisä- ja ulkoleikeissä sääntö-, rooli- ja esineleikit olivat lasten suosituimpia toimintoja (Reunamo & Pölkki 2014, 123).

Leikin vaalimisessa ja ohjaamisessa korostuu kasvattajien pedagoginen osaaminen. Siinä tärkeää on lasten tunteminen, kehityspsykologinen tietämys, oppimisen ymmärtäminen sekä leikkiteorioiden, prosessien ja lajien tuntemus. (Lehtinen & Koivula 2017, 182.) Leikin ohjaamisessa kasvattaja vaikuttaa leikin aikaan, paikkaan ja leikkivälineisiin. Kasvattaja auttaa lapsia miettimään leikin etenemistä tai auttaa ristiriitatilanteiden selvittämisessä. Lapsille on tärkeää saada valita itse leikkikaverinsa. Kasvattajan tehtävä on kuitenkin

varmistaa, että kaikki pääsevät mukaan leikkeihin ja saavat kokeilla leikeissä erilaisia rooleja. Leikeissä lapset kehittelevät itse sääntöjä huomaamattaan. Ne syntyvät leikin mielikuvituksen tuottamista tilanteista ja rooleista. (Lehtinen & Koivula 2017, 184–185; Jantunen ym. 2019, 107.)

Leikkialuepedagogiikka yleistyi 2000-luvulla lasten vapaan toiminnan aikana. Siinä aikuiset rakentavat lapsille valmiita leikkipisteitä tai lapset saavat itse valita leikkialueensa ja rakentaa sinne leikkinsä. Leikeistä ja tiloista on tehtynä valmiiksi kuvat, joista lapset voivat valita vapaan toiminnan tekemisen. (Raittila 2013, 86.) Kasvattajan valmiiksi tehdyt leikkipisteet jähmettävät lasten leikkiä ja tekevät siitä levotonta. Aito leikki koostuu leikkijän omasta ideasta ja mielikuvasta. Näiden perusteella lapsi rakentaa oman leikkinsä puitteet. Ryhmässä on aina lapsia, joiden on vaikea päästä leikkiin mukaan. Tähän he tarvitsevat aikuisen tukea ja ohjausta. Leikeissä lapsille syntyy lähestymismahdollisuuksia. Vähitellen tilanteet helpottuvat ja tapahtuu ryhmäytymistä. Kaiken tämän edellytyksenä on riittävä vapaan leikin aika joka päivä. (Helenius & Lummelahti 2013, 95.)

Lapset saavat elementtejä vapaaseen leikkiin kertomuksista, saduista, tarinoista ja elokuvista. Leikeissä jäljitellään myös aikuisten arkiaskareita kuten leipomista ja ruuan laittamista. Leikki yhdistyy lapsen elämään, kokemukseen ja tunne-elämään. Lapset ilmentävät omia tulkintojaan todellisuudesta. Leikeissä yhdistyy tunteet ja toiveet suhteessa tapahtumiin. Leikin ideassa näkyy valittu leikki, osallistujat, välineet ja leikin tapahtumajärjestys. Olennainen osa lasten leikkiä on suunnittelu, rakentaminen, paikan ja materiaalien valmistaminen. Pienten lasten leikkielämyksiä rikastuttavat isompien lasten mukanaolo leikissä. (Helenius & Lummelahti 2013, 26, 101, 106–107; Jantunen ym. 2019, 35.)

Mielikuvitus on olennainen osa lasten leikkiä. Mielikuvitus mahdollistaa lapselle kyvyn luoda uutta toimintaa. Lasten yhteinen mielikuva leikistä rakentuu leikin edetessä. (Helenius & Lummelahti 2018, 59; Jantunen ym. 2019, 95.) Mielikuvitus antaa mahdollisuudet erilaisten roolien ja ideoiden kokeiluun. Leikkiessä mahdollistuu tunteiden säätely sekä toisten ihmisten näkökulmien huomioiminen. Leikin kautta yhteisöllisyyden merkitys kasvaa ja myönteinen tunneilmasto vahvistuu. Henkilöstön tehtävänä on tukea suunnitelmallisesti ja tavoitteellisesti leikin kehittymistä sekä ohjata sitä leikin ulkopuolelta tai olemalla mukana leikissä. Leikin havainnointi ja dokumentointi lisäävät ymmärrystä lasten ajattelusta, kiinnostuksen kohteista, tunteista ja kokemuksista. Näitä havaintoja käytetään leikin ja muun toiminnan suunnittelussa ja ohjaamisessa. (Opetushallitus 2018, 39–40.) Leikin kautta voidaan mielekkäällä tavalla tukea lasten yhteisöllisyyttä ja sosiaalisten taitojen vahvistumista. Tärkeintä lapselle on osallisuus leikeissä. (Järvinen & Mikkola 2015, 50.)

Janatuinen (2015, 33, 43, 45, 47–48) selvitti pro gradu tutkielmassaan varhaiskasvatuksen opettajien ja varhaiskasvatuksen erityisopettajien käsityksiä lasten omaehtoisen leikin taidoista. Tämän lisäksi hän tutki lasten oppimismahdollisuuksia omaehtoisessa leikissä. Lisäksi tutkittiin kasvattajien ominaisuuksia luoda mahdollisuudet omaehtoiselle leikille. Tuloksista selvisi, että eniten omaehtoisessa leikissä opitaan vastavuoroisuutta, sosiaalisuutta, yhteistyötaitoja ja luovuutta. Lasten omat leikki-ideat ja metsä kannustivat parhaiten omaehtoiseen leikkiin. Hetkeen tarttumisen taito, ymmärrys vapaalle leikille ja lapsen aito kohtaaminen olivat kasvattajien ominaisuuksia, jotka mahdollistivat omaehtoisen leikin. Kasvattajilta vaadittiin huolehtimista, että vapaalle leikille jäi aikaa. Kasvattajien täytyi auttaa paljon lapsia pääsemään leikkiin mukaan.

4.3 Tuettu leikki

Varhaiskasvatuksessa kasvattajan osallisuutta leikkiin ei ole erityisesti painotettu. Leikin päämääränä on ollut lasten leikkiminen toistensa kanssa. Kasvattajien taito ja into leikkiä lasten kanssa nähdään persoonallisena ominaisuutena ja omana valintana. Leikkimaailmaan heittäytyminen ei tapahdu aikuiselta samalla tavoin kuin lapselta. Kasvattajaa haastavat leikin ennakoimattomuus, rajattomuus ja epämääräisyys. Lasten leikki etenee spontaanisti ja juonen ohjaaminen on vaikeaa. Kasvattajan ymmärtäessä leikin merkityksen ja mahdollisuutensa rikastaa leikkiä, toteutuu ammatillisen osaamisen päämäärä. (Järvinen & Mikkola 2015, 50.) Reunamo & Käyhkö (2014, 67–68) käyttävät vapaan leikin ohella myös nimitystä tuettu leikki, jossa aikuinen tukee leikin kehittymistä.

Aikuisen osallistumista ja roolia lasten leikeissä on tutkittu varsin vähän. Saatujen tutkimustulosten perusteella voidaan osoittaa, että lasten leikit sujuvat paremmin ja lapset oppivat enemmän aikuisen osallistuessa ja tukiessa leikkiä. (Lehtinen & Koivula 2017, 178.) Kun leikki ei ole enää lasta palkitsevaa, motivaatio häviää ja leikki päättyy. Aikuisen tehtävä on havainnoida mikä kiinnostaa lasta ja mikä innostaa leikkimiseen. Tämä kertoo aikuiselle lapsen luonteesta ja temperamentista. (Jantunen ym. 2019, 108.) Aikuisen tulee toimia leikissä mahdollistajana, havainnoijana sekä osallistujana. Eri painotukset ovat sidoksissa lapsen yksilöllisiin ominaisuuksiin, ikään ja leikkitaitoihin. Leikkiin osallistuvalla aikuiselta vaaditaan herkkyyttä tunnistaa lasten luovia leikkiajatuksia sekä auttaa lasta kehittämään leikkiä eteenpäin. (Kalliala 2012, 206–207.)

Aikuisen läsnäolo ja leikkimällä mukana, kuitenkin lapsen omaa ajatusta häiritsemättä korostuu, mitä nuoremasta lapsesta on kyse (Munter 2013, 117). Tutkimusten mukaan lapset haluavat aikuisten osallistuvan leikkeihin. Havaintojen mukaan kasvattajat kokevat roolinsa leikkijänä haastavana ja vievän aikaa suunnittelutyöltä. (Ahonen 2017, 91). Tarvi- taan uskallusta ja rohkeutta heittäytyä leikin vietäväksi. Suomalaisessa

päiväkotikulttuurissa elää vahvana perinne, jossa kasvattajan rooli leikissä on sivustatarkkailijana. (Lehtinen ja Koivula 2017, 180, 182.) Päiväkodin kasvattajat antavat edellytyksiä leikille, mutta eivät juurikaan leiki lasten kanssa. Kasvattajat torjuvat lasten leikkipyynnöt useista syistä. Usein siksi, että pitävät leikkimistä haasteellisena. Kasvattajan vastuu näkyy leikin edellytysten järjestämisessä, leikin kannattelemisessa ja leikkimisessä (Kalliala 2012, 208; Järvinen & Mikkola 2015, 48).

Kasvattajan osallistuessa leikkiin ymmärrys lasten leikeistä, leikkitaidoista, sosiaalisista suhteista ja vuorovaikutustaidoista kasvaa. Samalla aikuiselle mahdollistuu pääseminen lähelle lapsen kokemusmaailmaa. Lasten kokemusmaailma koostuu kokemuksista, ajatuksista, tunteista ja tulkinnoista. Nämä kaikki lujittavat kohtaamisessa lapsen ja aikuisen suhdetta. Yhteisen leikin rakentamisessa lisääntyy lapsen tuntemus ja lapsen osallisuus. Leikkiessä lasten kanssa mahdollistuu myös havainnointi. (Ahonen 2017, 91; Lehtinen ja Koivula 2017, 180.) Aikuisten emotionaaliset vahvuudet, luovuus ja huumori liittyvät olennaisesti leikillisyyteen. Leikillisuus auttaa aikuista sosiaalisesti haastavissa tilanteissa. (Proyer 2011.) Leikillisessä lähestymistavassa aikuinen on kekseliäs, huumorintajuinen ja lämmin. Hassuttelu arjessa tarjoaa mahdollisuuden kokea yhteenkuuluvuutta lapsen kanssa. (Kanninen & Sigfrids 2012, 97.)

Lasten leikeissä aikuinen nähdään avustamassa, ohjaamassa ja ristiriitatilanteiden selvittäjänä. Aikuisen omalla asennoitumisella on iso merkitys leikissä. (Vehkalahti & Urho 2013, 102.) Kun leikki jaetaan kokonaisvaltaisesti ja arvostetaan toista, voidaan saavuttaa yhteinen leikin riemu. Tällöin voidaan puhua leikin yhteisomistajuudesta. (Turunen 2016, 31.) Aikuisen ja lasten yhdessä leikityt leikit jatkuvat usein lasten omaehtoisina leikkeinä. Leikin hallinnan ja määräämisen sijaan aikuisen tulee olla valmis osallistumaan leikkiin leikkijänä. (Vehkalahti & Urho 2013, 9.) Pedagogiikan professori Ingrid Pramling-Samuelssonin (2011) mukaan aikuisen osallisuus leikissä lisää lasten ja aikuisten välistä läheisyyttä ja mahdollistaa aikuiselle herkkyuden huomata lapsen tarpeita. Aikuisen luopuessa auktoriteetista lasten aloitteellisuus ja oppimismotivaatio vahvistuvat. Yhteisessä oppimisessa ja tekemisessä lopputulosta tärkeämpää on leikki ja tutkiminen. (Järvinen & Mikkola 2015, 50.)

Gunilla Linqvist (1995) on kehittänyt leikkipedagogiikan, jossa houkutellaan kaikki ryhmän lapset ja aikuiset osallistumaan yhteiseen leikkimaailmaan. Aikuisten esittämien henkilöhahmojen ja toimintojen kautta lapset ja aikuiset vuorovaikutuksessa kehittelevät lastenkirjallisuuteen pohjautuvaa leikkimaailmaa eteenpäin. Teema valitaan lapsiryhmän tarpeista käsin. Leikin jatkuessa pitkäkestoisesti saavutetaan lasten leikkitaitojen tukeminen, rooli-leikin kehittäminen yhteisesti ja kaikkien lasten osallisuuden mahdollistuminen. Leikki on mielikuvitusprosessi, jossa sekä lasten että aikuisten leikkitaidot kehittyvät. Aikuisten

mukanaolo tuo turvallisuutta ja tukee leikkitaidoiltaan heikompitasoisia lapsia. (Lehtinen ja Koivula 2017, 189–190.) Hollantilaisessa tutkimuksessa tutkittiin kaksi- ja kolmevuotiaiden lasten ja opettajan käyttäytymistä leikkiutilanteessa. Tutkimuksesta selvisi, että opettajan läheisyys vaikutti eniten leikin sitoutumiseen. Sen sijaan opettajan kävelyllä ja lyhyillä kontakteilla lapsiin oli negatiivinen vaikutus. (Singer ym. 2013.)

Helsingin yliopiston Orientaatioprojektissa tuettu leikki määriteltiin leikiksi, jossa kasvattaja ohjaamalla rikastaa leikkejä (Reunamo 2014, 9; Reunamo & Salomaa 2014, 26). Tuetussa leikissä kasvattajalla on mahdollisuus ymmärtää lapsen leikin prosesseja ja auttaa niiden eteenpäin viemiseksi. Tästä syntyy samalla kasvattajan ja lapsen yhteinen kokemus. Lähes puolet tuetusta leikistä tapahtuu yhdessä monen lapsen kanssa, jolloin lasten ja aikuisten vuorovaikutuksen sisältö tuotetaan yhdessä. Tutkimustuloksista nousi esille, että tuetussa leikissä lapset ovat sitoutuneimpia ja leikissä toteutuu syvälinen oppiminen. Reunamon (2014) tutkimuksen mukaan suomalaisessa päiväkodissa on vain 2 prosenttia tuettua leikkiä. Perhepäivähoidossa tuetun leikin osuus on 6 prosenttia. Joskus on vaikeaa erottaa tuettua ja vapaata leikkiä toisistaan. Suomessa saatetaan tuettua leikkiä sanoa vapaaksi leikiksi, vaikka aikuiset olisivatkin tietoisia leikistä ja tukisivat sen kehittymistä. Ehkä Suomessa kasvattajat tukevat leikkiä sillä tavoin, että havainnoijat eivät kyenneet näkemään tätä hienovaraista toimintaa. (Reunamo & Käyhkö 2014, 66–70, 72.)

5 Tutkimus- ja kehittämismenetelmät

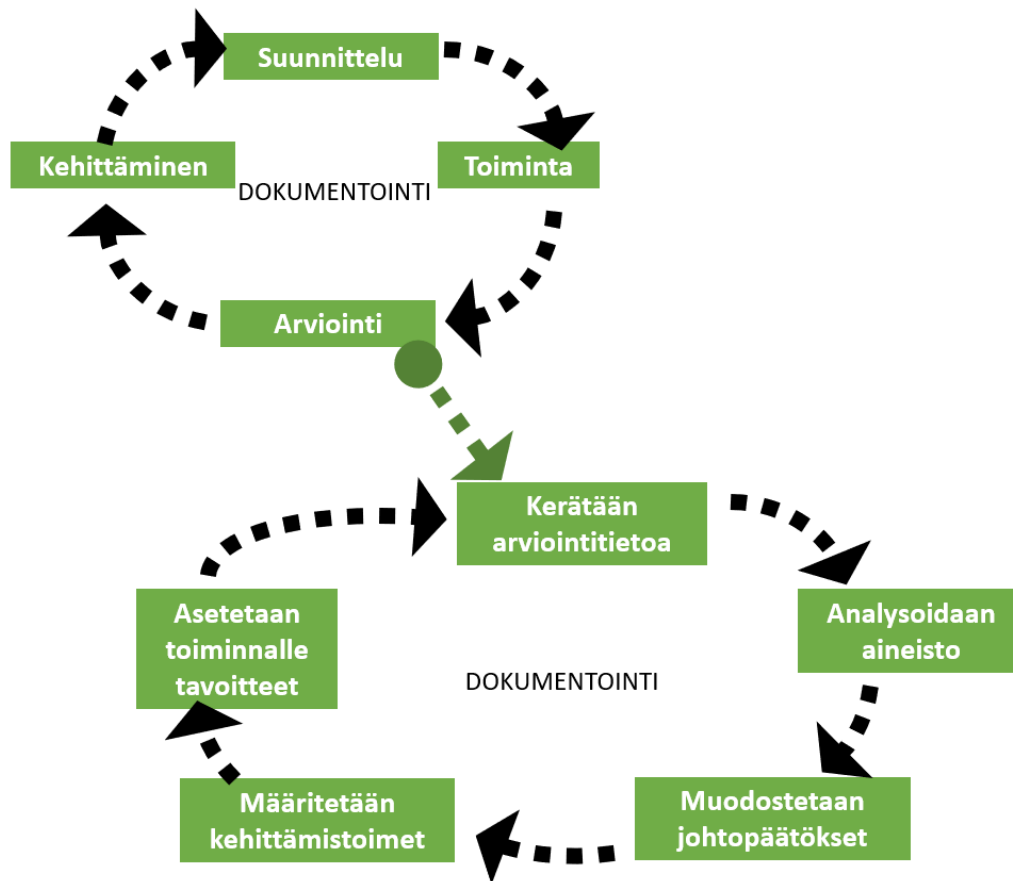
5.1 Toimintatutkimus lähestymistapana

Toimintatutkimusta käytetään oman työn, työryhmän tai tiimin kehittämisessä. Se voi olla myös keskiössä ryhmien välisten suhteiden tarkastelussa tai koko organisaation kehittämisessä. Toimintatutkimukselle on ominaista luoda uusia toimintatapoja tai työvälineitä. Havainnoinnin avulla saadaan käsitys tarpeista ja tavoitteista. Havaintojen, tiedon, kokemusten ja reflektion kautta toimintaa muokataan ja parannetaan. (Salonen ym. 2017, 40.)

Keskeisintä toimintatutkimuksessa on organisaation henkilöstön aktiivinen osallistuminen kehittämiseen. Kehittämistyössä hyödynnetään osallistujien keskinäistä vuorovaikutusta. Toimintatutkimuksessa yhdistyvät sekä tutkimus että toiminta. Toimintatutkimuksen kautta työntekijät löytävät yhdessä ratkaisun ongelmaan ja sitoutuvat saamaan aikaan muutosta. Toimintatutkimus nähdään yleensä laadullisena, kvalitatiivisena lähestymistapana. Tutkimusmenetelmien valintaan vaikuttavat esimerkiksi kohdeorganisaation koko ja kehittämisen laajuus. Kvalitatiivisen tutkimuksen tarkoituksena on antaa ilmiöstä syvälinen ymmärrys (Ojasalo ym. 2009, 38, 61–62; Kananen 2014, 11, 21–22.)

Kehittäminen etenee syklimäisesti eteenpäin. Kehittämistoiminnan vaiheet muodostavat kehiiä, joissa korostuu organisointi, toteutus ja arviointi. Toiminta jatkuu jälleen uusilla kehillä perusteluineen, organisoimisineen, toteutuksineen ja arvioimisineen. Mallissa korostuu vuorovaikutuksen, reflektiivisyyden ja arvioinnin merkitys. Spiraalimallissa kehittämistoiminnan tuloksia arvioidaan useaan kertaan. Toimintatutkimuksellisessa spiraalissa painottuu havainnoinnin ja toteutuksen ja sitä käsittelevän suunnittelun ja reflektion välinen vuorovaikutus. (Toikko & Rantanen 2009, 66; Salonen ym. 2017, 52.)

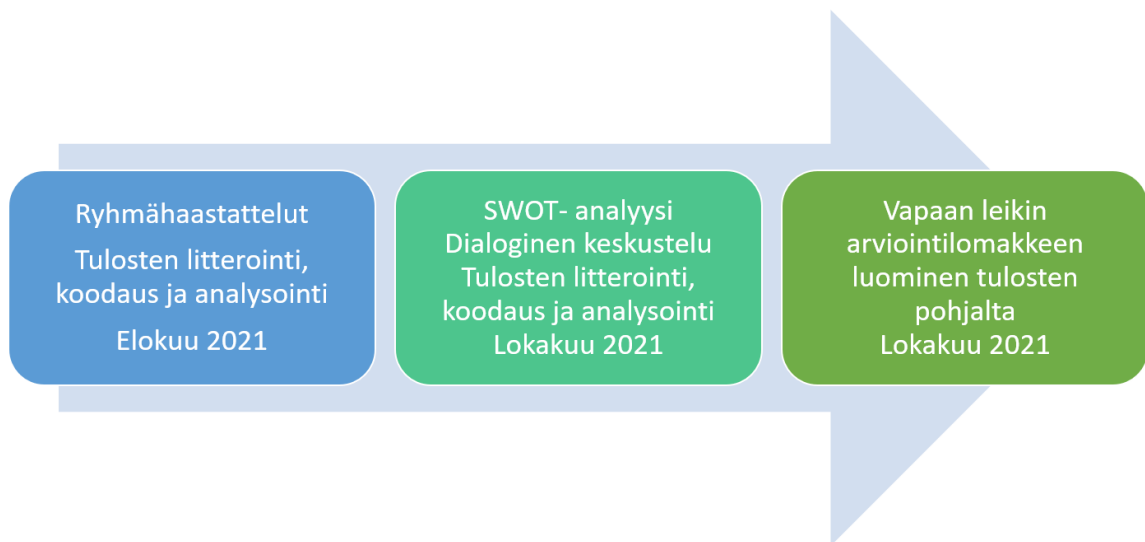
Varhaiskasvatuksen arvioinnissa ja kehittämisessä korostuu kehittämistyön prosessimaisuus. Laadunhallinnassa edellytetään, että toimintaan on laadittu tavoitteet, joihin toiminnassa sitoudutaan. Kuviossa 3 kuvataan miten suunnittelu, toiminta, arviointi ja kehittäminen kulkevat kehämäisinä toimintoina. Varhaiskasvatuksessa kehittäminen etenee prosessimaisesti, suunnitelmallisesti ja vaiheittain. Kuviossa avautuu vielä tarkemmin eri arvioinnin vaiheet. (Vlasov ym. 2018, 32.) Kehittämishanketta seurataan, valvotaan ja arvioidaan koko sen toiminnan ajan. Näin varmistetaan, että hankkeelle asetetut tavoitteet saavutetaan. Seurannalla selvitetään kehittämishankkeen aikataulua ja toimiiko organisaatio ajatellulla tavalla. Tarkastelun kohteena ovat myös resurssien riittävyys, työilmapiiri ja mitkä asiat sujuvat sekä mitkä eivät suju. (Heikkilä ym. 2008, 114.)

Kuvio 3. Arvioinnin ja kehittämisen malli (mukailtu Vlasov ym. 2018)

5.2 Aineiston keruumenetelmät

Laadullisen tutkimuksen aineiston keruumenetelminä pidetään havainnointia, haastatteluja ja dokumentteja. Laadulliseen tutkimukseen valitaan pieni joukko tutkittavia, jolloin saadaan paljon tietoa, jota voidaan ymmärtää paremmin ja kokonaisvaltaisemmin. Tutkimuskohdeksi valitaan kohde, josta halutaan saada lisää tietoa. Laadullisissa menetelmissä tutkija usein jopa itse osallistuu tutkittavien toimintaan. (Ojasalo ym. 2009, 94; Kananen 2014, 79.) Kuviossa 4 on esitelty tämän kehittämishankkeen menetelmien prosessikaavio.

Kuvio 4. Kehittämismenetelmien prosessikaavio

Ryhmähaastattelu

Haastatteluun valitaan henkilöt, joita muutos koskee ja jotka tietävät asiasta jotain. Haastatteluista saatu tieto auttaa ymmärtämään ilmiötä. Teemahaastattelussa aihepiirit ovat tiedossa, mutta kysymysten tarkka muoto ja järjestys puuttuu. Oleellinen osa haastattelua on tutkijan ja tutkittavan välinen vuoropuhelu. (Hirsjärvi ym. 2009, 208; Kananen 2015, 81, 83.) Haastattelu etenee tiettyjen teemojen kautta eteenpäin. Haastateltavien tulkinnat ja heidän antamansa merkitykset asioille ovat keskeisiä. (Hirsjärvi & Hurme, 2009, 48.)

Ryhmähaastattelussa saadaan tehokkaasti tietoa usealta henkilöltä yhtä aikaa. Lisäksi ryhmähaastattelussa ryhmä auttaa toisiaan muistamaan asioita ja voi auttaa väärinymmärrysten korjaamisessa. (Hirsjärvi ym. 2009, 210–211.) Haastattelussa korostuvat ryhmätilanteen vaikutukset ja haastateltavien persoonallisuuspiirteet. Ryhmähaastattelussa on mahdollista saada tietoa ilmiöstä, jonka kanssa haastateltavat ovat olleet tekemisissä. Näin saadaan tietoa ilmiön käsittelystä ryhmässä. (Kananen 2014, 92.)

Ryhmähaastattelua pidetään usein keskusteluna, jossa haastateltavat vastaavat melko spontaanisti. Haastattelija puhuu haastateltaville yhtä aikaa, mutta voi myös esittää kysymyksiä yksittäisille haastateltaville. Haastattelijan tehtävänä on huolehtia, että keskustelu pysyy teema-aiheissa ja kaikilla osallistujilla on mahdollisuus osallistua. Ryhmähaastattelun erityisyys näkyy silloin, kun halutaan selvittää haastateltavien yhteistä näkemystä johonkin kysymykseen. Havainnointi on järjestelmällistä toimintaa, jossa tulokset kirjataan esimerkiksi äänittämällä tilanteita. Äänittämiseen tulee saada lupa asianosaisilta. (Hirsjärvi & Hurme 2009, 61; Ojasalo ym. 2009, 104.)

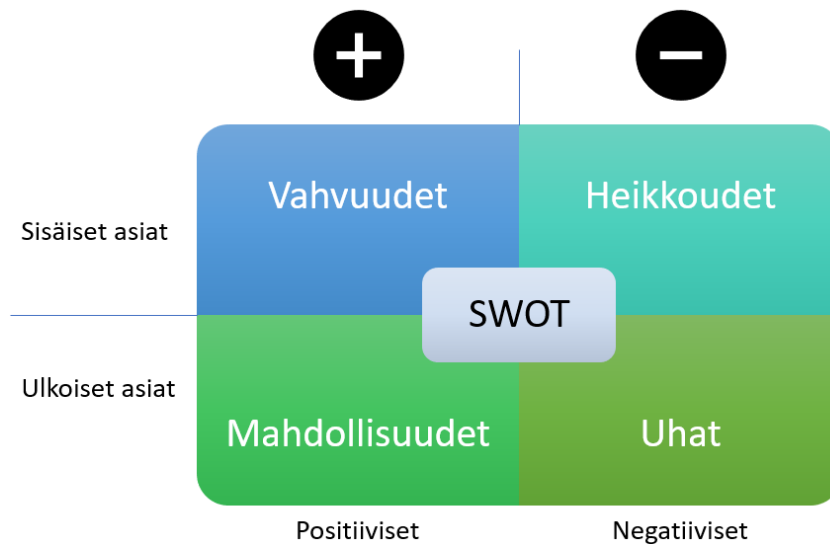
Dialoginen keskustelu

Toimintatutkimuksessa käytetään yleisesti osallistujien yhteisiä keskusteluja. Keskustelu jatkuu koko kehittämisprosessin ajan vaiheesta toiseen edellisen keskustelun luodessa pohjaa seuraavalle. Keskusteluista dokumentoidaan päätetyt tavoitteet, näkemykset ja toiminta. (Ojasalo ym. 2009, 62.) Dialogisessa keskustelussa tavoitellaan yhteistä ymmärrystä uusien tapojen löytämiseksi. Avoimessa ja suorassa keskustelussa annetaan tilaa erilaisille näkemyksille. Dialogisuuden avulla saavutetaan uusia toimintatapoja. (Salonen ym. 2017, 61.)

Dialogissa keskustellaan rakentavasti ja tasavertaisesti. Yhdessä etsitään merkityksiä ja ymmärrystä kehitettävälle asialle. Keskustelussa annetaan aikaa pohdinnalle. (Heikka 2018, 7.) Dialogissa jokaisen osallistujan näkökulma on samanarvoinen. Keskustelu rakentuu osallistujien aktiiviseen ja myötäelävään kuuntelutaitoon. Kuuntelun kautta keskustelijat arvioivat uudelleen omia näkemyksiään. Tavoitteena on kasvattaa ymmärrystä toisten näkemyksistä ja yhteensovittaa eri näkökantoja. Osallistujilla tulee olla luottamus toisilta saatuun tietoon sekä keskinäinen luottamus. Näin saavutetaan kehittymistä prosessissa. (Holm ym. 2018.)

SWOT-analyysi

SWOT-analyysiä käytetään suunnittelun välineenä analysoitaessa toimintaa tai jotain osaluuetta. Nelikenttään kirjataan tutkittavan asian sisäiset vahvuudet (Strengths), sisäiset heikkoudet (Weaknesses), ulkoiset mahdollisuudet (Opportunities) ja ulkoiset uhat (Threats). Nelikentän vasemmassa puoliskossa esitetään positiiviset ja oikeassa puoliskossa negatiiviset asiat. Nelikentän yläosassa kuvataan nykytilaa ja alapuolella tulevaisuutta. SWOT-analyysin päätelmien avulla voidaan miettiä, kuinka vahvuuksia hyödynnetään ja miten heikkoudet voidaan muuttaa vahvuuksiksi. Lisäksi analyysin pohjalta voidaan päätellä, kuinka mahdollisuuksia hyödynnetään ja miten uhat voidaan välttää. (Salonen ym. 2017, 90.) Alapuolella on kuvattu kuviossa 5 SWOT-analyysin nelikenttämallin osa-alueet.

Kuvio 5. SWOT-analyysin nelikenttämalli (mukailtu Salonen ym. 2017)

5.3 Aineiston analysointi

Sisällönanalyysi on laadullisen tutkimuksen perusanalyysimenetelmä, jota voi soveltaa useissa laadullisissa tutkimuksissa. Menetelmän avulla dokumentteja pystytään analysoimaan systemaattisesti ja objektiivisesti. Dokumentiksi ymmärretään esimerkiksi, haastattelut, dialogit, keskustelut ja artikkelit. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 103, 117). Analyysi tarkoittaa aineiston järjestelyä, käsittelyä, muokkaamista tai tiivistämistä. Tämä tarkoittaa esimerkiksi litterointia, koodausta, luokittelua tai teemoittelua. (Kananen 2014, 105.)

Sisällönanalyysi voidaan jakaa kolmeen eri lähestymistapaan. Nämä ovat aineistolähtöinen, teorialähtöinen ja teoriaohjaava analyysi. Aineistolähtöisessä analyysissä painottuu analyysiyksiköt tutkimuksen tarkoituksen ja tehtäväasettelun mukaan. Aiemmillä havainnoilla, tiedoilla ja teorioilla ei tulisi olla yhteyttä analyysin toteuttamisen ja lopputuloksen kanssa, sillä saatu analyysi on aineistoperäistä. Teorialähtöinen analyysi pohjautuu johonkin teoriaan, malliin tai teoreetikon ajatteluun. Aikaisempaa tietoa testataan uudessa yhteydessä. Teoriaohjaavassa analyysissä teoria toimii apuna, mutta analyysi ei perustu suoraan teoriaan. Analyysiyksiköt tulevat valituksi aineistosta ja aiempi tieto auttaa analyysin tekemisessä. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 108–110, 121.) Tässä opinnäytetyössä käytetään sekä teorialähtöistä että aineistolähtöistä analyysiä. Teemahaastattelut on analysoitu teemojen avulla, jotka pohjautuvat teoriaan. Joitakin teemoja nousi haastatteluaineistosta itsestään. SWOT-analyysin ja dialogisen keskustelun pääkoodit muodostuivat tulkinnan kautta aineistosta.

Haastattelun ja kenttämuistiinpanojen aineistot muutetaan tekstimuotoon eli litteroidaan. Tämä helpottaa aineiston ymmärtämistä ja sisälle näkemistä. Litterointitarkkuus vaihtelee yleisluontoisesta sanatarkkaan. Ensimmäisessä vaiheessa aineisto tiivistetään. Aineistosta on löydettävä oleellinen teksti. (Kananen 2014, 104; 2015, 90.) Tärkeää on litteroida puheesta piirteet, joita pidetään keskeisinä analyysissä. Puheen tauot, äänensävyt ja päälle puhumiset voi jättää merkitsemättä ja tällainen tarkkuus analyysissä voi olla riittävä. (Ruusuvoori & Nikander 2017, 430). Kvalitatiivisessa tutkimuksessa aineistoa kerätään monissa vaiheissa ja rinnakkaisesti eri menetelmin. Tällöin analyysiä tehdään koko prosessin ajan. (Hirsjärvi ym. 2009, 223.)

Sisällön analyysissä aineisto kuvataan sanallisesti tiiviissä muodossa. Tavoitteena on saada sanallinen ja selkeä kuvaus aineistosta. Sisältöanalyysissä aineisto pelkistetään ja siitä etsitään samankaltaisuutta tai eroavaisuutta. Nämä ryhmitellään ja nimetään sisältöä kuvaavalla tavalla. Lopuksi erotellaan oleellinen tieto ja muodostetaan teoreettinen käsitteistö. (Kananen 2014, 111–112.) Aineiston redusoinnissa eli pelkistämässä analysoitava aineisto kirjoitetaan auki haastattelusta, havainnoinnista tai jostain muusta aineistosta. Ensimmäisessä vaiheessa aineistosta kerätään olennainen tieto. Tämä on tiedon tiivistämistä tai pilkkomista osiin. Pelkistämisen jälkeen tulee aineiston klusterointi eli ryhmittely. Tällöin aineistosta haetaan samankaltaisuuksia tai eroavaisuuksia esittäviä käsitteitä. Samankaltaisuutta kuvaavat käsitteet ryhmitellään eri luokiksi, joista syntyy alaluokat. Nämä nimetään käsitteillä. Luokittelussa aineisto tiivistyy ja näin saadaan pohja perusrakenteelle. Tämän jälkeen tulee aineiston abstrahointi eli käsitteellistäminen. Tällöin tutkimuksen olennaisesta tiedosta muodostetaan teoreettisia käsitteitä. Alkuperäisen aineiston kielellisistä ilmauksista edetään kohti teoreettisia käsitteitä ja johtopäätöksiä. Käsitteellistämistä jatketaan yhdistämällä luokituksia. Sisällönanalyysissä edetään tulkintojen ja päättelyiden kautta kohti käsitteellisempiä näkemyksiä tutkittavasta ilmiöstä. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 123–125, 127.)

6 Kehittämishankkeen toteutus

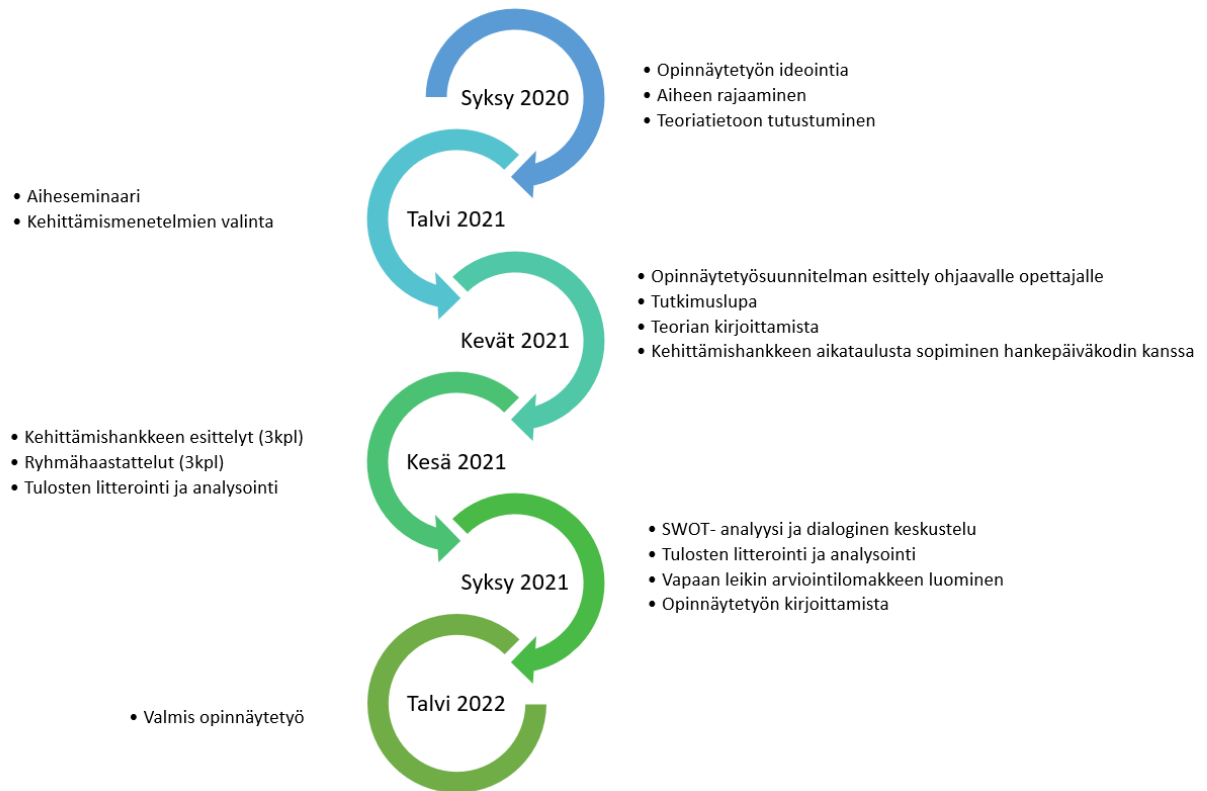
6.1 Kehittämishankkeen lähtökohdat ja aikataulu

Opinnäytetyö toteutettiin tutkimuksellisena kehittämishankkeena, jossa lähestymistapana käytettiin toimintatutkimusta. Toimintatutkimus valikoitui opinnäytetyön lähestymistavaksi, koska koko kasvattajayhteisön oli yhdessä tarkoitus lähteä kehittämään eteenpäin varhaiskasvatuksen vapaan leikin arviointia. Kehittämishankkeen tavoitteeksi muodostui luoda yhdessä vapaan leikin arviointilomake kasvattajien käyttöön. Lomakkeen avulla vapaan leikin arviointityöstä tulisi konkreettista ja systemaattista kasvattajille. Kehittämishankkeen tarkoituksena oli edistää vapaan leikin arviointia varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa. Lisäksi tarkoituksena oli lisätä lapsien ja huoltajien osallisuutta vapaan leikin suunnittelussa ja arvioinnissa.

Aikataulusuunnittelussa määritetään käynnistys-, päättymis- ja seuranta-aika. Aikataulusuunnittelua käytetään helpottamaan toimintojen välistä koordinoitua ja seuranta-aikaa. Aikataulu saattaa pettää, jos resurssit ovat riittämättömät. Tästä saattaa olla seurauksena myöhästelyjä ja epätasaista kuormitusta. Työmäärien oikea arviointi tulee tehdä hankkeen alussa mahdollisimman tarkasti. Kehittämisaikataulusta saattaa tulla liian kireä työmäärän ja ajankäytön virhearviointien vuoksi. Työn toteuttamiseen vaikuttavat itse kohteen vaikeus, tekijän kokemus, osaaminen ja työskentelytapa. (Heikkilä ym. 2008, 78–79.)

Opinnäytetyön ohjaajana LAB-ammattikorkeakoulun puolelta toimii sosiaali-alan lehtori. Työelämä kohdeorganisaation ohjaajana on Nurmijärven kunnan päiväkodin johtaja. Hankkeeseen kutsuttiin mukaan kaikki yhden päiväkodin varhaiskasvatuksen opettajat, varhaiskasvatuksen lastenhoitajat sekä päiväkodin johtaja. Tämän lisäksi opinnäytetyössä on tukena varhaiskasvatuksen palvelupäällikkö.

Pedagogiikkatiimin palaverissa 21.5.2021 sovittiin elokuulle ajat, jolloin menen jokaisen ryhmän tiimipalaveriin esittelemään opinnäytetyösuunnitelmaani. Samassa palaverissa saatiin myös sovittua elokuulle kolme ryhmähaastatteluaikaa. Haastatteluihin varattiin aikaa yksi tunti jokaiselle ryhmälle. Jokaiseen haastatteluun kutsuttiin kaikki tiimin kasvattajat. Elokuussa sovittiin, että pedagogiikkatiimin dialoginen keskustelu pidetään 8.10.2021. Ryhmähaastatteluiden analyysin jälkeen muodotui tarve SWOT-analyysin tekemiselle dialogisen keskustelun yhteydessä. Tästä tiedotettiin henkilöstöä etukäteen. Kuviossa 6 on esitelty kehittämishankkeen eteneminen toimintatutkimukselle ominaiseen syklimäiseen tapaan.

Kuvio 6. Kehittämishankkeen eteneminen

Kehittämishankkeessa rajattiin menetelmien kohdentaminen henkilöstöön. Ajalliset resurssit estivät lasten ja huoltajien osallisuuden hankkeen menetelmäosiossa. Henkilöstö pohti huoltajien ja lasten osallisuutta vapaan leikin suunnittelussa ja arvioinnissa menetelmäosuuksissa.

Elokuussa kävin kaikissa kolmessa tiimissä esittelemässä opinnäytetyösuunnitelmaani, jotta heillä olisi selkeä kuva siitä, mitä syksyn aikana lähdetään yhdessä työstämään. Työskentelen itse kehittämishankepäiväkodissa varhaiskasvatuksen opettajana ja koin luontevana osallistua itse mukaan työskentelyyn. Olin etukäteen valmistellut heille Powerpointesityksen kehittämishankkeesta. Jokaiseen esittelyyn oli varattu aikaa 15 minuuttia heidän omasta tiimipalaveriajastaan.

Esittelyn alussa kerroin, mitä varhaiskasvatussuunnitelmassa, esiopetuksen opetussuunnitelmassa ja varhaiskasvatuslaissa sanotaan toiminnan arvioinnista, suunnittelusta ja kehittämisestä. Avasin heille myös Karvin (Vlasov ym. 2018, 74–75) laatuindikaattoreita, joista olin saanut ajatusta opinnäytetyölleni. Kävin läpi aihevalintaani ja perusteluja opinnäytetyöni aiheelle. Kerroin heille, että opinnäytetyöni tarkoituksena on edistää vapaan leikin arviointia varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa. Tämän lisäksi on tarkoituksena lisätä

lapsien ja huoltajien osallisuutta vapaan leikin suunnittelussa ja arvioinnissa. Lopullisena tavoitteena on luoda vapaan leikin arviointilomake Nurmijärven varhaiskasvatukseen ja esiopetukseen. Kerroin lomakkeen avulla saatavan arvioinnista konkreettista ja systemaattista. Lomake sitouttaa kasvattajat tekemään arviointia ja saatuja arviointitietoja pystytään hyödyntämään toiminnan kehittämisessä. Lomakkeeseen kirjattuna asiat konkretisoituvat eivätkä jää puhetasolle. Lomake toimii välineenä tuottaa arviointitietoa. Kerroin kasvattajille opinnäytetyössäni käytettävistä tutkimusmenetelmistä eli ryhmähaastatteluista ja dialogisesta keskustelusta. Näissä tapaamisissa aihealueina ovat vapaa leikki, vapaan leikin suunnittelu, arviointi sekä kehittäminen. Kerroin heille, että haastattelut on tarkoitus nauhoittaa ja että osallistuminen on täysin vapaaehtoista. Korostin, että opinnäytetyöstä ei pysty erottamaan yksittäisen henkilön eikä eri tiimien vastauksia. Tämä on tärkeää siksi, että kehittämishankepäiväkoti on pieni ja henkilöstöä vähän. Tällä tavoin toimimalla toivoin kasvattajien paremmin uskaltavan ryhmässä kertoa ajatuksiaan ja näkemyksiään. Kerroin heille opinnäytetyöni kulkuprosessin: ryhmähaastattelujen jälkeen tulee pedagogiikkatiimin dialoginen keskustelu, jossa myös työstetään vapaan leikin arviointilomaketta. Lopuksi jaoin tiimeihin etukäteen tutustuttavaksi ryhmähaastattelukysymykset ja saatekirjeen, johon olin vielä tiivistänyt esittelyni asiat. SWOT-analyysistä en tässä kohtaa vielä kertonut, koska idea siihen syntyi ryhmähaastatteluaineiston analysoinnin jälkeen.

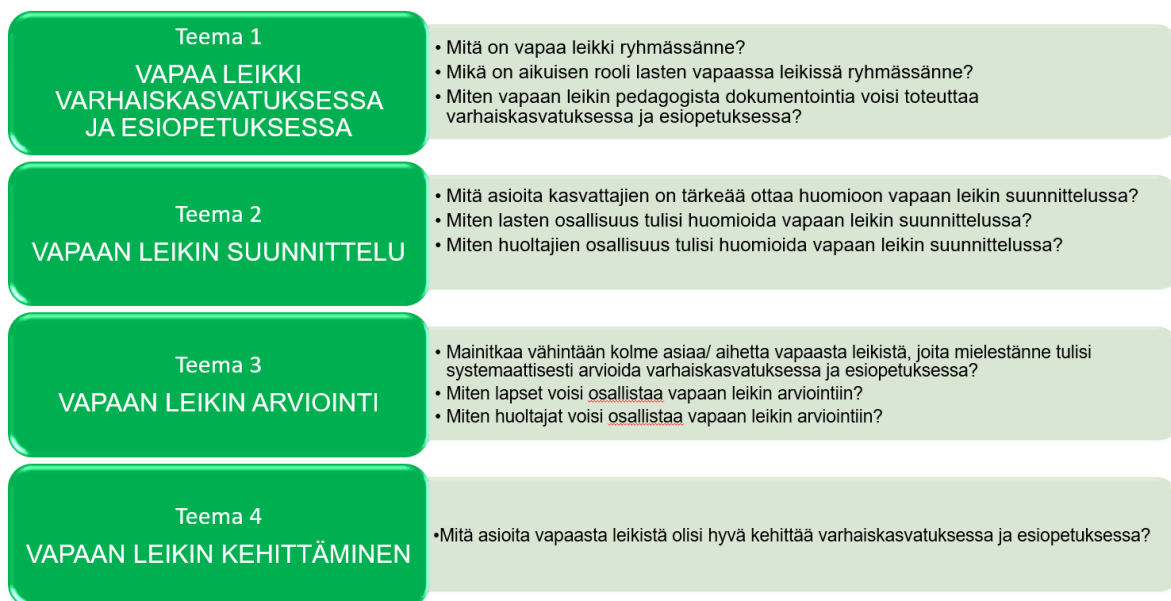
6.2 Ryhmähaastattelut

Kehittämishankkeessa tehtiin kolme ryhmähaastattelua kasvattajille. Haastattelupäivät olivat 24.8., 25.8. ja 26.8. Ajallisten haasteiden vuoksi en tehnyt koehaastattelua. Kävin etukäteen kysymykset läpi varhaiskasvatuksen palvelupäällikön kanssa. Sain häneltä kehittämisideoita kysymyksiin liittyen. Haastatteluihin kasvattajat osallistuivat tiimeittäin. Jokaiseen haastatteluun osallistui kolme tai neljä henkilöä. Yhdessä tiimissä sama henkilöstö on ollut vuosia yhdessä, kahteen muuhun tiimiin on tullut yksi uusi työntekijä. Toisessa tiimissä uusi työntekijä on siirtynyt päiväkodin sisältä tiimiin ja kolmannessa tiimissä yksi kasvattaja on tullut päiväkotiin uutena työntekijänä. Kaikki kasvattajat suostuivat ryhmähaastatteluun. Haastateltavia oli ensimmäisessä haastattelussa kolme henkilöä, toisessa haastattelussa kolme henkilöä ja kolmannessa oli neljä henkilöä. Kasvattajat työskentelevät 1–6-vuotiaiden lasten kanssa ja ovat ammatiltaan varhaiskasvatuksen opettajia ja varhaiskasvatuksen lastenhoitajia. Yksi työntekijä on varhaiserityiskasvatuksen lastenhoitaja.

Jokaiseen haastatteluun oli varattu aikaa yksi tunti. Haastattelut toteutettiin lasten ulkoilu- ja lepohetkikäikoina. Kaikissa haastatteluissa sain käyttööni toimistotilan, joka oli rauhallinen paikka. Kaikki haastattelut onnistuivat ilman keskeytyksiä. Jaoin osallistujat istumaan pyöreän pöydän ympärille, jotta jokainen pystyi näkemään toisensa ja syntyi luonnollinen

katsekontakti kaikkiin osallistujiin. Halusin varmistaa tallennuksen onnistumisen tallentamalla haastattelut sekä puhelimelleni että tablettitietokoneelle. Tallenteiden kerroin hävittäväni opinnäytetyön valmistuttua. Haastattelun alussa halusin kuulla kasvattajien ajatuksia haastatteluun valmistautumisesta. Näin sain tietoa, miten he olivat etukäteen yhdessä valmistautuneet haastattelukysymyksiin. Tällä saattaisi olla vaikutusta haastattelun luotettavuuteen. Ryhmähaastattelut etenivät teemahaastattelun mukaisesti. Teemahaastattelun kysymykset olivat valikoituneet teoretiedon pohjalta. Haastattelijana huolehdin, että kaikki teema-alueiden kysymykset käytiin läpi. Lisäksi tein välillä tarkentavia kysymyksiä. Ryhmähaastattelut etenivät vuorovaikutteisesti keskustellen.

Ryhmähaastattelut tiimeittäin antoivat kasvattajille mahdollisuuden helpommin yhdessä avata näkemyksiään vapaasta leikistä, kasvattajan roolista, vapaan leikin pedagogisesta dokumentoinnista sekä suunnittelusta, arvioinnista ja kehittämisestä. Osa kysymyksistä kohdistui kasvattajien näkemyksiin ryhmän toiminnasta ja osa kysymyksistä liittyi yleisellä tasolla varhaiskasvatukseen ja esiopetukseen. Joidenkin ryhmähaastattelukysymysten vastausten kohdalla kasvattajat jäivät pohtimaan Covid-19-taudin vaikutuksia toimintaan. Rohkaisin heitä ajattelemaan asioita normaaleissa olosuhteissa. Kuviossa 7 on esitelty ryhmähaastattelujen teemat ja niihin liittyvät kysymykset. Ryhmähaastattelun teemoiksi muodostuivat vapaa leikki varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa, vapaan leikin suunnittelu, vapaan leikin arviointi ja vapaan leikin kehittäminen. Ryhmähaastattelukysymykset ovat kuvattuna liitteessä 1.

Kuvio 7. Ryhmähaastattelun teemat ja teemoihin liittyvät kysymykset

Ensimmäinen haastattelu kesti 33 minuuttia. Toinen haastattelu kesti 41 minuuttia ja kolmas haastattelu kesti 36 minuuttia. Kaiken kaikkiaan litteroitua tekstiä tuli yhteensä 19 sivua (A4, fontti: Arial, fonttikoko 11, riviväli 1). Ryhmähaastattelut litteroin ranskalaisin viivoin lähes heti haastattelujen jälkeen. Näin oli helpompi hahmottaa yksittäiset vastaukset erilleen. Jokaisen haastattelukysymyksen alle kokosin kaikkien kolmen ryhmän haastatteluvastaukset. Näin pystyin jo heti hahmottamaan vastaukset kysymys kerrallaan. Ryhmähaastattelut litteroin lähes sanasta sanaan tekstimuotoon. Tekstistä jätin pois kaikki lyhyet sanat, kuten tota, niinku ja kaikki erilaiset äännähdykset. Tämän jälkeen aloin tehdä niistä analyysiä.

Aluksi luin tekstiä useaan kertaan läpi, jotta kokonaisuus alkoi hahmottua paremmin. Tekstiä pelkistin karsimalla epäolennaisen sisällön pois. Tekstistä etsin teemahaastattelun teemojen kautta samankaltaisuuksia. Nämä ryhmittelin allekkain. Samaa sisältöä kuvaavat asiat ryhmittelin ja yhdistelin eri luokiksi, joista muodostui alaluokkia. Luokittelua jatkoin niin, alaluokkia yhdistelemällä syntyi yläluokkia ja näistä yhdistelemällä syntyivät pääluokat. Ryhmähaastattelujen eri koodausvaiheiden jälkeen jäljelle jäi kuusi pääkoodia. Aineistosta oli tärkeää löytää opinnäytetyön kannalta tärkein ja olennaisin sisältö. Nämä kuusi koodia vastaavat opinnäytetyön tavoitteeseen ja tarkoituksiin. Pääkoodit tarkentuivat seuraavasti: 1) Vapaan leikin oppimisympäristö 2) Kasvattajan erilaiset roolit vapaassa leikissä 3) Pedagoginen dokumentointi 4) Vapaan leikin monipuolinen suunnittelu 5) Kasvattajien, lasten ja huoltajien osallisuus vapaan leikin arvioinnissa. Jotta jokaisen ryhmän vastausten tunnistamattomuus säilyi, käsitelin haastatteluaineistoa yhtenäisenä kokonaisuutena. Alapuolella olevassa taulukossa 1 on esitelty esimerkki tämän aineiston analyysistä.

"Vapaa leikki ei ole aikuisen ohjaamaa, mutta aikuinen voi olla siinä tukena"	Vapaa leikki ei aikuisen ohjaamaa. Aikuinen tukena.	Tuettu leikki
"Aikuinen mallittaa ja ruokkii sitä leikkiä. Aikuisen läsnäolo on hyvin tärkeä asia"	Aikuinen mallittaa ja ruokkii. Läsnäolon tärkeys.	Tuettu leikki
"Aikuinen mahdollistaa sen niin, että sille on järjestetty aikaa"	Aikuinen järjestää aikaa.	Aikuinen mahdollistajana
"Sille on järjestetty tilat. Et meillä on eri huoneissa tietyt leikit, joista lapset voi valita"	Aikuinen järjestää tilat. Eri huoneissa eri leikit. Lapset voivat valita.	Aikuinen mahdollistajana

Taulukko 1. Esimerkki ryhmähaastatteluaineiston pelkistämisestä ja luokittelusta

6.3 Dialoginen keskustelu ja SWOT-analyysi

Ryhmähaastattelujen jälkeen jouduin pohtimaan uudelleen pedagogiikkatiimin tapaamisen sisältöä ja toteutustapaa. Dialoginen keskustelu tuki hyvin kasvattajien toivetta yhteisistä keskusteluista. Jäin pohtimaan opinnäytetyöni tavoitetta ja tarkoitusta. Opinnäytetyön tarkoituksena on edistää vapaan leikin arviointia ja lisätä lasten ja huoltajien osallisuutta vapaan leikin suunnittelussa ja arvioinnissa. Niihin peilaten tarvitsin toteutustavaksi menetelmän, jolla saamme edistettyä arviointityötä paremmin. Päädyin SWOT-analyysin tekemiseen, johon yhdistimme dialogista keskustelua. SWOT-analyysissä pohdittavien vapaan leikin arviointityön vahvuuksien, heikkouksien, mahdollisuuksien ja uhkien kautta saimme lisää tietoa siitä, miten voimme edistää vapaan leikin arviointityötä. SWOT-analyysin kysymykset ovat kuvattuna liitteessä 2.

Pedagogiikkatiimiin kuuluvat neljä varhaiskasvatuksen opettajaa ja päiväkodin johtaja. Päiväkodin johtaja oli estynyt tulemasta mukaan, mutta hän viransijaisuutta hoitava päiväkodin johtaja. Lähestyin heitä alkuviikosta sähköpostitse, jossa myös kerroin SWOT-analyysin tekemisestä dialogisen keskustelun yhteydessä. Varmistin vielä sopivaa aloitusaikaa. Annoin myös SWOT-analyysiin kysymykset etukäteen pohdittavaksi. Kysyin lupaa nauhoitukselle SWOT-analyysin purkamisessa ja dialogisessa keskustelussa.

Pedagogiikkatiimin tapaaminen oli perjantaina 8.10.2021. Tapaamiseen oli varattu aikaa 1 tunti 15 minuuttia. Tapaamiseen osallistui itseni lisäksi 5 henkilöä. Pääsimme aloittamaan 20 minuuttia myöhässä. Tämän seurauksena muutin suunnitelmaani ja jätin alusta pois yhteisen dialogisen keskusteluosuuden koskien jokaisen omaa näkemystä vapaasta leikistä ja vapaan leikin arviointityön edistämisen mahdollisuuksista. Näillä keskusteluilla olisi ollut tarkoitus saattaa yhteiseen tietoisuuteen eri näkemyksiä, jotta yhteistä arviointityötä olisi ollut helpompi lähteä suunnittelemaan. Koin siinä kohtaa kuitenkin tärkeänä ennättää tehdä SWOT-analyysin ja käydä sen yhteydessä dialogista keskustelua. Myös vapaan leikin arviointilomakkeen-luonnokseen kaipasin ideoita ja yhteistä näkemystä kasvattajilta. Pysytimme lopusta kuitenkin venyttämään tapaamisen 1 tuntiin 10 minuuttiin.

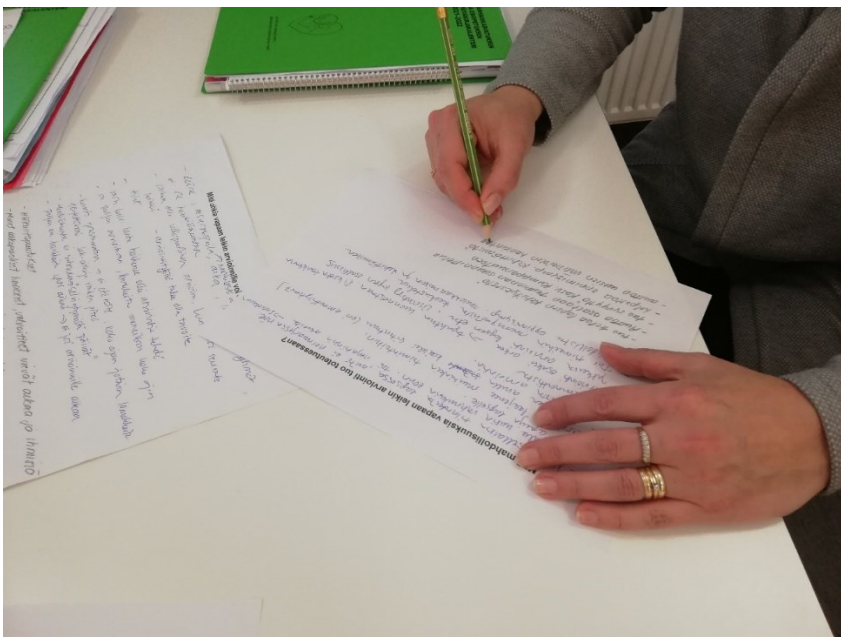
Tapaamisen alussa kerroin dialogisen keskustelun pelisäännöistä. Dialogi on yhdessä erilaisten näkemysten jakamista, ajattelemista ja pohtimista. Dialogin avulla kehitetään yhteistä näkemystä ja ymmärrystä. Dialogiin kuuluvat läsnäolo, kuuntelu ja osallistuminen. (Innokylä.) Kysyin heiltä vielä luvan saada nauhoittaa keskusteluosuuden. Kerroin myös itse osallistuvani SWOT-analyysin tekemiseen.

Isolle paperille olin tehnyt SWOT-analyysin nelikenttämallin, jonka kävin läpi kasvattajien kanssa. Asioita lähestyttiin vahvuuksien, mahdollisuuksien, heikkouksien ja uhkien

näkökulmista. Kysymyksien teema-alueet koskivat vapaan leikin arviointityötä. Analyysin kysymykset olivat:

- Mitkä ovat vapaan leikin arvioinnin vahvuudet?
- Miksi vapaan leikin arviointi voi olla haasteellista?
- Mitä mahdollisuuksia vapaan leikin arviointi toteutuessaan tuo?
- Mitä uhkia vapaan leikin arvioinnille voi olla?

Jaoin osallistujat työskentelemään kolmen hengen ryhmiin. Pyysin osallistujia huomioimaan vastauksissaan kasvattajien, lasten ja huoltajien näkökulmat. Jokainen ryhmä pohti yhtä kysymystä viisi minuuttia. Kuvassa 1 on kuvattu ryhmätyöskentelyä, jossa yksi henkilö kirjasi asioita ylös paperille. Koska osallistujia oli vähän, heillä oli kaksi kysymystä kerrallaan pohdittavana. Itse osallistuin mukaan yhden ryhmän työskentelyyn. Ennen aloitusta tarkistin vielä, että oliko kysymykset ymmärretty oikein tai olisiko heillä vielä kysyttävää.

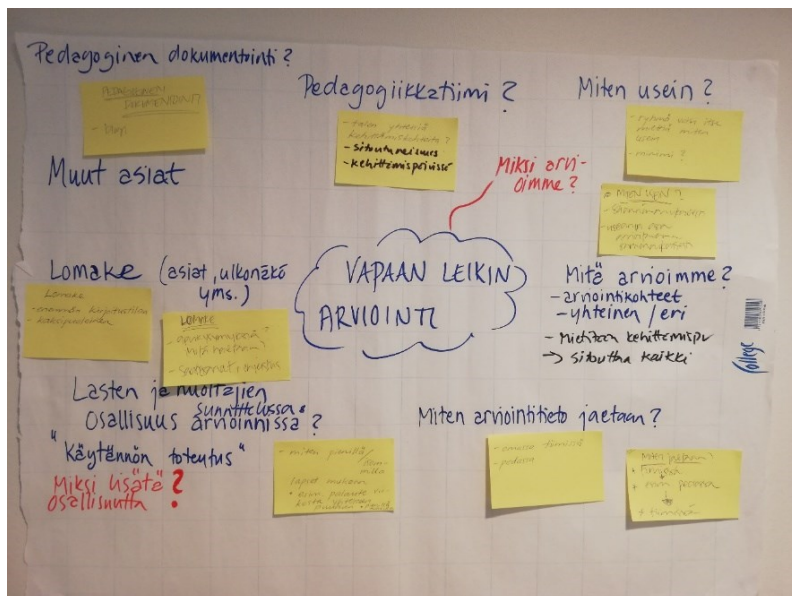

Kuva 1. Pedagogiikattiimin SWOT-analyysityöskentely

Kun kumpikin kolmen hengen ryhmä oli pohtinut kaikkia neljää aihetta, kokoontuimme yhteen kokoamaan ajatuksia. Tämän osuuden nauhoitin kaikkien osallistujien suostumuksella, jotta saan rauhassa keskittyä dialogisen keskustelun vetäjän rooliin asioiden kirjaamisen sijaan. Kävimme keskustellen läpi nelikenttämallin ajatuksia. Pohdimme heikkouksia ja uhkia sekä niiden kääntämistä vahvuuksiksi ja mahdollisuuksiksi.

Pedagogiikka-tiimin tapaamisen lopuksi kävimme yhdessä läpi tulevaa vapaan leikin arviointilomaketta. Olin tehnyt lomakkeesta alustavan version, jonka esittelin pedagogiikkatiimin jäsenille. Vapaan leikin arviointilomakkeen eri kohdat, joihin arvioitavaa kohdetta peilataan, pohjautuivat ryhmähaastattelujen tuloksiin. Olin koonnut isolle paperille kysymyksiä, jotka itselleni oli herännyt lomaketta tehdessä.

Kävimme yhdessä läpi kysymyksiä. Kirjasin ajatuksia ylös paperille. Jotta vapaan leikin arviointityö saadaan työyhteisössä systemaattiseksi, täytyy toiminnalla olla ennakkoon sovittu, selkeät raamit kuinka toimimme. Kuvassa 2 on koottu isolle paperille kysymyksiä liittyen arviointilomakkeen työstämiseen: Mitä arvioimme vapaasta leikistä? Kuinka usein arvioimme? Miten arviointitietoa jaetaan? Miten huomioimme lasten ja huoltajien osallisuuden suunnittelussa ja arvioinnissa? Tämän lisäksi oli kohtia, jotka liittyivät lomakkeeseen (asisältö ja ulkonäkö), pedagogiikkatiimiin rooliin, pedagogiseen dokumentointiin sekä muihin asioihin. Tämän aineiston litterointi sanatarkasti ei ollut mahdollista, sillä tätä ei nauhoitettu. Dokumentointi tapahtui post-it-lapuille. Ryhmien post-it-laput koottiin lopuksi isolle paperille. Lupasin lähettää alustavan vapaan leikin arviointilomakkeen sähköpostitse kommentoitavaksi. Alun perin pedagogiikkatiimin oli tarkoitus kokoontua vielä toiseen dialogiseen keskusteluun. Tälle ei ilmennyt enää opinnäytetyön kannalta tarvetta, koska riittävä aineisto oli saatu jo ryhmähaastatteluista ja yhdestä dialogisesta keskustelusta sekä SWOT-analyysistä. Pystyin näiden tietojen pohjalta tekemään lomakkeen valmiiseen muotoon.

Kuva 2. Vapaan leikin arviointilomakkeen ideointia

Dialogisen keskustelun ja SWOT-menetelmän analysoinnin aloitin litteroimalla saadun aineiston tekstimuotoon. Yhdistin Wordiin sekä keskusteluaineiston että ryhmätöistä saadut paperiset aineistot. Tätä aineistoa kertyi kolme sivua. Nauhoitetusta dialogisesta keskustelusta litteroin ainoastaan ne asiat, jotka syntyivät ryhmätöiden tekstien lisäksi. Tulokset-osiassa olevat kasvattajien puheen lainaukset on litteroitu sanasta sanaan. Propositiotason litteroinnissa sanomasta kirjataan ainoastaan ydinsisältö ylös (Kananen 2014, 106). Tallenteen pituus oli 20 minuuttia, josta litteroitua aineistoa tuli kaksi sivua (A4, fontti: Arial, fonttikoko 11, riviväli 1). Aineistosta nousi esille eri teemoja, joiden erotteluun käytin eri värejä. Nämä erottelin taulukkoon SWOT-analyysin näkökulmien mukaisesti (vahvuudet, heikkoudet, mahdollisuudet ja uhat). Taulukossa 2 on esitelty SWOT-analyysin taulukointia tarkemmin. Järjestin vastauksia samankaltaisten teemojen mukaan ja oikeaan laitaan muodostui asiayhteyksien käsitteet. Käsitteiksi muodostuivat arvostus, sosiaalinen/psykykinen/fyysinen oppimisympäristö ja osallisuus/keskustelut/yhteistyö.

VAHVUUDET	HEIKKOUEDET	MAHDOLLISUUDET	UHAT	KÄSITTEET
<ul style="list-style-type: none"> • varhaiskasvatuksen laatu paranee • arviointityö on merkityksellistä • koulutettu henkilökunta tekemässä arviointia 	<ul style="list-style-type: none"> • arviointityötä ei arvosteta • arviointityö ajatellaan liian monimutkaisesti • ei ole aikaa • henkilökunta ei motivoitu/sitoudu • näkeekö huoltaja arvioinnin tärkeänä? 	<ul style="list-style-type: none"> • arviointityö lisääntyy muihinkin toimintoihin • lomake sitouttaa kaikki arviointityöhön • vapaan leikin arvostus kasvaa • mahdollistuu systemaattinen arviointityö • arviointityö osana arkea 	<ul style="list-style-type: none"> • varhaiskasvatuksen laatu heikkenee ilman arviointia • paljon eri hankkeita/ kokeiluja yhtä aikaa • leikkiä ei arvosteta, toimintojen eriarvoisuus • varhaiskasvatuksen puute sijaisista 	arvostus
<ul style="list-style-type: none"> • havaitaan lapsista erilaisia taitoja • havaitaan leikissä ilmenneet tuen tarpeet • lapseen tutustuminen 	<ul style="list-style-type: none"> • haastavat ryhmät 	<ul style="list-style-type: none"> • oppimisympäristön kehittäminen helpottuu • tietoa suosituista leikeistä ja leluista • auttaa toiminnan suunnittelussa 	<ul style="list-style-type: none"> • kiire, paljon ulkopuolta tulevaa arviointityötä 	sosiaalinen, psyykinen ja fyysinen oppimisympäristö
<ul style="list-style-type: none"> • yhteistyö lisääntyy tiimissä • lapsen osallisuus • huoltajien tunteminen • keskustelut huoltajien kanssa 	<ul style="list-style-type: none"> • huoltajien sitoutuminen arviointiin • eri näkemykset leikin tärkeydestä alkuopetuksessa • eri näkemykset kasvattajilla ja huoltajilla leikistä 	<ul style="list-style-type: none"> • keskustelut huoltajien kanssa • keskustelu tiimin sisällä lisääntyy • lapsen osallisuus lisääntyy • tietoa lapsesta 	<ul style="list-style-type: none"> • kunnan joustamattomuus varhaiskasvatuksen opettajien SAK-aikojen pitämisestä etänä 	osallisuus, keskustelut ja yhteistyö

Taulukko 2. Esimerkki SWOT-analyysin taulukoinnista

7 Kehittämishankkeen tulokset

7.1 Ryhmähaastatteluiden tulokset

Vapaan leikin oppimisympäristö

Haastatteluista kävi ilmi, että suurin osa lasten leikeistä on vapaata leikkiä. Päivärakenne on mietitty niin, että vapaalle leikille jää aikaa. Eri ikäisten lasten kohdalla vapaa leikki on hieman erilaista. Nuorempien lasten kohdalla korostuu omat leikit aikuisen tukemana tai rinnakkaisleikit.

Jokaisella lapsella on tavallaan oma leikki, mutta monesti ne kaverit tarttuu siihen ideaan. Ja sit siitä tulee just semmonen, että tehdään sitä samaa touhua vaikkei ihan siinä samassa leikissä ollakaan.

Ryhmässä ilmeni erilaisia tapoja jakaantua leikkeihin. Välillä lapset valitsevat itse leikkiparinsa, joskus aikuinen jakaa parit tai parit arvotaan. Leikkiparitoiminnalla taataan jokaiselle leikkiseura ja edistetään ryhmäytymistä. Leikeissä lapset harjoittelevat erilaisten kavereiden kanssa leikkimistä ja oppivat erilaisia leikkejä. Jokaisessa ryhmässä päivärakenne oli tehty niin, että vapaalle leikille jäi aikaa.

On vapaata leikkiä, mutta on ne selkeät yhteiset pelisäännöt siinä toiminnassa. Se kannattelee jo tosi paljon sitä leikin toimivuutta ja sitä että se pysyy semmosena järkevänä ja että se ei oo semmosta häseltämistä ja paikasta toiseen menemistä vaan, että on ne yhteiset jutut mitkä kaikki tietää ja kaikki noudattaa niitä...

Ulkoleikeissä korostuu enemmän isoissa ryhmissä leikkiminen. Syntyy erilaisia yli ryhmärajojen meneviä leikkiporukoita. Lisäksi ulkoleikeissä korostuvat roolileikit ja erilaiset jahaamisleikit. Myös leikkivälineistö on ulkona erilainen kuin sisällä, jolloin mielikuvitus leikeissä on erilainen.

Jokainen ryhmä toi esille lasten vapaasta leikistä oppimisympäristön merkityksen. Kasvatijat kokivat tärkeänä, että lapsia pystyy jakamaan useisiin eri tiloihin. Tällä taataan leikki- rauhaa, kun tilassa on riittävän vähän lapsia. Lapsilla tulee olla turvallista leikkiä. Kasvattajan rooli turvallisuuden takaajana on merkittävä. Myös selkeän oppimisympäristön

merkitys koettiin hyvänä asiana. Leluja ei saa olla liikaa esillä ja on tärkeää, että niille on omat paikkansa. Osa kasvattajista koki hyväksi asiaksi, että leluja ei vaihdeta usein, sillä lapset tarvitsevat toistoja oppiakseen leikkimään. Osan mielestä lelujen vaihtaminen välillä tuo mielekkyyttä leikkeihin.

Kasvattajat kokivat, että vapaata leikkiä tulisi kehittää toteuttamalla jatkossa projektiluonteista yhtenäistä vapaata leikkiä. Kaikki leikkilat olisivat yhtä ja samaa leikkiä. Myös päiväkodin yhteisöllisyys tuli esille haastatteluissa. Koko päiväkotivoisi viettää leikkiviikkoa. Lapsia voisivat leikkiä eri ryhmissä ja tiloissa. Eri-ikäiset lapset leikkisivät yhdessä. *Kaikki talon lapset olis niitä meidän lapsia.* Toisena kehittämisajatuksena tuli ryhmissä pitkäkestoisien leikin mahdollistaminen. Koettiin, että sitä on ryhmissä jonkin verran, mutta toivottiin jatkossa kehitettävän leikkiä siihen suuntaan, että sille olisi enemmän aikaa ja tilaa. Leikit voisi jättää ja niihin lapsilla olisi mahdollisuus myöhemmin palata. Myös päiväkodin siivoaminen nostettiin esille pitkäkestoisien leikin estävänä tekijänä.

...silti pitäis tila mahdollistaa sellaselle oikeasti spontaanille ja saa ite valita ne kaverit siihen. Sitä pitäis olla monipuolisesti.

Kasvattajan erilaiset roolit vapaassa leikissä

Kasvattaja nähtiin vapaassa leikissä monenlaisissa eri rooleissa. Kasvattaja koettiin vapaiden leikkilanteiden mahdollistajana ja tukijana leikissä koko ajan tai tarvittaessa. Tutun leikin merkitys korostui jokaisen ryhmän vastauksissa. Vanhempien lasten kohdalla näkyi myös, että kasvattaja oli välillä sivusta tarkkailijan roolissa ja auttoi tarvittaessa leikkilanteissa.

Kasvattaja mahdollistaa lapsille leikkiin tilat, rauhan ja ajan. Kasvattajan tärkeä tehtävä on miettiä sellaiset lapset leikkimään tilaan, jotka pystyvät toimimaan yhdessä. Kasvattajat puhuivat myös ennakkoinnin tärkeydestä mietittäessä leikkipareja.

Eryteisesti ulkoleikeissä korostui kasvattajan rooli sivusta tarkkailijana ja avun tarjoajana tarvittaessa. Tätä kasvattajat perustelivat pihavalvonnan haasteellisuudella. Valvonta tulee olla tarkkaa ja joka puolella pihaa tulee olla kasvattajia. Ulkoleikkien aikana kasvattajan roolin tärkeys nähtiin enemmänkin turvallisuuden ylläpidossa ja valvonnassa.

Aikuinen on siinä tilassa missä on ne leikkiparit, valvoo ja seuraa ja tarvittaessa ohjaa vähän, jonkin verran, jos on tarvetta. Ja sitten on ihan mukana.

Aikuisen rooli ulkoleikeissä on sitten taas ehkä hyvin erilainen, koska sitten taas meillä työhön sisältyy se muidenkin lasten valvonta kuin meidän omien lasten valvonta... Aikuinen pystyy harvemmin keskittymään seuraamaan yhtä tiettyä leikkiä, vaan täytyy jo siirtyä seuraavaan paikkaan ja jotenkin pitää koko ajan se yleistilanne siinä aikuisen valvonnassa ja leikit on kuitenkin ulkona tosi liikkuvaisia.

Kasvattajan läsnäolo koettiin tärkeänä turvallisuuden tunteen luojana ja rauhoittavana tekijänä leikkitilassa. Välillä leikkitilanteet lapsilla toimivat, jos aikuinen käy alkuun auttamassa leikin käynnistymisessä. Tarjotaan lapsille apua tarvittaessa ja havainnoidaan samalla leikkitilanteita.

Tänään olin viisi minuuttia rakentamassa tyttöjen kanssa legoilla linnaa ja sen jälkeen ne jatkoi sen leikin ihan ite. Vähän avitti alkuun, sit lähtee siitä ite pois jossain kohti ja se jatkui ihan hyvin ja loppuun asti sama leikki.

Voi seurata vaa ja näkeeki paljon siinä sitä leikkitaitoo ja miten lapsi toimii siinä.

Haastatteluissa nousi esille vahvasti tuetun leikin merkitys vapaissa leikeissä. Aikuinen nähdään erityisesti tukemassa lapsen sosiaalisia- ja leikkitaitoja. Aikuista tarvitaan tukemaan leikkeihin ja kaverin löytämiseen sekä sisä- että ulkoleikeissä. Aikuisen tuki nähtiin myös tärkeänä ristiriitatilanteiden selvittelyssä.

Leikeissä kasvattajan rooli nähtiin mallintamassa ja rikastuttamassa leikkiä. Aikuinen sallistaa ja opettaa lapsille leikkisanastoa. Erityisesti tämä nähtiin tärkeänä lapsien kanssa, joilla on kielenkehityksessä tuen tarvetta tai kotikielenä on muu kuin suomen kieli. Aikuisen tullessa leikkiin mukaan, pian joukkoon liittyy paljon muitakin lapsia. Leikkimaailman kautta aikuinen hakee luottamuksen lapseen ja samalla tutustuu tämän mielenkiinnon kohteisiin. Tällä koettiin aikuisen luovan turvallisuutta ja rauhaa leikkitilaan. Aikuinen toimii linkkinä eri ikäisten lasten yhteisleikissä. Vaikka leikkimaailmat ovat kaukana toisistaan, aikuisen tukemana voidaan leikkiä samaa leikkiä, mutta eri tasoilla.

Joku voi tarvita leikin aloittamiseen aikuisen tukea, et aikuinen on aloittamisessa mukana. Joku saattaa tarvita leikin eteenpäin viemisessä ja ehkä siinä vuorovaikutuksessa muiden kanssa.

Se on just sitä, että kun sitä leikkiä ei vielä välttämättä synny ilman aikuisen läsnäoloa. Sen merkitys on tosi suuri. Se on jopa sen leikin mahdollistaja...

Vapaa leikki ei ole aikuisen ohjaamaa, mutta aikuinen voi olla siinä tukena.

Pedagoginen dokumentointi

Pedagoginen dokumentointi koettiin tärkeänä, mutta haasteellisena asiana. Jokaisen ryhmän haastattelussa nousi esille lasten kuvausluvut ja sitä kautta tarkat ohjeistukset. Kasvattajat kokivat haastavana kunnassa käytössä olevan Päikky-järjestelmän, jossa ei pysty jakamaan kuvia huoltajille. Kasvattajat kokivat, että kuvien kautta olisi helpompaa kertoa toiminnasta. Tämä motivoisi huoltajakin eri tavalla.

Osa ryhmistä oli lähettänyt huoltajan puhelimeen viestinä kuvan lapsesta toiminnassa. Koettiin että kuvien kautta lapsen on helpompi kotona keskustella vanhempien kanssa toiminnasta. Kuvat avaavat vanhemmille toimintaa paremmin. Päiväkodin kiire ja hektisyys nousivat myös esille. Haastavana koettiin kasvunkansioiden tekeminen ja valokuvien tuostaminen.

Ohjattu toiminta on semmonen mistä vanhemmat saa tietoa ja mistä tiedotetaan viikkoviesteissään. Mitä on tehty ja että se keskittyy enemmän siihen ohjatun toiminnan puitteille kuin vapaaseen leikkiin.

Vapaassa leikissä toiminta ja se prosessi on siin se tärkein juttu. Ei se lopputulos monessakaan leikissä oo mitenkään se pääasia, vaan itse leikkiminen ja leikin ilo ja se prosessi. En tiedä kuinka tarpeen sit on sitten hirveästi dokumentoida.

Tää meidän arki on aika paljon palapeliä, että tää saadaan toimimaan ja tässä on kuitenkin semmonen kiire. Ihan selkee semmonen minkä kaikki tiedostaa, et voi, kunpa tälle oliskin aikaa ja esimerkiksi just johonkin valokuvaamiseen, et siihen olis aikaa ja olis aikaa rakentaa jotain kasvunkansiota tai että ne menis vanhemmille enemmän niitä kuvia siitä toiminnasta.

Pedagoginen dokumentointi koettiin vahvana linkkinä yhteistyöhön huoltajien kanssa. Eri-tyisesti valokuvaus ja videointi nousivat haastatteluissa esille. Näiden kautta saisi vapaata leikkiä paremmin huoltajille näkyväksi ja helpommin kerrottavaksi. Esille nousi myös lasten

itsensä ottamat kuvat ja tableteilla lapset voisivat tehdä kirjan. Piirtää ja äänittää kirjaan puhetta.

Vanhemmalle on helppo, vaikka vasussa näyttää...jos se lapsi toimii, vaikka kotona eri tavalla. Vanhempi ihmettelee sitä lapsen käytöstä, kun me kerrotaan, että näin se tekee täällä. Sitten voi näyttää sitä videoo, että hänkin näkee. Koska lapset voi käyttää eri tavalla kotona ja ryhmässä.

Ryhmähaastattelussa nousi yhdeltä ryhmältä esille videoinnin käyttötarkoitus kasvattajien suunnittelun ja arvioinnin dokumentointivälineenä. Sen uskottiin hyödyntävän arkea ja videosta näkisi selkeästi valokuvaa paremmin lapsen toiminnan. Tätä perusteltiin myös sillä, että, meillä kaikilla on eri tulkintatapoja asioista. Videoiden kautta syntyisi keskustelua ryhmän sisällä. Haastattelussa nostettiin myös esille pelkän äänittämisen mahdollisuus leikeissä.

Siitä saat sen näkemyksen, että mitä tässä tapahtuu kuin vertaat ja otat vaikka valokuvan siitä asiasta. Ja kerrot ite sanoin. Se on tosi erilainen, siitä saa enemmän siitä video pätkästä.

Muutamit kasvattajat olivat käyttäneet kirjaamista havainnoistaan. He kokivat, että kirjaaminen leikkitalanteista auttoi muistamaan asioita peremmin, kun ne olivat konkreettisesti ylhäällä. Näin asioista oli helpompi myöhemmin kertoa palavereissa huoltajille. Havainnointipäiväkirjaa oli pidetty lasten sosiaalsiin taitoihin liittyvistä tilanteista. Leikkitalanteiden havainnoinnissa koettiin tärkeänä saada tietoa lapsen tarpeista, mitä tukea hän tarvitsee ja missä vaiheessa on leikin harjoittelu. Kirjaamisen mahdollisuutta pohdittiin lapsen taitoihin liittyen syksyisin ja keväisin. Kasvattajat kokivat kirjaamisen olevan hyvä dokumentointitapa, mutta sille ei koettu olevan arjessa aikaa.

Lapsilta oli myös haastatellen kyselyt viikonlopun leikeistä kotoa. Tämä oli koettu hyväksi keinoksi pitkällä aikavälillä. Aluksi lapset olivat usein vastanneet ”en muista”, mutta haastattelun muodostuttua rutiiniksi, lapset kertovat jo hyvin leikeistään. Näin saadaan tietoa mieleisistä puuhista kotoa.

Välillä tulee semmonen hetki, et mä voisin kirjoittaa ylös, mutta niitä tulee tosi harvoin, kun semmoseen on aikaa... Tässä arjessa se on haasteellista, että sulla olis kynää ja paperia ja sä kirjaisit oikeesti.

Pedagogisen dokumentoinnin toivottiin olevan yksinkertaista ja nopeaa, jota missä vain voisi käyttää. Ryhmissä kasvattajat tekevät erilaisia havaintoja lapsista ja toiminnasta, mikä koettiin rikastuttavana. Yhdeltä ryhmältä tuli idea, että dokumentointivuoro kiertäisi ryhmän kasvattajilla. Näin dokumentoinnin kautta saataisiin eri näkemyksiä leikkeihin ja dokumentointi tulisi systemaattiseksi osaksi arkea. Näin sitä tulisi käytettyä paremmin. Kasvattajat toivoivat dokumentoinnin tulevan välineeksi ja tavaksi ryhmiin. Pedagoginen dokumentointi koettiin yhtenä kehittämiskohteena vapaassa leikissä.

Sais sen oikeesti semmoseks välineeks sinne ja tavaksi sinne. Vaikka tiimeissä sen sopis, että on se sitten lomake tai video tai mikä vaan, et sä hoidat sitä tän viikon. Tai jotenkin, että se on sinne sisään rakennettu ja luonnollinen osa sitä hommaa. Tällä hetkellä se on irti arjesta.

Vapaan leikin monipuolinen suunnittelu

Vapaan leikin suunnittelua tarkasteltiin kolmesta eri näkökulmasta: kasvattajien, lasten ja huoltajien. Kasvattajat kokivat tärkeänä ottaa huomioon oppimisympäristön selkeyden. He kokivat tehtäväkseen huolehtia jo suunnitteluvaiheessa tilojen käyttöä ja lelujen jaottelua eri huoneisiin. Materiaalien tulee olla ikätasoista ja helposti lasten saatavilla. Kasvattajien tulee kiinnittää huomiota lasten mielenkiinnonkohteisiin. Jokaiselle löytyisi mielekästä tekemistä, mutta koettiin myös tärkeänä aikuisen tukemana lapsen mennä leikeissä välillä oman mukavuusalueen ulkopuolelle.

Ryhmissä suosikkilelut vaihtuvat lapsista ja ryhmästä riippuen. Tärkeänä koettiin vaihtaa leluja, jotta säilyy mielenkiinto ja innostus leikkeihin. Lelujen vaihtaminen ryhmien kesken nostettiin esille. Suunnittelussa kasvattajien tulee ottaa koko ikäryhmä huomioon, jotta kaikille löytyy mielekästä tekemistä. Tässä huomioidaan pienryhmien muodostuminen ja samalla koettiin tärkeänä pienryhmien kautta tuleva leikkirauhan takaaminen.

Ympäristö sellaseks, että se on tarpeeks houkutteleva ja monipuolinen. Ja sitten turvallinen. Ja sitten se suunnittelu siinäkin mielessä, että minkälaiset tyypit, lapset tulee siihen samaan tilaan yhtä aikaa.

Ja just kun suunnitellaan, niin mietitään minkälaiset pienryhmät tehdään tänään. Kellä tulee hyvä leikki vaikka tai kuka voisi olla tueksi jonkun toisen leikin opettelulle.

Myös vapaan leikin suunnittelussa nousi esille pitkäkestoisen leikin huomioon ottaminen. Jokaisessa ryhmässä sille oli aikaa, mutta koettiin että sitä tulisi olla paljon enemmän. Leikkien pois siivoamisesta kasvattajat kokivat turhautuneisuutta.

Ja pitkäkestoisuuden tarjoaminen. Ois tosi ihanaa, että pystyy sitä vaikka myöhemmin jatkamaan sitä leikkiä ja jättää ja sitten tietysti leikkitilat.

Lasten omien ideoiden ja toiveiden huomioiminen arjessa koettiin tärkeänä joka ryhmässä. Lasten osallisuus oli huomioitu ottamalla lapset suunnittelemaan leikkipareja ja touhutors-tain liikuntapisteitä. Eri ikäisillä toiveiden huomioiminen on huomioitava eri tavalla. Lapset, joilla ei ole vielä puhetta, viestivät eleillä toiveitaan. Tällöin havainnoinnin merkitys kasvat-tajien osalta korostuu.

Jos lapselta tulee toive, mikä saattaa olla ihan toteutettavissa tai pienellä muokkauksella toteutettavissa, niin onko se niin että mä en nyt itse aikuisena jaksa panostaa tähän toiveeseen vai onko se sillee et "hei joo, mehän voitais tehdä näin!" Tavallaan myös se aikuisen oma asennoituminen niihin lasten toiveisiin. Kuinka innokkaana se aikuinen on kehittämässä sitä leikkiä.

Lasten osallisuus suunnittelussa tulisi huomioida tarttumalla lapsen antamiin leikki-ideoihin. *Otaa sormesta ja vie, että mennään tänne. Niihin vastaamista.* Tälle olisi kasvattajien mielestä järjestettävä tilaa, aikaa ja kiireettömyyden tunnetta. Lasten ideoita tulisi huomioida monipuolisesti. Ideoita liittyen leluihin, leikkeihin tai leikkikavereihin, on kyselty aamupiirissä tai spontaanisti jutellen. Kasvattajien mielestä oppimisympäristön rakentelussa lapset tulisi enemmän ottaa mukaan suunnitteluun. Näin lapset pääsisivät vaikuttamaan mitä leikkejä

tai leluja on missäkin huoneessa. Lapsia tulisi myös ottaa enemmän mukaan leluhankintojen mietintään.

Jokaisessa ryhmähaastattelussa nousi haasteeksi huoltajien osallistaminen suunnitteluun. Kasvattajat kokivat osallistamisen kohdentuvan vanhempainiltoihin, joissa kysellään huoltajilta ideoita toimintaan. Näissä tilanteissa huoltajilta tulee kuitenkin vähän ideoita. Kasvattajat miettivät huoltajien ehkä jännittävän toisiaan eivätkä uskalla tuoda ideoitaan julki. Päikky-järjestelmän kautta menee huoltajille kysely lapsen mielenkiinnonkohteista ja leikeistä, joita lapsi leikkii kotona. Tärkeänä koettiin vapaan leikin avaamista keskustellen enemmän huoltajille.

Tärkeimpänä se, että itekin puhuu niistä leikeistä niille vanhemmille ja siitä mitä niissä tapahtuu ja mitä tänään opittiin, opittiin vuorottelemaan. Sitä kautta se tulee leikin merkitys myös niille vanhemmille...

Ehkä se on just se, että kun puhuu niille vanhemmille, ollaan nyt leikitty tänään näin, niin sitten pitäis tietää kuinka sen esittää sille vanhemmalle. Esittää sen niin, että meillä on nyt ollu tää ajatus. Että se ei oo ollu vaan sitä leikkiä, vaan nyt on just opittu sitä vuorottelua.

Kysyttäessä kasvattajilta ideoita huoltajien osallistamiseen, nousi esille päivittäiset hakutilanteet, joissa ideoita voisi kysellä. Kasvattajat kokivat, että näissä tilanteissa syntyy luontevaa keskustelua päivittäisistä leikeistä. Samalla vanhemmatkin usein avautuvat kertomaan kotona leikeissä olevista mielenkiinnon kohteista. Alkukeskustelut koettiin myös tärkeiksi tilanteiksi saada huoltajilta tietoa lapsen leikeistä. Näin huomioidaan yksilöllisyys. Muina ideoina nousivat esille erilaiset kyselylomakkeet tai nimettömänä toiveensa jättäminen idealaatikkoon.

Ja päivittäin tavataan niin, kun he kertoo, että nyt on tämmönen kitaraleikki ollu tosi kiva, niin sitä voidaan täällä vielä jatkaa.

...semmonen joku lyhyt havainnointilomake. Mihin vanhempi vois täyttää sen mitkä on niitä leikkejä mitä siellä kotona leikitään, mitkä on lapsen vahvuuksia, mitä lapsi harjoittelee.

Kasvattajien, lasten ja huoltajien osallisuus vapaan leikin arvioinnissa

Vapaan leikin arvioinnissa kasvattajat pitivät tärkeänä arvioida erityisesti vuorovaikutustaitoja ja leikin pitkäkestoisuutta. Miten lapsi ottaa kontaktia kaveriin, minkälaista vuorovaikutus on siinä leikissä. Muina tärkeinä arviointikohteina nähtiin lasten ja aikuisen roolit vapaassa leikissä, oppimisympäristö, lapsen vahvuudet, leikin sisällölliset asiat, tuen tarve leikeissä ja leikkitaidot.

Se leikki on parasta vuorovaikutusharjoitusta. Et se on sellanen luontainen tapa oppia toimimaan muitten lasten kanssa ja aikuistenkin kanssa.

Ja pitkäkestoisuuden tarjoaminen. Ois tosi ihanaa, että pystyy sitä vaikka myöhemmin jatkamaan sitä leikkiä ja jättää.

Tuottaako se leikki lapselle iloa? Kuitenkin leikki on lapsen luontainen tapa toimia. Jos siitä puuttuu semmonen leikkisyys ja semmonen ilo, niin sitten täytyy kasvattajien miettiä, että mistä se kertoo.

Kasvattajat pohtivat lasten osallistamista arviointiin luontaisen keskustelun tai haastattelun kautta. Keskustelun pohjana kasvattajat pohtivat tableteilla kuvattuja leikkitalanteita. Sen uskottiin helpottavan arviointia. Äänestäminen tai kertominen kuvilla, peukuttaminen koettiin myös yhtenä vaihtoehtona arviointityölle lasten kanssa.

Et jos keskustelu olis siinä heti. Heti sen leikkihetken päätteeks. Et miten tää meni? Lapsen on aika vaikee muistaa niitä tilanteita ja palata sit hirveen paljon jälkikäteen.

Sehän sitä arviointia on, että kun joku kiva homma ollu ja ne haluaa palata siihen uudestaan, niin se on selkeä viesti siitä. Tää on ollu homma mikä on kaikkia motivoinut!

Tärkeänä koettiin myös kuulla huoltajilta, mitä lapset puhuvat leikeistä kotona. Korostuuko jokin tietty leikki. Haastatteluissa pohdittiin huoltajien mahdollisuutta keskustellen lapsensa kanssa täyttää arviointilomake. Huoltajia voisi osallistaa pohtimaan lapsensa leikkitaitojen kehitystä vuoden aikana. Tätä kautta saadaan arvokasta arviointitietoa. Pohdinnassa oli myös avoimien ovien päivä, jolloin vanhemmat saisivat tulla tiettyihin kellon aikoihin

seuraamaan toimintaa. Näin he näkisivät konkreettisesti kasvattajien osallistumista ja mitä se käytännössä tarkoittaa.

Covid-19-pandemia mietitytti kasvattajia, koska se on tuonut mukanaan sen, että huoltajat eivät käy enää sisällä, eivätkä näe niitä leikkitalanteita. Sen vuoksi huoltajia on entistä vaikeampaa osallistaa vapaan leikin arviointiin. Arvioida jotain mitä he eivät näe. Ulkoleikit ovat ainoastaan nähtävissä. Tässä kohtaa nousi esille videoinnin tärkeys, jotta olisi väline, jonka kautta näyttää leikkitalanteita huoltajille. Koettiin tärkeäksi saada vanhemmille vahvistettua leikin merkitystä. Me emme ”vaan” ole leikkineet lasten kanssa, vaan se on se pääasia varhaiskasvatuksessa.

...kun ei me tiedetä minkälainen on vanhemman asenne leikkiin. Mikä on kodin asenne, mikä merkitys niillä on. Ja sitten tulee kulttuurierot. Meillä leikkiä arvostetaan eri lailla kuin jossain toisessa kulttuurissa...vanhemmilla on aika hentonen käsitys minkälaista se leikki on. Meillä on ehkä erilainen käsitys mitä on leikki. Pitäis puhua vanhemman kanssa.

Me täällä kuitenkin sen leikin avulla opetetaan ja kasvatetaan ja ohjataan. Ja vanhemmat tuskin kovin usein kotona ajattelee, että meidän lapset leikkii, et mä lähden kasvattaa ja ohjaa ja opettamaan, vaan se on niin erilainen siellä kotona vanhemmille. Sen takia oliskin tärkeä, että siitä pääsis vanhemmatkin kertomaan, mutta miten? Se on aika vaikee.

Kasvattajilta nousi toive saada kaikki osallistumaan arviointiin. Tämä tulee heidän mielestään lähteä kasvattajien ajatusmaailmasta: halutaan osallistaa kaikki arvioimaan, ne pienetkin. Kasvattajat myös kokivat, että leikistä tulee jatkossa enemmän keskustella ei vaan omassa tiimissä, vaan koko talon kesken. Puhutaan auki ja välillä herätellään: mitä vapaa leikki on eri ryhmissä. Vapaa leikki tulisi olla mukana kasvattajien keskusteluissa. Vapaata leikkiä tulisi myös kasvattajien yhdessä arvioida.

Siitä leikistä on tärkeää keskustella. Ei vaan oman tiimin sisällä, vaan sitten muidenkin kanssa. Se puhutaan auki ja aina välillä herätellään mitä se leikki on? Mitä se on meidän tiimillä tai teidän tiimillä. Se olis siellä keskusteluissa. Et arvioidaan yhdessä sitä.

...aikuiset arvioi miten lapset viihtyy vapaassa leikissä tai miten niillä menee ja unohdetaan se lapsi, joka itse on se kaikista tärkeimmässä roolissa.

7.2 Dialoginen keskustelu ja SWOT-analyysi

Dialogisesta keskustelusta ja SWOT-analyysistä muodostuivat käsitteiksi arvostus, sosiaalinen/psykykinen/fyysinen oppimisympäristö ja osallisuus/keskustelut/yhteistyö. Nämä samat aihealueet nousivat esille myös ryhmähaastatteluista. SWOT-analyysin kautta vapaan leikin arvostukseen liittyvät asiat nousivat vahvemmin esille. Tarkastelen tuloksia SWOT-analyysin nelikenttämallin kautta.

Vahvuudet ja mahdollisuudet

Vapaan leikin arvioinnin vahvuutena nähtiin, että sen avulla saadaan parannettua varhaiskasvatuksen laatua. Kyseisessä päiväkodissa oli koulutettu henkilökunta tekemässä arviointityötä. Arviointityön koettiin lisäävän tiimissä keskustelua ja kasvattajien yhteistyötä. Arviointityön koettiin kuuluvan osaksi kaikkien kasvattajien perustyötä. Kasvattajat kokivat, että vapaan leikin arvioinnille olisi tärkeää löytyä aikaa.

Arviointi on meidän varhaiskasvatuksen perustyö. Työväline. Arviointia aina tehdään, vaikkei siihen olis luotu mitään tiettyä pohjaa tai lomaketta. Se on varhaiskasvatuksen opettajan ja kaikkien kasvattajien perustyöväline. Koettiin tärkeänä, että tälle löytyis aikaa.

Vapaan leikin arvioinnin kautta saadaan esille lasten sosiaalisia taitoja, vuorovaikutustaitoja ja kielenkehitystä. Leikkien ohessa pystyy tekemään arviointia ja samalla itsekin osallistumaan leikkiin. Samalla oppii tuntemaan lapset paremmin. Lisäksi leikkien arvioinnin kautta saadaan tietoa lasten mahdollisista tuen tarpeista sekä ryhmäyttämiseen ja ennakointiin liittyvistä tekijöistä. Vapaan leikin arvioinnin kautta saadaan myös lisättyä lapsen ja huoltajan osallisuutta. Se koettiin sekä vahvuutena että mahdollisuutena. Heitä olisi helppo saada arviointityöhön mukaan, koska heitä nähdään joka päivä. Jatkuvan arvioinnin koettiin olevan lapsen etu. Vahvuutena nähtiin se, että perheet tunnetaan hyvin ja tiedetään, ketkä osallistuu, sitoutuu ja ketä pitää motivoida arviointityön tekemiseen. Arviointityöhön pitäisi löytää sopivat keinot. Keskustelut huoltajien kanssa koettiin tärkeänä yhteistyömuotona edistämässä vapaan leikin arviointia.

...tuo syvyyttä kasvatuskumppanuuteen. Lapsen kuulemista sieltä kotoota ja päiväkodista. On helppo aloittaa vanhemman kanssa keskustelu niistä havainnoista, mitä siellä leikeissä on tehty puolin ja toisin.

Vapaan leikin arviointityön koettiin mahdollistavan oppimisympäristön muokkaamista ja kehittämistä. Tähän liittyi havainnoinnin tekemistä lasten mielenkiinnon kohteista. Vapaan leikin arviointilomakkeen koettiin sitouttavan kaikkia tekemään arviointityötä. Muuten kasvat-
tajien sitouttaminen voi olla vaikeaa. Mahdollisuutena nähtiin, että systemaattinen arviointi-
työ saadaan osaksi arkea, eikä sitä koeta taakkana. Vapaan leikin arviointityön koettiin
myös lisäävän vapaan leikin arvostusta ja merkitystä. Merkityksellisyytensä vuoksi sitä on
myös tärkeää arvioida.

*Mä toivon, että tän keskustelun myötä arviointityö saa potkua ja laajenee myös muihin
toimintoihin ja osa-alueisiin. Se lomakkeen käyttö voi olla vaikka liikunnan arvioin-
nissa. Tulis sellanen sysäys arviointityölle meidän kunnassa.*

Heikkoudet ja uhat

Haasteena vapaan leikin arvioinnissa nähtiin kiire, ajan puute ja henkilökunnan sitoutumat-
tomuus. Henkilökunta ei ole välttämättä motivoitunut ylipäättään työhönsä tai arviointityö-
hön. Tässä kohtaa myös arviointilomake voidaan kokea työläänä. Sijaisia on välillä vaikea
saada ja päivät koetaan selviytymisenä. Tässä kohtaa voidaan kokea, että ylimääräiselle
arviointityölle ei riitä aikaa. Keskustelussa nousi myös esille haastavien ryhmien vaikutus
arviointityöhön. Myös huoltajien osallistuminen arviointityöhön koettiin haastavana. Kasvat-
tajat pohtivat, miten tärkeänä huoltajat näkevät vapaan leikin tai sen arviointia. Kasvattajat
kokivat, että huoltajilla ja kasvattajilla on eri näkemykset vapaasta leikistä, jota olisi hyvä
keskustelun kautta avata huoltajien kanssa enemmän. Pedagogisen dokumentoinnin väli-
neeksi kaivattiin blogia. Erilaisia näkemyksiä vapaan leikin arvioinnin merkityksestä koettiin
myös alkuluokkatoiminnan yhteydessä.

*Vanhempien pitäis tietää enemmän mitä me tehdään, ku ne ei pääse nyt käymään
täällä. Olis esimerkiksi joku blogi mihin tehdään. Päikky ei oo kauheen hyvä, sinne
saa sen yhden kuvan laitettua. Jos sais viikosta ladattua kuvia. Vanhemmat ja lapset*

vois keskustella kuvista. Wilmaan ei pysty eskarissa ja alkuluokassa lisäämään mitään kuvia.

Onko alkuluokissa vapaan leikin arviointi mahdollista? Kuinka paljon sitä saadaan sinne ja kuinka paljon alkuopetuksen ja vakan näkemykset vaikuttaa siihen vapaan leikin määrään? Ja sit tilat, jos luokissa on vaan pulpetit, miten se mahdollistaa leikin? Vaikka alkuopetuksen opsissa on vahvasti leikki, niin miten se käytännössä on, niin se on eri juttu.

Keskustelussa nousi useassa kohtaa esille vapaan leikin arvioinnin arvostus. Arvostuksen puutetta koettiin erityisesti kasvattajien ja huoltajien osalta. Ulkopuolelta tulee arvostusta enemmän kehittäville toimintahetkille kuin vapaalle leikille. Kasvattajilta arviointityö helposti jää sitoutumattomuuden ja arjen hektisyyden vuoksi. Vapaan leikin arvostuksen tärkeänä nostattajana on muistaa kertoa vanhemmille myös vapaan leikin tilanteista arjessa ja niistä saaduista havainnoista. Se kertoo kasvattajien omasta panostuksesta ja arvostuksesta vapaata leikkiä kohtaan. Tätä kautta myös leikin arvostus vanhempien keskuudessa kasvaa.

Haasteena koettiin myös, että arviointityölle on vaikeaa saada rauhaa lapsiryhmässä. Esille nousi myös kasvattajien ajattelutapa arviointityön haasteellisuudesta. Lapsien koettiin myös häiriintyvän, kun aikuinen on havainnoimassa leikkiä. Silloin se ei välttämättä ole aidointa leikkiä...*Jotta tää olis lapsillekin luontevaa, niin se vaatii sitä, että sitä arviointia tehdään paljon ja usein.*

Tässä työssä on tosi paljon keskeytyksiä. Jos arvioit jonkun tietyn lapsiporukan leikkiä, niin se tilanne keskeytyy tosi monta kertaa, koska niitä avuntarvitsijoita on muissa leikkiryhmissä ja siinä tulee kaikkia tilanteita. Löytyis semmonen rauha sille arvioinnille.

Me kasvattajat ajatellaan tää arviointityö liian monimutkaisesti ja se tuo sen oman haasteensa... Sen ei tarvii olla suurta ihmeellistä, vaan pienillä jutuilla saadaan sitä arviointityötä edistettyä.

Varhaiskasvatuksen laadun koettiin heikkenevän ilman arviointityötä. Koettiin tärkeänä, että vapaan leikin arviointityölle on asetettu tavoitteet, joihin peilataan. Uhkana vapaan leikin arviointityölle koettiin kunnan osallisuus moniin eri hankkeisiin ja kokeiluihin, jotka tuovat velvoitteita varhaiskasvatusyksiköille. Niiden koettiin vievän paljon aikaa

varhaiskasvatuksen arjesta. Esille nousi myös kunnan joustamattomuus liittyen varhaiskasvatuksen opettajien SAK-aikojen (suunnittele, arvioi, kehitä) pitämiseen etänä. Usein koetaan puutetta rauhallisesta tilasta, jossa voisi arviointilomakkeita täyttää ja suunnitella toimintaa ilman häiriötekijöitä.

7.3 Vapaan leikin arviointilomake

Kehittämishankkeen tavoitteena on luoda vapaan leikin arviointilomake kasvattajien käyttöön varhaiskasvatukseen ja esiopetukseen. Lomakkeen avulla arvioinnista saadaan konkreettista ja systemaattista. Lisäksi lomake sitouttaa kasvattajia tekemään arviointia. Saatuja arviointitietoja pystytään hyödyntämään toiminnan suunnittelussa ja kehittämisessä. Lomakkeen avulla kasvattajien on helpompi jakaa ajatuksiaan ja havaintojaan leikeistä sekä pohtia kehittämissideoita. Lasten ja huoltajien osallisuutta vapaan leikin suunnitteluun ja arviointiin lisätään kirjaamalla sovitut menetelmät lomakkeeseen. Lomakkeeseen kirjattuna asiat konkretisoituvat eivätkä jää puhetasolle. Lomake toimii kasvattajille välineenä tuottaa arviointitietoa.

Ryhmähaastatteluun valikoitui neljä eri teemaa: vapaa leikki varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa, vapaan leikin suunnittelu, arviointi ja kehittäminen. Ryhmähaastattelujen aineistosta muodostui sisältöehdotukset tulevalle vapaan leikin arviointilomakkeelle. Oleellisina nousi esille viisi teemaa, joihin vapaan leikin arviointikohdetta peilataan: oppimisympäristö, kasvattajan rooli, pedagoginen dokumentointi, lasten ja huoltajien osallisuus vapaan leikin suunnittelussa ja arvioinnissa. Teemoihin liittyi kasvattajien vastauksissa haastetta ja kehitettävää. Osa asioista oli toimivia ja hyväksi havaittuja käytänteitä tai toimia, mutta ne tarvitsevat kuitenkin arviointia laadukkaan varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen ylläpitämiseksi jatkossakin.

Tämän jälkeen hahmottelin lomakkeen visuaalista ulkonäköä. Arviointilomakkeen lähtökohdana oli alusta saakka toive helppokäyttöisyydestä. Lomakkeen avulla on tärkeää pohtia, miten toimimme ryhmässä arvioitavan kohteen suhteen tällä hetkellä ja miten toimimme jatkossa. Arviointi tehdään myöhemmin sovittuna ajankohtana. Lomakkeessa on myös tärkeää näkyä toiminnan kehittäminen. Tälle halusin varata oman osion. Lomakkeesta halusin alusta alkaen tehdä sellaisen, jota voi käyttää tarvittaessa muunkin toiminnan arviointiin varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa.

SWOT-analyysin ja dialogisen keskustelun kautta halusin syventää kasvattajien ajattelua arviointityön tärkeydestä. Kasvattajat olivat toivoneet yhteistä keskustelua enemmän. SWOT-analyysi toi arviointityöhön liittyen eri näkökulmien pohdintaa. Vapaan leikin arviointia lähestyttiin vahvuuksien, heikkouksien, mahdollisuuksien ja uhkien kautta. SWOT-

analyysistä nousseet asiat kuten *lomakkeen täyttö koetaan työläänä*, vahvisti ajatustani saada lomakkeesta selkeä ja helppokäyttöinen. *Vanhempia on vaikea saada sitoutettua ylimääräiseen*, nostatti esille kasvattajan roolin tärkeyden saada huoltajat sitoutumaan arviointityöhön oikeanlaisilla menetelmillä. Lasten ja huoltajien osallisuuden lisääminen lähtee kasvattajien toimesta. Näille on tärkeää saada lomakkeeseen oma osio.

Esittelin pedagogiikkatiimin jäsenille vapaan leikin arviointilomakkeen luonnoksen, johon tarvitsin ideoita. Teemat koettiin tarkoituksenmukaisina. Lomakkeeseen kaivattiin enemmän kirjoitustilaa, apukysymyksiä, ohjeistusta ja saatekirjettä. Myös lomakkeen sanamuotoihin tuli muutamia ehdotuksia. Lomakkeeseen toivottiin kirjattavan nykytila, tavoitetila, arviointi ja kehitettävää-kohta. Toiveena tuli, että vapaan leikin arviointilomakkeen voisi liittää osaksi ryhmien varhaiskasvatussuunnitelmaa.

Kasvattajilta tuli ajatus lähteä kehittämään vapaan leikin arviointityötä päiväkodin kehittämispäivässä. Ehdotuksena tuli, että esittelisin kaikille kasvattajille yhteisesti vapaan leikin arviointilomaketta. Tämä sitouttaisi kaikki kasvattajat arviointityöhön. Samalla yhdessä voitaisiin pohtia arviointikohteet. Tiimit voisivat itse miettiä kuinka usein arviointia olisi tarpeen tehdä. Ajatuksena tuli myös, voisiko olla samanaikaisesti useampi arviointikohta. Arviointitietoa olisi hyvä jakaa omassa tiimissä ja pedagogiikkatiimin palaverissa.

Lähetin muokatun vapaan leikin arviointilomakkeen luonnoksen sähköpostitse kommentoitavaksi pedagogiikkatiimin jäsenille. Kommentointiaikaa heillä oli kaksi viikkoa. Lomakkeen visuaaliseen ulkonäköön tuli toiveena saada vielä lisää kirjoitustilaa. Lisäksi toivottiin esimerkkilomakkeen tekemistä. Saatekirjeeseen toivottiin matalan kynnyksen esimerkkejä lasten ja huoltajien osallisuuden lisäämiseksi.

Vapaan leikin arviointilomakkeen mukaan liitetään saatekirje, jossa ohjeistetaan lyhyesti lomakkeen täytöstä. Päädyin lisäämään lomakkeen saatekirjeeseen kursivoiduin tekstein esimerkkejä kohtien täyttämistä. Varhaiskasvatyüksikkö tai tiimi valitsee ensin vapaan leikin arviointikohteen. Samalla sovitaan mahdollisen väliarvioinnin ja loppuarvioinnin ajankohdat. Arvioitavaa kohdetta peilataan oppimisympäristöön, kasvattajan rooliin, pedagogiseen dokumentointiin, lasten ja huoltajien osallisuuteen suunnittelussa ja arvioinnissa.

Nykytilaan kuvataan, miten asiat lapsiryhmässä ovat tällä hetkellä. Tavoitetilassa kuvataan tulevaisuuden tavoitetilaa arvioitavasta kohteesta. Arviointi-kohtaan kirjataan mahdollinen väliarviointi ja loppuarviointi. Kehitettävää-kohtaan kirjataan tarvittavat kehittämistoimenpiteet. Koen tärkeänä, että lomake on rakenteeltaan sellainen, että sitä voidaan jatkossa hyödyntää muunkin toiminnan arvioinnissa. Näin saadaan arviointityötä laajennettua varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa, eikä ole olemassa monia eri lomakkeita. Vapaan leikin arviointilomake ja saatekirje ovat kuvattuina liitteessä 3.

8 Johtopäätökset

Tämä kehittämishanke lähti liikkeelle tarpeesta kehittää varhaiskasvatuksen arviointityötä. Erityisesti pedagogisen toiminnan systemaattisen arvioinnin oli huomattu olevan haasteellista kasvattajien keskuudessa. Haastetta oli näkynyt myös lasten ja huoltajien osallisuudessa suunnitteluun ja arviointiin. Tässä kehittämishankkeessa arvioinnin kehittäminen kohdentui vapaaseen leikkiin. Kehittämishankkeen tarkoituksena oli edistää vapaan leikin arviointia varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa. Lisäksi kehittämishankkeella oli tarkoituksena lisätä lapsien ja huoltajien osallisuutta vapaan leikin suunnittelussa ja arvioinnissa. Tavoitteena oli luoda vapaan leikin arviointilomake kasvattajille Nurmijärven varhaiskasvatukseen ja esiopetukseen.

Ryhmähaastatteluista saatiin tietoa kasvattajien näkemyksistä vapaasta leikistä, aikuisen roolista vapaassa leikissä, pedagogisesta dokumentoinnista ja lasten sekä huoltajien osallisuudesta vapaan leikin suunnitteluun ja arviointiin. SWOT-analyysissä menttiin syvemmälle arviointityön vahvuuksiin, mahdollisuuksiin, heikkouksiin ja uhkiin hyödyntämällä samalla dialogista keskustelua. Tarkoituksena on tuottaa sellaista arviointitietoa, jota varhaiskasvatuksen henkilöstö voi hyödyntää kehittäessään toimintaansa. Ammatillaiset toteuttavat arviointia yhdessä lasten ja huoltajien kanssa. (Vlasov 2018, 23, 35.) Ryhmähaastatteluista nousi esille oppimisympäristö, kasvattajan rooli, pedagoginen dokumentointi, vapaan leikin monipuolinen suunnittelu ja kasvattajien, lasten sekä huoltajien osallisuus vapaan leikin arvioinnissa. SWOT-analyysistä nousivat esille käsitteet arvostus, sosiaalinen/psyykinen/fyysinen oppimisympäristö ja osallisuus/keskustelut/yhteistyö. Voidaan todeta, että sekä ryhmähaastattelun että SWOT-analyysin tulokset tukevat toisiaan.

Kehittämishankkeessa tutkimusongelmaksi nousi, miten vapaan leikin arviointityötä voidaan edistää ja miten saadaan lasten ja huoltajien osallisuutta lisättyä vapaan leikin suunnittelu- ja arviointityöhön. Näihin kysymyksiin vastaukset nousivat tuloksista ja johtopäätöksistä. Tärkeimpinä johtopäätöksinä ovat yhteinen keskustelu, kasvattajan roolin merkitys ja pedagoginen dokumentointi.

Kasvattajat tarvitsevat enemmän yhteistä keskustelua omassa tiimissä, tiimien välillä sekä lasten ja huoltajien kanssa vapaasta leikistä. Yhdessä tulisi keskustella vapaan leikin merkityksestä ja kuulla huoltajilta, miten he kokevat vapaan leikin. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2018, 40) tuodaan myös esille kasvattajien keskustelut huoltajien kanssa leikin merkityksestä ja havainnoista. Näin mahdollistuu leikkien jatkuminen kotona tai varhaiskasvatuksessa. Kasvattajat kokivat, että keskustelujen kautta olisi helpompi ottaa lapset ja huoltajat mukaan suunnitteluun sekä lähteä edistämään yhteistä arviointityötä. Arviointityön kautta koettiin parannettavan varhaiskasvatuksen laatua. Lasten ja huoltajien

osallisuuden lisääminen selkeän suunnitelman ja eri menetelmien hyödyntämisen kautta koettiin merkittävänä. Tärkeänä koettiin lähteä lisäämään osallisuutta pienistä askelista eteenpäin, ei tarvita suuria tekoja, jotta lasten ja huoltajien osallisuus lisääntyisi suunnittelu- ja arviointityössä. Yhteinen keskustelu kasvattajien keskuudessa ja lasten sekä huoltajien kanssa kääntäisi monet vapaan leikin arviointityön haasteet vahvuuksiksi.

Varhaiskasvatuksessa on tavoitteena edistää arviointikulttuuria, jossa kasvattajilla on tärkeä rooli arvioida pedagogiikan toteutumista (Vlasov 2018, 34). Tuloksista voi päätellä, että kasvattajalla on oleellinen rooli arviointityön edistämisessä. Arvioinnin merkitys lähtee kasvattajien omasta ajatusmaailmasta saada kaikki mukaan arvioimaan. Kasvattaja nähtiin keskeisenä vapaan leikin arvostuksen nostattajana keskusteluissa huoltajien kanssa. Kasvattajien keskinäiset keskustelut vapaasta leikistä lisäisivät arvostusta. Tämä sitouttaisi enemmän kaikkia osapuolia arviointityöhön. Ymmärtämällä vapaan leikin merkityksellisyyden, myös arviointityö edistyy kasvattajien ja huoltajien osalta. Tähän tarvitaan kasvattajien aktiivista roolia ja paljon keskustelua.

Saatujen tulosten perusteella voidaan osoittaa, että lasten leikit sujuvat paremmin ja lapset oppivat enemmän aikuisen osallistuessa ja tukiessa leikkiä (Lehtinen & Koivula 2017, 178). Myös tässä kehittämishankkeessa nousi esille kasvattajien tärkeä rooli leikeissä mukana olemisesta. Samalla pystyy tekemään arviointia lasten leikeistä, tuen tarpeista ja vuorovaikutustaidoista. Leikin lomassa syntyy luontaista keskustelua lasten kanssa ja lapsi kokee tulleeensa kuulluksi.

Lasten kanssa asioita voi oppia leikillisesti, mutta oikeanlainen leikin oppimisympäristö antaa lapsille pitkäkestoisen leikin mahdollisuuden. Lapset ovat mukana rakentamassa leikin oppimisympäristöä, jolloin siitä tulee heille ominainen. (Nurmijärven kunta 2016, 18.) Tuloksista nousi esille, että lasten osallisuus suunnittelussa tulisi huomioida tarttumalla lapsen antamiin leikki-ideoihin. Tässäkin korostuu kasvattajan roolin tärkeys. Kasvattajan on järjestettävä tilaa, aikaa ja kiireettömyyden tunnetta lapsen kuulemiselle. Lasten kanssa yhdessä eri menetelmin tuotettua tietoa käytetään toiminnan suunnitteluun, toteuttamiseen, arviointiin ja kehittämiseen (Vlasov ym. 2018, 74). Oppimisympäristön rakentelussa lapset tulisi enemmän ottaa mukaan suunnitteluun. Vapaan leikin arviointityön koettiin mahdollistavan oppimisympäristön muokkaamista ja kehittämistä. Tuloksista nousi esille, että suurin osa lasten leikeistä on vapaata leikkiä. Leikeissä koettiin tärkeänä lasten vuorovaikutus- ja sosiaalisten taitojen harjoittelu. Leikille on järjestettävä rauhallinen tila ja taata jokaisen turvallisuuden tunne. Pitkäkestoiselle leikille sen sijaan toivottiin enemmän tilaa ja aikaa. Jokaisessa ryhmässä sille oli aikaa, mutta koettiin että sitä tulisi olla paljon enemmän. Leikkien pois siivoaminen nousi esille ja siitä kasvattajat kokivat turhautuneisuutta. Kasvattajat

kokivat, että vapaata leikkiä tulisi kehittää toteuttamalla jatkossa projektiluonteista yhteistä koko päiväkodin vapaata leikkiä. Siinä lasten osallisuus suunnitteluun ja arviointiin saataisiin hyvin huomioiduksi.

Rintakorven (2018, 5, 58) väitöskirjassa nousi esille, että lähes 40 prosenttia kasvattajista ei käyttänyt pedagogista dokumentointia lähes ollenkaan. Pienten lasten kanssa pedagogista dokumentointia hyödynnettiin kaikkein vähiten. Tutkimuksessa nousi esille dokumentoinnin toteuttamisen haasteina aikapula, välineet ja osaaminen. Lasten osallisuus dokumentoinnissa ja toiminnan suunnittelussa oli vähäistä. Kasvattajien motivaationa dokumentointiin nousi halu oppia tuntemaan lapset.

Myös tämän kehittämishankkeen tuloksista nousi esille, että pedagoginen dokumentointi koettiin haasteellisena ja siihen toivottiin löytyvän helppo ja nopea tapa toteuttaa arjessa lasten kanssa. Ryhmissä kasvattajat tekevät erilaisia havaintoja lapsista ja toiminnasta, mikä koettiin rikastuttavana. Tämä mahdollistuu kasvattajan ollessa leikissä mukana tai sivusta seuraajana. Henkilöstön havainnoissa ja dokumentoissa lasten arkea, lisääntyy ymmärrys lapsen kokemusmaailmasta (Vlasov ym. 2018, 74). Dokumentoinnin kautta saattaa tietoa käytetään työmenetelmien, oppimisympäristöjen ja toiminnan muuttamisessa (Opetushallitus 2018, 37). Pedagoginen dokumentointi koettiin vahvana linkkinä yhteistyöhön huoltajien kanssa. Erityisesti valokuvat ja videointi nousivat haastatteluissa usein esille. Kasvattajat kokivat lasten kuvauslupien tuovan oman haasteensa kuvien jakamisen suhteen. Kasvattajat kokivat kirjaamisen olevan hyvä dokumentointitapa, mutta sille ei koettu olevan arjessa aikaa. Kasvattajat toivoivat dokumentoinnin tulevan välineeksi ja tavaksi ryhmisiin. Pedagogisen dokumentoinnin avulla toimintaa saataisiin paremmin näkyväksi huoltajille ja mahdollistaisi paremmin vapaan leikin suunnittelu- ja arviointityötä. Pedagoginen dokumentointi koettiin yhtenä kehittämiskohteena vapaassa leikissä.

Leikin arviointi on kasvattajien pedagogisen suunnittelun väline. Leikin kautta saadaan käsitystä tavoitteiden edistymisestä ja samalla leikin avulla edistetään lasten kehitystä. (Helén & Lumme 2018, 57.) Arviointityössä koettiin tärkeäksi saada osallistettua kaikki arviointityöhön. Tärkeänä koettiin myös kuulla huoltajilta, mitä lapset puhuvat leikeistä kotona. Kasvattajat kokivat tärkeänä, että vapaan leikin arvioinnille löytyisi varhaiskasvatuksen arjesta riittävästi aikaa. Vapaan leikin arvioinnissa kasvattajat pitivät tärkeänä arvioida erityisesti vuorovaikutustaitoja ja leikin pitkäkestoisuutta. Muina tärkeinä arviointikohteina nähtiin lasten ja aikuisen roolit vapaassa leikissä, oppimisympäristö, lapsen vahvuudet, leikin sisällölliset asiat, tuen tarve leikeissä ja leikki-taidot.

Nurmijärven kunnassa huoltajien osallistaminen suunnitteluun ja arviointiin koetaan haastavana. Lasten ja huoltajien osallistaminen vapaan leikin suunnitteluun ja arviointiin nähtiin

myös haastavana kehittämishankeyksikössä. Sen toteuttamiseen tarvitaan selkeää suunnitelmaa ja eri menetelmien käyttöönottoa. Systemaattisen suunnittelun ja arvioinnin avulla saadaan lisättyä lasten ja huoltajien osallisuutta. Sinänsä suunnittelu- ja arviointityö lasten ja huoltajien kanssa koettiin helppona, koska heitä näkee joka päivä. Heidät olisi helppo liittää tähän työskentelyyn mukaan, mutta keinot erityisesti huoltajien osallistamiseen mietityivät kasvattajia. Suunnittelu- ja arviointityössä lasten ja huoltajien osallisuutta saisi lisättyä erilaisten kyselyjen, haastattelujen ja keskustelujen kautta. Myös Parkkosen (2019, 43) tutkimuksesta nousi esille, että varhaiskasvatuksen arviointityötä tulee kehittää systemaattisemmaksi ja arviointia selkeämmäksi toteuttaa.

Arviointia ei tehdä arvioinnin vuoksi, vaan tarkoitus tulee olla jokaiselle selkeä ja tiedossa. Tämä lisää arviointityöhön sitoutumista. (Parrila & Fonsén 2016, 93.) Vapaan leikin arviointityön edistämisen esteenä nähtiin ajan vähyys, sijaisten saamisen vaikeus ja hanke sekä kokeilu, joissa yksikkö on mukana. Tämän lisäksi haasteena nähtiin henkilökunnan sitoutumattomuus, joka osaltaan viestii arviointityön heikosta arvostuksesta. Vapaan leikin arviointilomakkeen koettiin helpottavan arviointityöhön sitouttamista.

Varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen kasvattajien ryhmähaastattelujen ja pedagogiikkatiimin dialogisen keskustelun sekä SWOT-analyysin tulosten pohjalta on luotu Nurmijärven kunnan varhaiskasvatukseen ja esiopetukseen vapaan leikin arviointilomake. Arviointilomakkeesta toivottiin helppokäyttöistä, jotta se tulisi paremmin otettua osaksi varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen arkea. Tuloksista nousi esille viisi teemaa, joihin vapaan leikin arviointikohtetta peilataan. Teemat ovat oppimisympäristö, kasvattajan rooli, pedagoginen dokumentointi, lasten ja huoltajien osallisuus vapaan leikin suunnittelussa ja arvioinnissa. Ensin varhaiskasvatusyksikkö tai tiimi valitsee vapaan leikin arviointikohteen. Tämän jälkeen lomakkeeseen kuvataan arvioitavan kohteen nykytilaa, tavoitetilaa, sovitaan arviointiajankohdat ja arvioinnin jälkeen mietitään kehitettävää tulevaisuuteen. Vapaan leikin arviointilomakkeen mukana on saatekirje, jossa ohjeistetaan lyhyesti lomakkeen täytöstä. Kurssivoidut esimerkkitekstit antavat ideoita lomakkeen täyttämiseen.

Lomakkeen avulla arvioinnista saadaan konkreettista ja systemaattista sekä tavoitteisiin pyrkivää. Tällä tavoin vapaan leikin arviointityötä voidaan edistää varhaiskasvatus- ja esiopetusyksiköissä. Lomake sitouttaa kasvattajia tekemään arviointia. Saatuja arviointitietoja pystytään hyödyntämään toiminnan suunnittelussa ja kehittämisessä. Lasten ja huoltajien osallisuutta suunnittelussa ja arvioinnissa lisätään kirjaamalla eri menetelmiä vapaan leikin arviointilomakkeeseen.

9 Pohdinta

9.1 Kehittämishankkeen arviointia

Tämä kehittämishanke toteutettiin toimintatutkimuksena yhteen Nurmijärven kunnan varhaiskasvatyüksikköön. Kehittämishankkeen aihevalintaa pidettiin tärkeänä, koska arviointityö koetaan merkityksellisenä, mutta myös haastavana toteuttaa. Vapaa leikki on aihe, jota varhaiskasvatuksessa on joka päivä, mutta jonka arviointi on vähäistä verrattuna ohjattuun toimintaan. Tämän toimintatutkimuksen kautta lähdettiin edistämään vapaan leikin arviointityötä ja lisäämään lasten ja huoltajien osallisuutta suunnitteluun ja arviointiin.

Kehittämishankkeessa arviointi kohdentuu sekä kehittämispösessiin että sen tuotoksiin. Arviointia tehdään läpi kehittämistyön, jolloin sen tehtävänä on kehittämistyön suuntaus ja toimia palautteena osallistujille. Arvioinnin tehtävänä on kertoa, miten kehittämishankkeessa onnistuttiin. Arviointi koostuu tiedonkeruusta ja tiedon analysoinnista. Saatuja tuloksia verrataan määritettyihin kriteereihin ja arvioidaan kehittämistoimien vaikutuksia ja kehittämisen etenemistä. Arviointitietoa saadaan esimerkiksi laadittujen lomakkeiden avulla, tarkkailemalla ja refleктоimalla toimintaa. Tarkastelun kohteena ovat kehittämistyön suunnittelu, tavoitteet, menetelmät ja johdonmukaisuus. (Heikkilä ym. 2008, 114; Ojasalo ym. 2009, 26, 47.)

Kehittämistoiminnassa korostuivat toimintatutkimuksen mukaisesti organisointi, toteutus ja arviointi. Toiminta jatkui eteenpäin uusilla toteutuksilla ja arvioinneilla. Ryhmähaastattelujen jälkeen arvioin tavoitteen toteutumista saatuun aineistoon peilaten. Myös tarkoituksiin pääsemistä jouduin pohtimaan. Koko kehittämishankkeen ajan korostuivat vuorovaikutuksen ja arvioinnin merkitys spiraalimallin mukaisesti. Tässä toimintatutkimuksessa painotettiin havainnoinnin ja toteutuksen ja sitä käsittelevän suunnittelun ja reflektion välinen vuorovaikutus. Arviointiaineistot voivat koostua sekä virallisesta että epävirallisesta kehittämistoiminnan dokumentaatiosta. (Toikko & Rantanen 2009, 66, 82; Salonen ym. 2017, 52.) Tämän toimintatutkimuksen aikana sain ajatuksia kasvattajilta virallisten dokumentaatioiden ulkopuolelta. Nämä ajatukset vahvistivat käsitystäni, että he ovat perehtyneet aiheeseen ja saivat minutkin pohtimaan asioita uusista näkökulmista.

Toimintatutkimuksessa kirjoittaminen kannattaa aloittaa heti. Kirjoittamisen avulla laukeaa lukkiutunut ajattelu ja mahdollistuu luovuus ja uusien polkujen löytyminen. (Kananen 2014, 143.) Tätä ohjeistusta noudattaen löytyi opinnäytetyön etenemiselle uusia väyliä. Tekstiä muokkasinkin yhä uudelleen, jotta sain sen etenemään johdonmukaisesti. Varhaiskasvatyüksuksen arviointiin ja leikkiin liittyviä tutkimuksia oli saatavilla hyvin. Niiden kautta sain haettua opinnäytetyölle omanlaisen näkökulman.

Koin hyvänä asiana käydä esittelemässä opinnäytetyösuunnitelman ryhmien tiimipalaverissa. Kasvattajat kokivat, että erityisesti huoltajia on haastavaa saada osalliseksi toiminnan suunnitteluun ja arviointiin. Vapaan leikin koettiin olevan tärkeä arviointikohde, koska se usein jää arviointityössä vähemmälle huomiolle. Kehittämistyön toteutumista tuki päiväkodin kaikkien kasvattajien osallistuminen mukaan hankkeeseen. Tämä kertoi kasvattajien sitoutumisesta, aiheen tarpeellisuudesta ja tärkeydestä. Kehittämistyöhön sitoutuminen vaatii osallistujilta hankkeen tavoitteiden ymmärrystä ja hyväksyntää (Heikkilä ym. 2008, 102). Alusta asti oli selvää, että tutkimusmenetelmänä ryhmähaastattelu olisi sopiva vaihtoehto. Se on tehokas tapa saada usealta ihmiseltä yhtä aikaa näkemyksiä ja ryhmä pystyy auttamaan toisiaan muistamaan asioita. (Hirsjärvi ym. 2009, 210–211.) Kysymysten laadinta teemoihin liittyen tuntui luontevalta valinnalta. Ryhmähaastatteluissa kasvattajat toivat aktiivisesti esille ajatuksiaan ja kehittämissuhteita. Jokaisella oli mahdollisuus osallistua keskusteluun itse katsomallaan tavalla.

Varhaiskasvatusyksikön vähäisen henkilöstömäärän vuoksi toisen menetelmän valinta tuotti haastetta. Halusin kasvattajat saada keskustelun kautta pohtimaan syvällisemmin arviointityötä. Koska arviointityö ja lasten sekä huoltajien osallistaminen koetaan haastavana, päätin ottaa SWOT-analyysin nelikenttämällin osaksi dialogista keskustelua. Arviointityön vahvuuksien, heikkouksien, mahdollisuuksien ja uhkien pohtimisen kautta saataisiin uudenlaista näkökulmaa arviointityöhön. SWOT-analyysin tekemiseen ja dialogiseen keskusteluun halusin mukaan pedagogiikkatiimin jäsenet, koska varhaiskasvatuksen opettajan vastuulla on toiminnan suunnittelu, tavoitteiden toteutuminen, arviointi ja kehittäminen (Vlasov ym. 2018, 75). Oli tärkeää, että he olivat alusta saakka koko prosessin ajan kehittämässä vapaan leikin arviointilomaketta. Näin heillä on ollut mahdollisuus olla vaikuttamassa uuden työvälineen tekemiseen. Tämän toivon sitouttavan heitä vapaan leikin arviointityön edistämiseen tiimeissään.

Pedagogiikkatiimin tapaamiseen olisi tarvinnut olla enemmän aikaa. Tapaamista sävytti kiireen tunne, joka johtui henkilöstöresursseista ja myöhäisestä aloituksesta. Kaikilla oli takana pitkä työviikko, perjantai ei ollut yhteiselle keskustelulle paras päivä. Dialoginen keskustelu jäi ajallisten haasteiden vuoksi lyhyeksi. Se olisi voinut olla syvällisempi ja ajatuksia herättävämpi toisessa tilanteessa. Tästä johtuen myös saatu aineisto olisi voinut olla erilainen. Tapaamisen aloituksen myöhästymisestä johtuen, jouduin nopeasti tekemään päätöksen jättää dialogisesta keskustelusta osan pois. Myöskään dialogisessa keskustelussa ei täysin toteutunut ajatukseni pohtia SWOT-analyysiin heikkouksien muuttamisesta vahvuudeksi. Oma roolini sekä dialogisen keskustelun vetäjänä, että osallistujana oli haastava yhdistelmä. SWOT-analyysiä tehdessä otin enemmän osallistujan roolin ja koko ryhmän dialogisessa keskustelussa otin vetäjän roolin.

Analysoinnin ja tulosten pohjalta laadittiin vapaan leikin arviointilomake. Lomakkeeseen sisällytettiin ryhmähaastatteluista, SWOT-analyysistä ja dialogisesta keskustelusta nousseita asioita. Useilla menetelmillä saadaan kehittämistyössä aikaiseksi erilaista tietoa, ideoita ja näkökulmia (Ojasalo ym. 2009, 40). Lomakkeeseen saatiin teemoja, jotka ovat tärkeitä vapaan leikin arviointityön näkökulmasta kuten oppimisympäristö, kasvattajan rooli, pedagoginen dokumentointi ja lasten sekä huoltajien osallisuus. Tälle opinnäytetyölle asetettu tavoite tuli saavutetuksi. Opinnäytetyön tarkoituksena oli edistää vapaan leikin arviointityötä. Varsinainen arviointityö lähtee edistymään tässä kehittämishankkeessa luodun lomakkeen myötä. Toinen tarkoitus opinnäytetyössä oli lasten ja huoltajien osallisuuden lisääminen suunnittelu- ja arviointityössä. Pitkäsen (2019, 49–51) tutkimuksesta nousi esille päiväkodin johtajien näkemykset arvioinnin kehittämisestä. Esille nousi pedagoginen keskustelu, menetelmät arviointiin ja konkreettiset arvioinnin välineet. Tämän opinnäytetyön myötä on kasvattajien keskuudessa herännyt keskustelua eri menetelmien käyttömahdollisuuksista. Vapaan leikin arviointilomakkeen kautta kasvattajat lähtevät pohtimaan menetelmiä osallisuuden lisäämiselle.

Kehittämistoiminnassa voi ilmetä riskejä, jotka saattavat vaikuttaa hankkeen onnistumiseen. Nämä ovat ei-toivottuja tapahtumia, joiden toteutumiseen ei välttämättä voi vaikuttaa. Mahdollisiin riskin seuraamuksiin pitää pyrkiä vaikuttamaan niin, että riskistä koituva haitta on mahdollisimman pieni. (Heikkilä ym. 2008, 80–81.) Tämä tutkimuksellinen kehittämishanke toteutettiin omalle työpaikalleni. Koko opinnäytetyöprosessin ajan olen pohtinut, mitkä vaikutukset sillä on aineistoon ja tuloksiin. En kuitenkaan kokenut koko prosessin aikana ristiriitaa asian kanssa. Pystyin mielestäni suhtautumaan asioihin ulkopuolisen tarkkailijan näkökulmasta. Tässä kehittämishankkeessa oli myös olemassa riski, että haastateltavat saattaisivat kokea opinnäytetyön tekijän liian tutuksi henkilöksi. En kokenut näin tapahtuvan, sillä kasvattajat kertoivat avoimesti näkemyksiään haastatteluissa ja keskusteluissa. Tärkeänä tukena koko opinnäytetyöprosessin aikana on ollut itsellä tietoisuus siitä, että työlle on mahdollista saada tukea työorganisaation puolelta päiväkodin johtajalta ja varhaiskasvatuksen palvelupäälliköltä. Tämän lisäksi tukena on ollut ammattikorkeakoulun puolelta opinnäytetyön ohjaaja.

9.2 Kehittämishankkeen eettisyys ja luotettavuus

Kehittämistoiminnan tulokset tulee esittää rehellisesti, asiallisesti, perustellusti ja huolellisesti. Eettisyys on huomioitava läpi koko kehittämisprosessin. Tutkimusaineiston analyysi ja luotettavuuden arviointi ovat keskeisiä eettisyyden toteutumiseksi. Tietolähteiden valinnassa on tärkeää arvioida lähteiden luotettavuutta ja eettisyyttä. Kehittämistoiminnalla ja siihen liittyvällä tutkimuksella ei saa loukata eikä väheksyä ketään. Itsemääräämisoikeutta

tulee kunnioittaa. Tutkimukseen osallistujien tulee tietää, että heidän nimettömyytensä taa-taan. (Heikkilä ym. 2008, 44–46; Ojasalo ym. 2009, 48.) Tässä hankkeessa toteutettaviin menetelmiin osallistuminen oli jokaiselle vapaaehtoista. Kaikille osallistujille kerrottiin, että yksittäinen henkilö tai tiimi ei ole tunnistettavissa tuloksista. Tämän vuoksi tein jo alussa päätöksen, että käsittelen tuloksia yhtenä kokonaisuutena. Luotettavuutta lisäsi se, että kaikki kehittämishankkeeseen kutsutut osallistuivat sekä opinnäytetyön esittelyyn että me-netelmäosuuksiin. Menetelmänosuuksissa opinnäytetyöntekijänä huomioin osallistujia ky-symällä avoimesti, että oliko heillä vielä jotain lisättävää. Tärkeää oli kohdella kaikkia osal-listujia tasapuolisesti. Kolmesta tiimistä kaksi tiimiä oli ennättänyt tutustua yhdessä haas-tattelukysymyksiin etukäteen. Tämä lisäsi asioiden yhteisen näkemyksen painoarvoa ja luo-tettavuutta. Lisäksi opinnäytetyön raportissa on käytetty kohtuullisen uusia aikaisempia tut-kimustuloksia sekä muuta lähdekirjallisuutta. Näin on haluttu nostaa esille aihealueen ajan-kohtaisuus ja tarpeellisuus.

Lähtökohtana toimintatutkimuksen luotettavuuden arvioinnissa on tarkka dokumentaatio liit-tyen tiedonkeruuseen, menetelmiin ja tuloksiin. Useiden eri tiedonkeruumenetelmien käyt-täminen eli triangulaatio lisää luotettavuutta. Luotettavassa tutkimuksessa tulkinnat nouse-vat esille saadusta aineistosta. Tieteellisessä tutkimuksessa tulee pystyä osoittamaan tul-kintojen tekeminen. Tätä kutsutaan tulkinnan toteen näyttämiseksi ja todistamiseksi. (Ka-nanen 2014, 134–137.) Tiedonkeruumenetelminä käytettiin ryhmähaastattelua, SWOT-analyysiä ja dialogista keskustelua tukemaan luotettavuuden saavuttamista. Tulokset eivät kuitenkaan ole yleistettävissä, koska tähän hankkeeseen osallistui yksi varhaiskasvatusyk-sikkö.

Ennen menetelmäosuuksien toteuttamista kehittämishankkeelle haettiin keväällä 2021 tut-kimuslupa Nurmijärven kunnan varhaiskasvatuspäälliköltä. Ryhmähaastattelun kysymykset käytiin etukäteen läpi yhdessä varhaiskasvatuksen palvelupäällikön kanssa. Häneltä tuli muutamia ideoita kysymysten laadintaan. Läpi koko kehittämishankeprosessin kehittämis-hankepäiväkodin henkilöstöä tiedotettiin etukäteen prosessin eri vaiheista. Tällä tavoin ha-luttiin lisätä luotettavuutta ja toteuttaa eettisyyttä. Tiedotustapoina käytettiin tiedotustilai-suuksia, saatekirjettä ja sähköposteja. Tiedotustilaisuuksissa kerrottiin opinnäytetyön ta-voitteesta, tarkoituksista, tutkimusmenetelmistä ja työn etenemisestä. Samalla kerrottiin haastatteluiden nauhoittamisesta ainoastaan opinnäytetyön käyttöön. Lisäksi kerrottiin nau-hoitusten hävittämisestä opinnäytetyön valmistuttua. Opinnäytetyön työelämäohjaajan kanssa käytiin aika ajoin keskustelua prosessin etenemisestä.

Ryhmä voi estää kielteisten asioiden esille tulon. Ryhmässä voi olla myös dominoivia hen-kilöitä, jotka yrittävät määrätä keskustelun suuntaa. Nämä asiat on otettava huomioon

tuloksia tulkittaessa ja johtopäätöksiä tehdessä. (Hirsjärvi ym. 2009, 211.) Kaikissa menetelmäosuuksissa oli muutama henkilö, joka toi enemmän ajatuksiaan esille. Jokaisella henkilöllä oli kuitenkin mahdollisuus esittää mielipiteitään. Keskustelut etenivät toista kuunnelen ja toisen vastauksia täydentäen.

Opinnäytetyöprosessin luotettavuutta tarkastellaan kahden eri käsitteen reliabiliteetin ja validiteetin avulla. Reliabiliteetilla tarkoitetaan tutkimustulosten pysyvyyttä. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että jos teemahaastattelu, SWOT-analyysi ja dialoginen keskustelu tehtäisiin uudestaan samoilla henkilöillä, saataisiin sama tutkimustulos. (Hirsjärvi & Hurme 2009, 186.) Tässä tutkimuksellisessa kehittämishankkeessa on pyritty kertomaan selkeästi ja ymmärrettävästi aineiston keruumenetelmistä ja analysoinnista. Koko opinnäytetyöprosessin eteneminen on kuvattu tarkasti. Näin on haluttu varmistaa opinnäytetyön reliabiliteettia. Tulokset kappaleessa on käytetty suoria lainauksia sekä ryhmähaastattelusta että dialogisesta keskustelusta rikastuttamaan tekstiä ja lisäämään luotettavuutta (Hirsjärvi ym. 2009, 233). SWOT-analyysin tekemisestä on lisäksi otettu valokuvia elävöittämään työtä ja konkretisoimaan työskentelytapaa. Tässä opinnäytetyössä reliabiliteetti toteutui teemahaastattelussa ja SWOT-analyysin osalta. Dialogisen keskustelun jäädessä liian lyhyeksi, tulokset toisessa tilanteessa olisivat saattaneet olla erilaiset, koska aineistoa olisi saanut enemmän. Tältä osin aineisto jäi vaillinaiseksi.

Validiteetti eli pätevyys tarkoittaa tutkimusmenetelmän kykyä mitata sitä, mitä on tarkoituskin mitata. Tutkimuksessa tutkitaan oikeita asioita käyttäen oikeaa menetelmää ja mittaria. Toimintatutkimuksen luotettavuutta on vaikeaa mitata, koska laadullisessa tutkimuksessa tavoitellaan muutosta. Näin ollen tutkimustulokset eivät ole myöhemmin päteviä. Toimintatutkimuksen luotettavuutta voidaan kuitenkin arvioida sen pohjalta, että tutkimuksessa on käytetty erilaisia tutkimusmenetelmiä. (Kananen 2014, 126–127, 136.) Tämän tutkimuksellisen kehittämishankkeen validiteettia on pyritty vahvistamaan johtopäätökset kappaleessa (kappale 8). Opinnäytetyön pätevyyttä on haluttu vahvistaa käyttämällä opinnäytetyössä usean eri tutkimuksen tuloksia lähdeaineistona sekä useampia eri tutkimusmenetelmiä.

Opinnäytetyön kehittämishankeyksikköä ei ole haluttu mainita nimellä. Perustelut liittyvät eettisyyteen. Vain yhden varhaiskasvatusyksikön osallistuessa mukaan kehittämishankkeeseen, taataan nimettömyydellä tunnistamattomuus. Opinnäytetyöntekijänä olen osallistunut opinnäytetyöprosessin aikana ryhmämuotoiseen ohjaukseen sekä olen hyödyntänyt mahdollisuuden yksilölliseen ohjaukseen. Lisäksi olen työelämäohjaajani ja varhaiskasvatuksen palvelupäällikön kanssa keskustellut ja arvioinut opinnäytetyöhöni liittyviä asioita.

9.3 Kehittämishankkeen hyödynnettävyys ja jatkotutkimusehdotukset

Päättämisvaiheessa suunnitellaan, mitä tuotoksille tapahtuu jatkossa. Miten niitä hyödynnetään sekä miten laajalle tuotoksia aiotaan levittää ja juurruttaa. (Salonen ym. 2017, 66.) Tavoitteena on, että tulokset juurtuvat osaksi pysyviä työkäytänteitä. Toimintaa tulisi kehittää eteenpäin hankkeen päättymisenkin jälkeen. Tämä vaatii henkilöstöltä sitoutumista ja ennakkoluulottomuutta muutokseen, halua kehittää ja uudistaa työtään sekä yhdessä sovitteja periaatteita. Toimintatutkimukselle ominainen syklimäisyys jatkuu etenevänä prosessina. Esihenkilön tehtävänä on saada tulokset näkymään käytännössä. Tämä vaatii strategiasuuntautunutta johtamista, kehittämismyönteisyyttä sekä kykyä ohjata ja kannustaa henkilöstöä tulosten hyödyntämiseen. Hyvin toteutetulla kehittämishankkeella voidaan tehostaa toimintakäytäntöjä. (Heikkilä ym. 2008, 132–133; Toikko & Rantanen 2009, 66.)

Nurmijärven kunnan varhaiskasvatuksen henkilöstön vastuulle jää, miten arviointilomake otetaan käyttöön yksiköissä. Omalle vastuulleni jää tulosten kertominen kehittämishankkeeseen osallistuneessa päiväkodissa ja sitä kautta arviointityön muutokseen vaikuttaminen. Dialogisessa keskustelussa varhaiskasvatuksen opettajilta tuli idea, että kehittämispäivässä esittelisin koko henkilökunnalle vapaan leikin arviointilomakkeen idean. Näin saataisiin kaikki tietoisiksi arviointityön merkityksestä, jotta se ei jäisi vain varhaiskasvatuksen opettajien harteille. Toivon, että tämä hanke herättää keskustelua vapaan leikin merkityksestä, suunnittelusta ja arvioinnista varhaiskasvatusyksiköissä. Päiväkodin johtajilla on yhdessä henkilöstön kanssa suuri vaikutus siihen, miten arviointityötä edistetään. Lisäksi toivon tämän hankkeen olevan inspiraation lähteenä lähteä kehittämään systemaattista arviointityötä yhdessä lasten ja huoltajien kanssa. Suunnittelu- ja arviointityötä helpotamaan on tehty vapaan leikin arviointilomake.

Jatkotutkimuksena olisi mielenkiintoista tutkia vapaan leikin suunnittelua ja arviointityötä lasten tai huoltajien näkökulmasta. Itse olisin jo tähän opinnäytetyöhön halunnut ottaa lasten näkemykset, mutta aihealuetta täytyi rajata ajallisten resurssien vuoksi. Koska huoltajien osallistaminen koetaan haastavana, olisi mielenkiintoista kuulla heiltä ajatuksia osallisuutensa lisäämiseen arviointityössä. Lisäksi Nurmijärven kunnassa on lähdetty kehittämään alkuluokkatoimintaa. Samassa oppimisympäristössä työskentelevät 0–2- luokkalaiset. Olisi mielenkiintoista tutkia vapaan leikin toteutumista alkuluokkatoiminnassa. Sekä esiopetuksen että perusopetuksen opetussuunnitelmissa (Opetushallitus 2014, 98; 2016, 14) korostetaan leikin merkitystä toiminnassa ja työtavoissa. Tätä olisi hyvä tutkia sekä henkilöstön että lasten näkökulmista. Tuloksissa olisi myös mielenkiintoista verrata varhaiskasvatuksen opettajien ja luokanopettajien näkemyksiä leikistä osana alkuopetustoimintaa.

Lähteet

Ahonen, L. & Roos, P. 2019. Iloa ja oivalluksia! Pedagogiikan arviointi ja kehittäminen varhaiskasvatuksessa. Vaasa: Waasa Graphics Oy.

Ahonen, L. 2017. Vasun käyttöopas. Jyväskylä: PS-kustannus.

Heikka, T. 2018. Dialogin vuoro. Viisi teesiä päättäjille yhteiskunnallisesta keskustelusta. Sitran selvityksiä 129. Viitattu 30.5.2021. Saatavissa <https://media.sitra.fi/2018/03/23120710/dialogin-vuoro1.pdf>

Heikkilä, A., Jokinen, P. & Nurmela, T. 2008. Tutkiva kehittäminen. Avaimia tutkimus- ja kehittämishankkeisiin terveysalalla. Helsinki: WSOY Oppimateriaalit.

Helenius, A. & Korhonen, R. 2020. Leikin ensi askeleita. Teoksessa Hujala, E. & Turja, L. (toim.) Varhaiskasvatuksen käsikirja. 5. uudistettu painos. Jyväskylä: PS-kustannus, 69–77.

Helenius, A. & Lummelahti, L. 2013. Leikin käsikirja. Jyväskylä: PS-kustannus.

Helenius, A. & Lummelahti, L. 2018. Varhaiskasvatus. Perusteita. Helsinki: BoD – Books on Demand.

Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2009. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.

Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2009. Tutki ja kirjoita. 15. uudistettu painos. Hämeenlinna: Kariston Kirjapaino Oy.

Holm, R., Poutanen, P. & Ståhle, P. 2018. Mikä tekee dialogin: Dialogisen vuorovaikutuksen tunnuspiirteet ja edellytykset. Sitra. Viitattu 30.5.2021. Saatavissa <https://www.sitra.fi/artikkelit/mika-tekee-dialogin-dialogisen-vuorovaikutuksen-tunnuspiirteet-ja-edellytykset/>

Hujala, E., Fonsén, E. & Vlasov, J. 2020. Varhaiskasvatuksen laadun arviointi ja pedagoginen kehittäminen. Teoksessa Hujala, E. & Turja, L. (toim.) Varhaiskasvatuksen käsikirja. 5. uudistettu painos. Jyväskylä: PS-kustannus, 321–335.

Innokylä. Viitattu 4.10.2021. Saatavissa <https://innokyla.fi/fi/tyokalut/eratauko-dialoginen-keskustelu>

Irtamo, M. 2013. Lasten osallisuus päiväkodin arjessa. Jyväskylän yliopisto. Pro gradututkielma. Viitattu 15.4.2021. Saatavissa <http://urn.fi/URN:NBN:fi:ju-201401131047>

Janatuinen, P. 2015. Lapsen omaehtoinen leikki - Lastentarhanopettajien ja varhaiskasvatuksen erityisopettajien arvioimana. Jyväskylän yliopisto. Pro gradututkimus. Viitattu 15.4.2021. Saatavissa <http://urn.fi/URN:NBN:fi:juu-201506032178>

Jantunen, T., Suutarla, S. & Heino, N. 2019. Leikin taikaa. Miksi leikki on niin tärkeää? Helsinki: Into Kustannus Oy.

Järvinen, K. & Mikkola, P. 2015. Oletko sä meidän kaa? Näkökulmia osallisuuteen ja yhteisöllisyyteen varhaiskasvatuksessa. Helsinki: Pedatieto Oy.

Kalliala, M. 2012. Lapsuus hoidossa? Aikuisten päätökset ja lasten kokemukset päivähoitossa. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.

Kananen, J. 2014. Toimintatutkimus kehittämistutkimuksen muotona. Miten kirjoitan toimintatutkimuksen opinnäytetyönä? Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja 185. Jyväskylä: Suomen yliopistopaino Oy – Juvenes Print.

Kananen, J. 2015. Kehittämistutkimuksen kirjoittamisen käytännön opas. Miten kirjoitan kehittämistutkimuksen vaihe vaiheelta. Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja 212. Jyväskylä: Suomen yliopistopaino Oy – Juvenes Print.

Kanninen, K. & Sigfrids, A. 2012. Tunne minut! Turva ja tunteet lapsen silmin. Jyväskylä: PS-kustannus.

Kansallinen koulutuksen arviointikeskus. Viitattu 9.3.2021. Saatavissa <https://karvi.fi/varhaiskasvatus/>

Kataja, E. 2014. Yhteinen osallisuus varhaiskasvatuksen pedagogiikassa. Teoksessa Heikka, J., Fonsén, E., Elo, J. & Leinonen, J. (toim.) Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa. Suomen Varhaiskasvatus ry. Tampere: Kopio-Niini Oy, 56–79.

Koivunen, P-L & Lehtinen, T. 2015. Kasvu kiikarissa. Havainnoinnin käsikirja varhaiskasvattajille. Jyväskylä: PS-kustannus.

Lehtinen, E. & Koivula, M. 2017. Leikki yhdistää lapsia ja aikuisia. Teoksessa Koivula, M., Siippainen, A. & Eerola-Pennanen, P. Valloittava varhaiskasvatus. Oppimista, osallisuutta ja hyvinvointia. Tampere: Vastapaino Oy, 178–191.

Leinonen, J., Brotherus, A. Venninen, T. 2014. Children`s participation in Finnish pre-school education-Identifying, Describing and documenting Children`s Participation. Nordic Early Childhood Education Research Journal. Article vol 7 nr 8, 1–16. Viitattu 11.4.2021. Saatavissa <http://hdl.handle.net/10138/211431>

Munter, H. 2013. Alle 3-vuotiaiden leikki, kuvittelu ja lasten aloitteisiin tarttuva narratiivinen pedagogiikka. Teoksessa Karila, K. & Lipponen, L. (toim.) Varhaiskasvatuksen pedagogiikka. Tampere: Vastapaino. 113–158.

Nurmijärven kunnan esiopetuksen opetussuunnitelma. 2016. Viitattu 16.4.2021. Saatavissa https://www.nurmijarvi.fi/wp-content/uploads/2019/11/Esiopetuksen_opetussuunnitelma_26_4_2016.pdf

Nurmijärven kunnan varhaiskasvatussuunnitelma. 2019. Viitattu 9.3.2021. Saatavissa <https://www.nurmijarvi.fi/wp-content/uploads/2019/09/Varhaiskasvatussuunnitelma-1.8.2019sivltk-23.5.2019.pdf>

Nurmijärven kunta. Kunnalliset päiväkodit. Viitattu 28.3.2021. Saatavissa <https://www.nurmijarvi.fi/kuntalaisen-palvelut/lasten-nuorten-ja-perheiden-palvelut/varhaiskasvatuspalvelut/varhaiskasvatus/kunnalliset-paivakodit/>

Nurmijärven kunta. Päikky. Sähköinen hoitoaikojen varausjärjestelmä. Viitattu 19.9.2021. Saatavissa <https://www.nurmijarvi.fi/kuntalaisen-palvelut/lasten-nuorten-ja-perheiden-palvelut/varhaiskasvatuspalvelut/huoltajan-tietopankki/paikky/>

Näätä-Rantanen, B. 2018. Leikin kautta kohti osallisuutta. Hämeen ammattikorkeakoulu. Opinnäytetyö. Viitattu 11.4.2021. Saatavissa <http://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-201901071104>

Ojasalo, K., Moilanen, T. & Ritalahti, J. 2009. Kehittämistyön menetelmät. Uudenlaista osaamista liiketoimintaan. 1.–2. painos. Helsinki: WSOYpro Oy.

Opetushallitus. Määräykset ja ohjeet 2014:96. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014. Viitattu 23.10.2021. Saatavissa https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/perusopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.pdf

Opetushallitus. Määräykset ja ohjeet 2016:1. Esiopetussuunnitelman perusteet 2014. Viitattu 17.3.2021. Saatavissa https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/esiopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.pdf

Opetushallitus. Määräykset ja ohjeet 2018:3a. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018. Viitattu 5.3.2021. Saatavissa https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet.pdf

Parkkonen, S. 2019. Arviointi päiväkodin arjessa. Järvenpään kaupungin varhaiskasvatuksen arviointimenetelmät. Metropolia Ammattikorkeakoulu. Opinnäytetyö. Viitattu 6.3.2021. Saatavissa <http://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-2019100719679>

Parrila, S. & Fonsén, E. 2016. Arviointimenetelmien kehittäminen ja käyttöönotto. Teoksessa Parrila, S. & Fonsén, E. (toim.) Varhaiskasvatuksen pedagoginen johtajuus. Käsikirja käytännön työhön. Jyväskylä: PS-kustannus, 91–114.

Perusopetuslaki 628/1998. Suomen laki. Viitattu 17.3.2021. Saatavissa <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980628#L5P21>

Pitkänen, M. 2019. Arviointi osana varhaiskasvatuksen arkea. Päiväkodin johtajien näkemyksiä arvioinnin merkityksestä varhaiskasvatuksessa. Savonia-ammattikorkeakoulu. Opinnäytetyö. Viitattu 6.3.2021. Saatavissa <http://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-2019082918047>

Proyer, R. T. & Ruch, W. 2011. The virtuousness of adult playfulness: The relation of playfulness with strengths of character. *Psychology of Well-Being: Theory, Research and Practice* 1(1), 1–12. Viitattu 9.4.2021. Saatavissa <https://doi.org/10.1186/2211-1522-1-4>

Raittila, R. 2013. Pienryhmätoiminta ja leikkialueet: Varhaiskasvatuksen pedagoginen toimintaympäristö rakentuu arkisissa käytännöissä. Teoksessa Karila, K. & Lipponen, L. (toim.) Varhaiskasvatuksen pedagogiikka. Tampere: Vastapaino. 69–94.

Raittila, R., Vuorisalo, M. & Rutanen, N. 2017. Lasten haastattelu. Teoksessa Hyvärinen, M., Nikander, P. & Ruusuvoori, J. (toim.) Tutkimushaastattelun käsikirja. Tampere: Kustannusosakeyhtiö Vastapaino, 312–335.

Repo, L. 2015. Pienet lapset ja kiusaamisen ehkäisy. 2. painos. Jyväskylä: PS-kustannus.

Reunamo, J. & Pölkki, T. 2014. Lasten vapaa ja ohjattu ulkotoiminta. Teoksessa Reunamo, J. (toim.) Varhaiskasvatuksen kehittäminen. Kehitystehtäviä ja ratkaisumalleja. Jyväskylä: PS-kustannus, 120–143.

Reunamo, J. (toim.) 2014. Varhaiskasvatuksen kehittäminen. Kehitystehtäviä ja ratkaisumalleja. Jyväskylä: PS-kustannus.

Reunamo, J. & Käyhkö, M. 2014. Leikin tukeminen. Teoksessa Reunamo, J. (toim.) Varhaiskasvatuksen kehittäminen. Kehitystehtäviä ja ratkaisumalleja. Jyväskylä: PS-kustannus, 66–92.

Reunamo, J. & Salomaa, P. 2014. Kielellisen kehityksen tukeminen. Teoksessa Reunamo, J. (toim.) Varhaiskasvatuksen kehittäminen. Kehitystehtäviä ja ratkaisumalleja. Jyväskylä: PS-kustannus, 23–47.

Rintakorpi, K. 2016. Pedagoginen dokumentointi arviointimenetelmänä. Teoksessa Roos, P. 2016. Mitä kuuluu? Lapsen kertomukset ja osallisuus päiväkotiarjessa. Vaasa: Graphics Oy, 152–157.

- Rintakorpi, K. 2018. Varhaiskasvatuksen tallentamisesta kohti pedagogista dokumentointia. Helsingin yliopisto. Kasvatustieteellisiä tutkimuksia, numero 24. 1-82. Viitattu 12.4.2021. Saatavissa <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-3966-5>
- Rintakorpi, K. 2019. Pedagoginen dokumentointi varhaiskasvatuksen suunnittelun ja kehittämisen välineenä. Nyt on pedagogiikan aika! Nro 1/2019. Lastentarhanopettajaliitto. Viitattu 12.4.2021. Saatavissa https://www.vol.fi/uploads/2019/01/62b0f739-pedagogiikan-aika-3painos_nayttis3.pdf
- Roos, P. 2016. Mitä kuuluu? Lapsen kertomukset ja osallisuus päiväkotiarjessa. Vaasa: Graphics Oy.
- Ruusuvuori, J. & Nikander, P. 2017. Haastatteluaineiston litterointi. Teoksessa Hyvärinen, M., Nikander, P. & Ruusuvuori, J. (toim.) Tutkimushaastattelun käsikirja. Tampere: Kustannusosakeyhtiö Vastapaino, 427–442.
- Salonen, K, Eloranta, S., Hautala, T. & Kinos, S. 2017. Kehittämistoiminta ja kehittämisen menetelmiä ammatillisessa korkeakoulutuksessa. Turun ammattikorkeakoulu. Viitattu 11.3.2021. Saatavissa <http://julkaisut.turkuamk.fi/isbn9789522166494.pdf>
- Singer, E., Nederend, M., Penninx, L., Tajik, M., & Boom, J. 2013 . The teacher´s role in supporting young children´s level of play engagement. Early child development and care vol.184, nro 8/2014, 1–17. Viitattu 9.4.2021. Saatavissa <https://doi.org/10.1080/03004430.2013.862530>
- Soukainen, U. 2016. Laatu työ ja kehittävän työnteon omaksuminen. Teoksessa Parrila, S. & Fonsén, E. (toim.) Varhaiskasvatuksen pedagoginen johtajuus. Käsikirja käytännön työhön. Jyväskylä: PS-kustannus, 169–186.
- Stenvall, E. 2020. Osallisuutta ja osallistumista. Osa 1: Osallisuuden lähtökohdat kansallisessa lapsistrategiassa. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2020:27. Viitattu 3.3.2021. Saatavissa https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/162410/STM_2020_27_r.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Toikko, T. & Rantanen, T. 2009. Tutkimuksellinen kehittämistoiminta. 3. korjattu painos. Tampere: Tampere University Press.
- Tuomi, J & Sarajärvi, A. 2018. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Uudistettu laitos. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Turja, L. 2020. Lasten osallisuus varhaiskasvatuksessa. Teoksessa Hujala, E. & Turja, L. (toim.) Varhaiskasvatuksen käsikirja. 5. uudistettu painos. Jyväskylä: PS-kustannus, 38–55.

Turunen, S. 2016. Nyt tiedetään, että aikuisten kuuluukin leikkiä. Kasvattajan rooli leikkiä edistävissä ja rajoittavissa tekijöissä. Socca. Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus. Työpapereita 2016:2. Viitattu 12.4.2021. Saatavissa http://www.socca.fi/files/5859/Nyt_me_tiedetaan_etta_aikuisten_kuuluukin_leikkia_-_Kasvattajan_rooli_leikkia_edistavissa_ja_rajoittavissa_tekijoissa.pdf

Varhaiskasvatuslaki 540/2018. Suomen laki. Viitattu 5.3.2021. Saatavissa <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2018/20180540#Pidp447074736>

Vehkalahti, R. & Urho, T. 2013. Leikki on totta! Näkökulmia vapaan leikin tukemiseen. Helsinki: Lasten Keskus.

Vlasov, J., Salminen, J., Repo, L., Karila, K., Kinnunen, S., Mattila, V., Nukarinen, T., Parvila, S. & Sulonen, H. 2018. Varhaiskasvatuksen laadun arvioinnin perusteet ja suositukset. Kansallinen koulutuksen arviointikeskus Karvi. Julkaisut 24:2018. Viitattu 5.3.2021. Saatavissa https://karvi.fi/app/uploads/2018/10/KARVI_2418.pdf

Weckström, E., Karlsson, L., Pöllänen, S., & Lastikka, A-L. 2020. Creating a Culture of Participation: Early Childhood Education and Care Educators in the Face of Change. *Children & Society*, 1–16. Viitattu 29.6.2021. Saatavissa <https://doi.org/10.1111/chso.12414>

Yleissopimus lapsen oikeuksista 60/1991. Viitattu 10.3.2021. Saatavissa https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1991/19910060/19910060_2#idp446554816

Vapaan leikin arviointi varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa

Ryhmähaastattelulomake

Syksy 2021

1. VAPAA LEIKKI VARHAISKASVATUKSESSA JA ESIOPETUKSESSA

Mitä on vapaa leikki ryhmässänne?

Mikä on aikuisen rooli lasten vapaassa leikissä ryhmässänne?

Miten vapaan leikin pedagogista dokumentointia voisi toteuttaa varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa?

2. VAPAAN LEIKIN SUUNNITTELU

Mitä asioita kasvattajien on tärkeää ottaa huomioon vapaan leikin suunnittelussa?

Miten lasten osallisuus tulisi huomioida vapaan leikin suunnittelussa?

Miten huoltajien osallisuus tulisi huomioida vapaan leikin suunnittelussa?

3. VAPAAN LEIKIN ARVIOINTI

Mainitkaa vähintään kolme asiaa/ aihetta vapaasta leikistä, joita mielestänne tulisi systemaattisesti arvioida varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa?

Miten lapset voisi osallistaa vapaan leikin arviointiin?

Miten huoltajat voisi osallistaa vapaan leikin arviointiin?

4. VAPAAN LEIKIN KEHITTÄMINEN

Mitä asioita vapaasta leikistä olisi hyvä kehittää varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa?

SWOT-analyysin kysymykset

8.10.2021

VAHVUUDET:

1. Mitkä ovat vapaan leikin arvioinnin vahvuudet?

HEIKKOUEDET:

2. Miksi vapaan leikin arviointi voi olla haasteellista?

MAHDOLLISUUDET:

3. Mitä mahdollisuuksia vapaan leikin arviointi toteutuessaan tuo?

UHAT:

4. Mitä uhkia vapaan leikin arvioinnille voi olla?

Liite 3. Vapaan leikin arviointilomake

Vapaan leikin arviointilomake

Tämä lomake on työkalu varhaiskasvatuksen vapaan leikin arviointityöhön. ***Kursivoidut tekstit ovat esimerkkejä lomakkeen täyttämiseen.***

- 1) **Varhaiskasvatusyksikkö tai tiimi sopii vapaan leikin arviointikohteen.** Samalla kirjataan ”Arviointi” -kohtaan päivämäärä, jolloin väli- tai loppuarviointi tullaan tekemään. Esim. *”Pitkäkestoinen leikki”*
- 2) **Nykytilassa kuvataan, miten asiat lapsiryhmässä ovat tällä hetkellä.**
  - Miten arvioitava asia näkyy oppimisympäristössä? Peilatkaa arvioitavaa kohdetta sosiaalisen, psyykkisen ja fyysisen oppimisympäristön näkökulmista. *”Lapset saavat joskus valita leikkiparinsa. Leikeillä ei ole rauhallista tilaa. Leikit pitää siivota pois joka kerta.”*
  - Mikä on kasvattajan rooli kyseisessä asiassa? Kuinka se näkyy? Miten kasvattaja toimii yms.? *”Kasvattaja valvoo leikkejä tilassa.”*
  - Miten pedagoginen dokumentointi toteutuu lasten ja kasvattajien osalta? Mitä dokumentointikäytänteitä ryhmässä on? *”Kasvattajat ja lapset joskus kuvaavat leikkejä.”*
  - Kuinka lapset ja huoltajat osallistuvat arvioitavan kohteen suunnitteluun ja arviointiin? Kirjatkaa ylös olemassa olevat tavat. *”Lapsilta on kysytty leikki-ideoita. Aamupiirissä kysyttiin edellisen päivän kivointa leikkiä. Huoltajilta kysytty ideoita vanhempainillassa. Muutamalta huoltajalta kysyttiin palautetta leikkiprojektista.”*
- 3) **Tavoitetilassa kuvataan, mitä tavoittelemme arvioitavalta kohteelta.** Mitä oppimisympäristössä voisi muuttua? *”Lapset voivat halutessaan jatkaa leikkiä koko päivän saman kaverin kanssa. Jaetaan leikkipaikkoja selkeämmin eri tiloihin. Leikit saa jättää, jos lapset haluavat jatkaa niitä iltapäivästä”* Miten kasvattajan rooli voisi muuttua? *”Kasvattaja tukee lasten leikkejä enemmän ulkoilussa.”* Miten pedagogista dokumentointia voisi lisätä tai muuttaa? *”Sovitaan kiertävä vuoro leikkien havainnointiin. Lapset kuvaavat leikkejä ja kuvia katsotaan yhdessä.”* Kirjatkaa konkreettisia tapoja toteuttaa suunnittelua ja arviointia lasten ja huoltajien kanssa. *”Lapsilta ja huoltajilta kerätään ”ideapuuhan” leikkitoiveita seuraavalle viikolle tai huoltajat yhdessä lapsensa kanssa äänestävät viikon kivointa leikkiä tai suullinen kysely toteutetaan kaikille huoltajille lelopäivästä tms...”*
- 4) **Arviointi-kohtaan kirjataan loppuarviointi.** ”Miten meillä on mennyt”. Miten tavoitetila on toteutunut?
- 5) **Kehitettävää-kohtaan kirjataan, mitä kehitettävää asian tiimoilta vielä jäi.** Jos jäi paljon kehitettävää, samalla arviointikohteella kannattaa vielä jatkaa ja tehdä arviointi uudelleen sovittuna ajankohtana. Jos asioissa on edistytty, vapaan leikin arviointikohteeksi voi valita uuden arvioitavan kohteen.

VAPAAN LEIKIN ARVIOINTI PVM: _____ TIIMI: _____

ARVIOITAVA KOHDE:	NYKYTILA	TAVOITETILA	ARVIOINTI PVM:	KEHITETTÄVÄÄ
Oppimisympäristö <ul style="list-style-type: none"> • sosiaalinen • psyykinen • fyysinen 				
Kasvattajan rooli				

Pedagoginen dokumentointi <ul style="list-style-type: none"> • lapset • kasvattajat				
Lasten osallisuus <ul style="list-style-type: none"> • suunnittelu • arviointi				
Huoltajien osallisuus <ul style="list-style-type: none"> • suunnittelu • arviointi				